
Barcelona, capital del Mediterrani. Democràcia local i combat per la pau

ÒSCAR MONTERDE MATEO

Recerca per al programa Llegat Pasqual Maragall
de la Fundació Catalunya Europa

Barcelona, capital
del Mediterrani.
Democràcia local
i combat per la pau

ÒSCAR MONTERDE MATEO

Primera edició: setembre 2021

Fundació Catalunya Europa
Carrer Sant Eusebi 48-50 baixos local 3
08006 Barcelona
info@catalunyaeuropa.net
www.catalunyaeuropa.net

Diseño: HOBRA
www.hobradesign.com

Corrección: Gabriel Genescà

ISBN: 978-84-09-33758-3

Aquesta obra està subjecte a una llicència de reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Índex

Agraïments	8
Introducció	10
Objectius de la recerca	11
Metodologia i àmbits d'estudi	13
Capítol 1. L'espai euromediterrani en la postguerra freda	17
1.1 La segona guerra freda i el final del món bipolar, les transformacions polítiques i econòmiques globals	19
1.2 Crisi, democràcia i Europa	23
1.3 Les guerres de secessió iugoslaves	26
1.4 Les convulsions i transformacions al món àrab mediterrani	28
1.5 El Mediterrani i Europa	32
Capítol 2. L'acció internacional de les ciutats	38
2.1 Les ciutats globals en la societat xarxa	38
2.2 Diplomàcia local i cooperació descentralitzada. Les ciutats en l'esfera internacional	41
2.3 La democràcia local. El municipalisme com a eina per a la construcció democràtica i la qualitat de vida	44
2.4 Xarxes i moviment de ciutats	46
2.5 Maragall, les ciutats i el món	48
Capítol 3. Barcelona i el moviment de ciutats	53
3.1 Barcelona i les xarxes de ciutats globals	55
3.2 Barcelona i els espais geopolítics: Amèrica, Europa i la Mediterrània	63
Capítol 4. Barcelona i l'acció internacional al Mediterrani	72
4.1 Xarxes de ciutats al Mediterrani: la cooperació pel desenvolupament urbà	74

L'obertura al mar i els reptes de les ciutats mediterrànies	74
La xarxa MedCities. Democràcia local i desenvolupament urbà sostenible	80
4.2 Diplomàcia local i construcció de la pau al Mediterrani	87
- Sarajevo: ciutat i símbol	89
- La diplomàcia de ciutats al Mediterrani	109
4.3 El Mediterrani, una acció política europea	120
- El Mediterrani i la política territorial europea: el nord del sud. De la Xarxa C-6 a l'Euroregió	121
- La política euromediterrània: el Procés de Barcelona i la Conferència de Ciutats	127
- Catalunya, Barcelona i el Mediterrani: la Barcelona+10 i la UpM	140
Capítol 5. El Mediterrani ciutat, una teoria de la pràctica	146
5.1 Els Jocs, el Mediterrani i la ciutat	146
5.2 Democràcia local, la ciutat mediterrània	149
5.3 Combat per la pau: les ciutats i les relacions internacionals	161
Epíleg. Barcelona i la Mediterrània, avui	169
Herències i continuïtats	169
De nou el Mediterrani?	176
Els reptes de la Mediterrània actual	180
Conclusions	185
Més Mediterrani, més Europa	185
Democràcia local i combat per la pau	186
Les ciutats, el municipalisme com a pedra angular	189
Bibliografia	192
Documentació citada	210
Entrevistes	219

Agraïments

Aquest llibre és el resultat de la sisena edició d’Ajut a la Recerca “Llegat Pasqual Maragall” de la Fundació Catalunya Europa, a qui vull agrair en primer lloc la confiança i l’oportunitat de realitzar aquest treball i endinsar-me, des d’un nou vessant, a la Mediterrània i a la seva història.

Vull agrair a Oriol Nel·lo les seves indicacions inicials i reflexions en l’enfocament de la recerca. I a Antoni Segura i Mas, mestre amb qui tinc l’honor de continuar col·laborant de prop, les seves reflexions, la lectura i les indicacions i els consells sobre el treball, han estat de gran utilitat i han servit per millorar-lo.

Aquesta recerca ha estat possible gràcies a la col·laboració de moltíssima gent que m’ha dedicat el seu temps a explicar, recordar i reflexionar sobre el passat més recent i l’actualitat des de la seva història professional i personal.

A Jordi Cortés i a Francesc Freixa, que van confiar-me materials i contactes, i em van animar als inicis d’aquest projecte, a més d’explicar-me amb detalls tota la seva experiència i reflexions. A Agustí Fernández de Losada, a Airy Maragall, a Albert Solé, a Alonso Barranco, a Antònia Sabartés, a Carles Casamor, a Carme Gual, a David Llistar, a Ernest Maragall, a Jasmina Mujezinović, a Joan Parpal, a Jordi Borja, a Julián Artacho, a Manel Vila, a Margarita Obiols, a Miguel Ángel Moratinos, a Tarik Kupusović, a Xavier Casanovas, a Xavier Tiana, a Anna Terrón i a Ricard Pérez Casado, per dedicar-me temps a explicar records i reflexions sobre el pensament de Pasqual Maragall, l’acció política internacional a la Mediterrània feta des de l’Ajuntament de Barcelona i des de la Generalitat de Catalunya, i per compartir anècdotes i experiències apreses de múltiples projectes al llarg de la Mediterrània.

Totes les persones entrevistades –i encara n’han quedat de pendents– són un bon exemple que el pensament i l’acció política de Pasqual Maragall van ser possibles també gràcies a molta gent que va saber respondre, captar les iniciatives i compartir idees i projectes, i molt del seu llegat continua encara avui actiu, gràcies a la seva experiència.

Aquesta recerca tampoc no hauria estat possible sense l'accés a la documentació. En aquest sentit, estic immensament agraït a Fidel Bellmunt, pel seu suport en la selecció i la recerca del material d'arxiu de què disposa la Fundació Catalunya Europa, que ha estat essencial per dur a terme la recerca. A Eugènia Lalanza i a tot el personal de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, per facilitar-me l'accés, l'atenció i la documentació disponible en un temps en què la recerca presencial als arxius no ha estat fàcil. A Oriol Barba, per les seves reflexions sobre el tema i per facilitar-me i deixar-me consultar la documentació de *MedCities*, i a Samuel Ripoll, amb qui hem compartit materials i idees sobre la recerca.

Finalment, a totes les persones del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, on m'he format com a historiador, amb les quals continuem compartint projectes i recerques. I, especialment, a Paola Lo Cascio i a Gemma Torres Delgado, per les seves lectures, la seva empenta i la seva confiança, que m'han resultat imprescindibles.

Introducció

L'any 2008, la Unió per la Mediterrània, que s'acabava de crear, decidia instal·lar el seu secretariat a Barcelona. Aquesta aposta per Barcelona era la reafirmació i la consolidació d'una llarga trajectòria que havia impulsat l'obertura i la projecció de la ciutat a la Mediterrània.

Des dels seus inicis, la Mediterrània va ser un dels pilars fonamentals en el pensament de la ciutat de Pasqual Maragall. Un dels fonamentals principis de la ciutat democràtica era el seu retrobament amb el mar, que es va convertir en un dels objectius primordials d'un projecte que pensava superar els límits de la ciutat i construir una ciutat oberta, amb una forta projecció internacional. L'obertura al mar, com molt bé ha assenyalat Oriol Nel·lo (2017), tenia una dimensió física amb la remodelació i la construcció de noves infraestructures, però també una de simbòlica: situar Barcelona i projectar-la, connectar-la i enxarxar-la en el seu espai geogràfic i polític propi, la Mediterrània.

La Mediterrània de la postguerra freda és una àrea fragmentada, de contrastos i reptes globals que es materialitzen en forma de desigualtats i conflictes. Un espai ple de dificultats i entrebancs, però també d'oportunitats per experimentar i situar les ciutats en el terreny de les relacions internacionals a través del multilateralisme.

Maragall va imaginar i va projectar la seva relació amb el Mediterrani d'acord amb els dos principals vectors del seu pensament polític: la ciutat i Europa. L'acció internacional tenia, en primer lloc, un objectiu polític: assajar i posar en pràctica el paper de les ciutats com a agents actius en l'àmbit internacional. L'acció al Mediterrani li permetia teixir i experimentar sistemes d'organització en xarxa per afrontar els reptes comuns de les ciutats, erigir-se com un node per a la promoció de la democràcia local i el desenvolupament econòmic i posar en pràctica una diplomàcia de segon nivell que fos capaç de superar els límits dels estats en la construcció de la pau. Repensant els límits de l'administració local, Pasqual Maragall va desenvolupar una acció internacional per respondre

als reptes de l'àrea euromediterrània en el context de la postguerra freda i va fer de Barcelona una capital de referència. En el context de la creació de la Unió Europea i el debat sobre l'expansió cap a l'est, la posició de Barcelona li permetia erigir-se en una gran ciutat de referència del Mediterrani i reivindicar-se'n com la porta sud: el nord del sud. Una projecció que encaixava amb la seva articulació política d'Europa com un sistema de ciutats, on Barcelona podia exercir un lideratge a diferents escales a Europa i com la capital de la Mediterrània occidental.

L'acció de Pasqual Maragall al Mediterrani ens permet posar el focus en algunes dimensions de les polítiques internacionals que massa sovint han quedat desdibuixades i que, en canvi, semblen rellevants, com l'acció internacional de les ciutats en la postguerra freda, els límits i les oportunitats de la democràcia local i la cooperació al desenvolupament com a vectors contra les desigualtats creixents, el paper de les ciutats en la resolució dels conflictes i la construcció de la pau, i l'impuls de Barcelona en la política euromediterrània.

OBJECTIUS DE LA RECERCA

La recerca que es presenta estudia el pensament polític i l'acció internacional de la Barcelona de Pasqual Maragall a la Mediterrània. En aquest sentit, l'acció de Pasqual Maragall va concebre l'obertura de la ciutat com un eix per concretar tota una concepció política que veu en el municipalisme i en la centralitat de les ciutats una forma d'intervenir en la realitat. Pasqual Maragall no només es va centrar a donar a conèixer i obrir Barcelona al món, sinó que tenia com a objectiu exercir un lideratge internacional en l'àmbit del municipalisme. L'acció a la Mediterrània va ser, doncs, un dels pilars fonamentals en l'estratègia de lideratge i internacionalització de Barcelona.

Aquesta recerca té per objectiu analitzar l'acció a la Mediterrània liderada des de l'Ajuntament de Barcelona durant el període de l'alcaldia de Pasqual Maragall i situar-la dins del conjunt de la seva acció internacional i del seu pensament polític sobre el paper de les ciutats en l'esfera internacional. Maragall va tenir una visió pionera en desenvolupar una

acció internacional de ciutat més enllà de les seves competències estrictes o qüestions exclusives. La hipòtesi de partida de la recerca és demostrar que, a través de l'acció mediterrània, es van materialitzar les múltiples dimensions en què les ciutats podien actuar en l'esfera internacional. La concepció idealista però pragmàtica dels sistemes de ciutats en xarxa va permetre a Pasqual Maragall teoritzar, articular i experimentar fórmules pioneres de cooperació descentralitzada, amb les quals buscava situar les ciutats en l'esfera internacional i desenvolupar una diplomàcia local capaç d'intervenir en diferents contextos de conflicte i de construcció de la pau, i en conferències multilaterals, que demostraven la voluntat d'afrontar i cercar solucions al món de la postguerra freda i als conflictes de la Mediterrània des de les ciutats.

La recerca s'estructura a partir de l'anàlisi de tres àmbits fonamentals de la seva acció internacional al Mediterrani. En el primer d'aquests àmbits, s'analitza la creació de les primeres xarxes de ciutats, responnent als reptes mediambientals, de gestió urbana i de desenvolupament que afronta la Mediterrània a la dècada dels anys vuitanta i principi dels anys noranta. El segon és l'estudi de les grans accions de diplomàcia local, de construcció de la pau i la cooperació ciutat-ciutat, que té com a nucli fonamental el cas de la cooperació amb Sarajevo, el Districte 11 de la ciutat, i que serveix de precedent per a un model de relacions bilaterals al Mediterrani que inclourà Istanbul, Gaza-Tel-Aviv i Alger, entre d'altres. Finalment, però no per això menys important, en el tercer àmbit, la recerca afronta l'estudi de l'acció internacional a la Mediterrània, vinculada amb la construcció europea, que analitza la cerca de nous espais de governança i de cooperació territorial dins d'Europa –com els orígens i la construcció de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània– i el paper de la ciutat de Barcelona en les polítiques multilaterals euromediterrànies impulsades per la Unió Europea –com el Procés de Barcelona–, que van erigir Barcelona com a capital de la Mediterrània.

A través d'aquest estudi, volem aportar algunes claus de la visió política de Pasqual Maragall sobre la Mediterrània i demostrar que Barcelona va desenvolupar una acció internacional en aquesta àrea amb un objectiu polític: acomplir un paper actiu en els àmbits de la

cooperació i la diplomàcia local, a través de l'organització de xarxes de ciutats i l'establiment de relacions diplomàtiques sobre els reptes i els conflictes principals de la regió, però també amb una estratègia política per reivindicar i situar Barcelona dins la Unió Europea. El llegat de l'acció internacional de Pasqual Maragall a la Mediterrània ha tingut línies de continuïtat fins avui, i ens deixa un seguit de lliçons i aprenentatges sobre com afrontar els vells i els nous reptes d'aquesta gran regió, tot refermant el convenciment del paper que les ciutats poden tenir a l'hora de marcar una agenda de transformació per avançar en la lluita contra les desigualtats i la construcció de la pau a la Mediterrània.

METODOLOGIA I ÀMBITS D'ESTUDI

El treball que presentem és una recerca feta des de l'estudi de la història, que s'ha dut a terme amb les eines i amb la metodologia de la recerca històrica, realitzada a partir de fonts bibliogràfiques i documentals de diferents arxius i fons, complementada amb un treball de fonts orals a partir d'entrevistes i converses amb experts en la matèria i persones implicades en la política i l'acció internacional de Barcelona.

Les fonts principals que s'han utilitzat són documents extrets de l'Arxiu Pasqual Maragall de la Fundació Catalunya Europa, que pertanyen als fons d'alcaldia de l'Ajuntament de Barcelona i al fons de la Presidència dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya. S'han estudiat sistemàticament els discursos i els guions de Pasqual Maragall en conferències, trobades, actes públics, reunions i viatges, ja sigui com a alcalde o com a president de la Generalitat. S'han seleccionat els documents que tenen una relació directa amb el Mediterrani, Sarajevo, les conferències euromediterrànies, com també altres documents on fa referència a qüestions globals sobre el paper de Barcelona en l'esfera internacional. S'han consultat i estudiat un total de 257 guions i s'han analitzat 45 discursos del període d'alcaldia compresos entre els anys 1983 i 1997. S'ha estudiat també la documentació dels fons de Presidència referida a la qüestió euromediterrània, així com els continguts de les carpetes dels viatges de Presidència a Turquia, Algèria, Jordània-Palestina i Israel, entre d'altres que va realitzar en l'etapa

de president de la Generalitat de Catalunya.

També s'ha fet un buidatge dels memoràndums d'alcaldia i d'altra documentació relacionada amb l'acció exterior del Gabinet d'Alcaldia i dels departaments de Relacions Exteriors de l'Ajuntament de Barcelona, per complementar dades i informació. Amb aquesta finalitat, s'ha treballat també amb la premsa, principalment amb les hemeroteques de *La Vanguardia* i *El País*.

Per aprofundir en la recerca de la qüestió de *MedCities*, s'han consultat els fons d'aquesta organització i les actes de les diferents assemblees, i s'han estudiat amb més profunditat els documents i les actes del procés de constitució i formació de la xarxa i dels primers anys de la seva existència.

Per complementar la recerca i entendre millor el context, els debats i tot allò que les fonts bibliogràfiques i documentals no copsen, hem treballat a partir d'una sèrie d'entrevistes- converses semiestructurades, on tècnics municipals, responsables polítics, consultors i experts han pogut explicar els seus records i destacar les seves impressions sobre els diferents eixos en què hem centrat l'estudi. Atesa la situació de confinament causada per la pandèmia de la COVID-19, no ha estat fàcil aprofundir en aquestes trobades i fer-les en condicions més favorables; la majoria s'han fet a distància, en forma de trucada o de videotrucada o, fins i tot, de correspondència per correu electrònic.

Es tracta d'un nombre de persones prou representatiu dels àmbits que va cobrir l'acció internacional de la Barcelona de Pasqual Maragall, que demostra que aquesta acció va implicar molta gent de forma transversal i que ens trobem davant d'una de les grans fites del seu llegat polític.

Així, hem pogut conversar amb alguns dels principals responsables del Gabinet de Relacions Internacionals i de Cooperació, com Jordi Borja, Margarita Obiols, Francesc Freixa, Antònia Sabartés i Manel Vila. Hem mantingut entrevistes amb Joan Parpal, al capdavant de *MedCities* i de les accions a l'àrea Mediterrània de l'AMB. Així mateix, hem conversat amb altres tècnics de l'Ajuntament de Barcelona implicats en l'acció internacional de l'Ajuntament, tant durant el període de l'alcaldia de Maragall com posteriorment, com Jordi Cortés, Alonso Barranco, Carme Gual, Jasmina Mujezinović, Carles Casamor i Julián Artacho. Hem

realitzat entrevistes semiestructurades també a persones implicades en les principals accions de cooperació, com Airy Maragall i Albert Solé. Hem tingut converses amb responsables polítics relacionats amb els temes de la recerca i hem recollit testimonis i declaracions de Ricard Pérez Casado, Ernest Maragall, Miguel Ángel Moratinos i Tarik Kupusović. Finalment, hem tingut converses i compartit impressions sobre l'acció de Barcelona a la Mediterrània tant del passat més recent com d'avui amb alguns responsables tècnics i experts, com Xavier Tiana, David Llistar, Oriol Barba, Agustí Fernández de Losada i Antoni Segura.

L'estudi parteix del marc teòric d'anàlisi de l'acció internacional de les ciutats. La recerca sobre l'acció internacional de Barcelona i el pensament polític de Pasqual Maragall a la Mediterrània entronca amb diferents camps d'anàlisi que hem abordat a l'hora d'analitzar les diferents accions que es van dur a terme. El primer marc d'aproximació és el de les ciutats globals en la societat en xarxa en què s'emmarca el municipalisme de Pasqual Maragall, on l'experiència de Barcelona juga un paper important en el ressorgiment de les ciutats i en la consolidació d'un moviment municipalista internacional als anys vuitanta i noranta. Així mateix, ens hem aproximat a l'estudi sobre la democràcia local i la gestió urbana, per comprendre millor i analitzar la relació i la connexió entre el fet local i el global en l'àmbit de l'acció internacional de les ciutats. Finalment, hem analitzat la posició de les ciutats a l'esfera internacional a través de dos dels seus vectors principals: la diplomàcia local i la cooperació descentralitzada.

Per tant, es tracta d'una aproximació històrica que busca situar l'acció internacional de Barcelona a la Mediterrània, centrada en els àmbits liderats per l'Ajuntament de Barcelona. Així doncs, queden fora de la recerca l'anàlisi de les accions de cooperació de moltes altres iniciatives encapçalades per la societat civil, empreses, universitats, etc., que escapaven a l'àmbit i als objectius de la recerca, malgrat formar part també de les relacions de la ciutat, en el sentit més ampli del terme.

Per situar el pensament i l'acció política de Pasqual Maragall a la Mediterrània, hem considerat imprescindible contextualitzar els problemes i els processos històrics des d'una perspectiva històrica, situant

les transformacions de la regió mediterrània en la postguerra freda, i entendre l'acció de Barcelona com a resposta als reptes d'aquest moment històric.

Capítol 1. L'espai euromediterrani en la postguerra freda

La Mediterrània és una regió diversa i complexa, però dotada alhora amb uns elements geogràfics, històrics i culturals comuns, és a dir, és un espai de cruïlla, de comerç, d'intercanvi d'idees i cultures. Ha estat el bressol de grans civilitzacions, el centre i la unitat política de grans imperis, i un espai d'encreuament geoestratègic que connecta Europa, Àsia i Àfrica.

Tot i així, no podem parlar de la Mediterrània com d'un territori unificat, sinó que es tracta d'un espai molt fragmentat que, des de la dissolució de l'Imperi romà i de l'Islam, que establiren un domini a gairebé tot el conjunt de la Mediterrània, s'ha anat configurant a través de conflictes, enfrontaments i tensions, marcades per la formació dels estats dinàstics al segle XVI; l'agitació nacionalista, l'ocupació i la delimitació colonial als segles XIX i XX, i els conflictes civils dels segles XX i XXI (Halliday, 2008). La Mediterrània és avui un conjunt de múltiples realitats que cal tenir presents. Les seves aigües banyen espais geopolítics molt diversos: Europa, els Balcans, el Pròxim Orient i el nord d'Àfrica, cadascun d'ells amb històries, mirades, tendències i dinàmiques particulars. Les sis ribes i els seus pobles, com ja va definir al seu dia Paul Balta (2005), dibuixen un mosaic ple de disparitats econòmiques, demogràfiques, polítiques, institucionals, socials, religioses i culturals. Així doncs, la Mediterrània està conformada per realitats diverses, tensions, rivalitats, desigualtats i confrontacions múltiples, de manera que les dinàmiques internes de les diferents ribes han marcat profundament i han condicionat tot l'espai mediterrani, especialment al darrer segle. Els colonialismes dels segles XIX i XX van fracturar i aprofundir la gran divergència nord-sud en aquesta regió, en termes econòmics, socials i culturals. Els processos de construcció nacional i els projectes colonials, com va explicar molt bé Edward Saïd

(1997) en la seva obra *Orientalisme*, han determinat el discurs, la imatge i la relació amb l'altre, i són també a l'origen d'aquesta gran divergència.

Aquesta fragmentació profunda, però, no ha suprimit aquells elements i idees comuns, i sobretot ha configurat nous reptes, que són segurament els que continuen donant sentit a la integració mediterrània. Les migracions han fet de la Mediterrània i del món un espai més interconnectat (Soler i Lecha, 2006b). El medi ambient i les grans desigualtats, com ha senyalat Ricard Pérez Casado (2020), configuren els reptes del Mediterrani al segle XXI. El Mediterrani, com defineix molt bé Tamirace Fakhoury (2020), és una línia contínua d'interseccions i de fissures. És segurament en aquesta diversitat on trobem també el caràcter de la Mediterrània, com apunta Predrag Matvejević (1987): el Mediterrani és un i el que difereixen són les seves expressions. Per tant, la Mediterrània continua conformant avui un espai geogràfic divers, però amb un intens llegat històric, polític, social i cultural compartit, de tensions, rivalitats i intercanvis, i sotmès als canvis regionals i internacionals profunds del món de la postguerra freda.

El final del món bipolar i la transformació de les relacions internacionals i de la geopolítica mundial han definit els canvis polítics i econòmics de tota la regió. El final de la Guerra Freda ve acompanyat per una sèrie de factors que impulsen un interès més gran per la Mediterrània. El poder militar hegemònic dels Estats Units busca controlar l'Àsia Central i remodelar l'Orient Mitjà (Segura, 2004); per tant, la Mediterrània no perd el seu caràcter estratègic dins la nova geopolítica global.

Durant els anys de la postguerra freda, s'accentua també la bretxa nord-sud; es posen en relleu els problemes ambientals, com la contaminació fruit del creixement urbà i industrial, i s'incrementen els factors migratoris i les oportunitats de mercat. Tot això va marcar l'inici d'un interès europeu creixent cap a la Mediterrània, però també de les altres ribes per establir uns objectius polítics pel que fa a la regió. El Procés de Barcelona, iniciat l'any 1995, va dibuixar i va intentar construir el Mediterrani com un espai geopolític, una zona de seguretat i un espai integrat comú; tanmateix, la Mediterrània continua essent avui, 25 anys més tard, una falla no tan sols geogràfica, sinó sobretot política, social i econòmica. La gran fractura econòmica entre el nord i el sud és una de

les més grans del planeta, sinó la més gran; els fluxos migratoris s'hi han incrementat, i el canvi climàtic amenaça avui més que mai el mar i les seves ribes.

Per explicar o reflexionar sobre la Mediterrània o, en el cas que ens ocupa, sobre l'acció i el pensament polític de Pasqual Maragall a la Mediterrània, és imprescindible analitzar les múltiples transformacions polítiques, econòmiques i socials de la postguerra freda –tant globals com locals– que configuren la Mediterrània actual.

1.1 LA SEGONA GUERRA FREDA I EL FINAL DEL MÓN BIPOLAR, LES TRANSFORMACIONS POLÍTQUES I ECONÒMIQUES GLOALS

A les darreres dècades del món bipolar, es van produir un seguit de profundes transformacions que dibuixaven ja el món de la postguerra freda. La fi del sistema de Breton Woods i la crisi del petroli van marcar la dècada dels anys setanta, una dècada pont on trobem els orígens dels canvis en l'economia global i en la societat que marquen l'inici d'una nova onada globalitzadora. El món de la postguerra freda no s'explica tan sols per les repercussions del terratrèmol de la desintegració soviètica, sinó –com han assenyalat alguns historiadors (Fontana, 2011; Segura, 2013)– per les transformacions dels anys setanta i vuitanta, i les seves enormes repercussions, que es prolongaren i superaren la desfeta del món bipolar. Segurament, l'any més significatiu d'aquesta onada de canvis fou el 1979, sobretot si volem explicar els efectes de les ones sísmiques globals a la Mediterrània i als seus espais geopolítics.

La fundació de la República Islàmica de l'Iran l'any 1979 i, sobretot, la crisi dels ostatges -com a resultat de l'assalt a l'ambaixada dels Estats Units a Teheran, per part dels joves revolucionaris- i la incursió a la Gran Mesquita de la Meca per combatents armats influïts pel discurs de Teheran, trenquen els equilibris a l'Àsia Central i configuren un nou actor internacional i una alternativa conservadora a l'Iran, aliena als dos pols de la Guerra Freda. D'altra banda, l'entrada de les tropes soviètiques a l'Afganistan i l'armament dels mujahidins afganesos mantenien viva la

confrontació del món bipolar. L'aventura afganesa sotmet l'URSS a un desgast i a una humiliació enormes, mentre els Estats Units alimenten una estratègia a favor de l'islamisme radical wahhabita amb l'objectiu de frenar les alternatives progressistes al món àrab musulmà. Al mateix any, l'execució d'Ali Bhutto consolida el protagonisme dels militars aliats dels Estats Units i un procés d'islamització al Pakistan.

En aquest context, es desenvolupa la segona crisi del petroli – agreujada per la guerra entre l'Iran i l'Iraq –, que impacta de nou els països industrialitzats, especialment el sud d'Europa, i accelera la gran divergència global promoguda des de la revolució política conservadora de la mà de Margaret Thatcher i Ronald Reagan. Aquell mateix any 1979, Joan Pau II fa la seva primera visita a Varsòvia, a la Polònia comunista, abandonant la cautelosa *Ostpolitik* dels seus antecessors (Judt, 2006). Com ha apuntat Amin Maalouf (2019), l'any 1979 és l'inici de grans canvis al món global, marcats per un procés en què diferents forces conservadores aixequen la bandera de la revolució mentre els defensors del progressisme es veuen cada vegada més acorralats a la defensiva.

La regió mediterrània no en va quedar al marge, sinó que va esdevenir un espai plenament marcat per aquests processos de transformació global, els quals, lluny de revertir la dinàmica de fragmentació del darrer segle, la van profunditzar. Al sud d'Europa, Grècia, Espanya i Portugal van iniciar els seus processos de transició política cap a sistemes democràtics, enmig d'una crisi econòmica, mentre al nord d'Àfrica i al Pròxim Orient s'iniciaven reformes cap a economies neoliberals que van consolidar els estats autoritaris postcoloniais, alhora que s'esvaïa la influència soviètica, s'intensificava l'hegemonia dels Estats Units a la regió i, després de la derrota del panarabisme, l'islam polític s'erigia en la principal alternativa de contestació política dins del món àrab.

L'onada de protestes populars al sud de la Mediterrània durant els anys vuitanta, conegudes com les revoltes del pa, van ser la reacció a una crisi i a unes reformes neoliberals que van impactar durament en les economies dels països mediterranis. Als països àrabs, la repressió va marcar el camí cap a la consolidació d'aquestes reformes neoliberals i d'uns sistemes autocràtics tancats, dominats per una elit política i familiar,

que oferien noves oportunitats de relacions comercials amb les economies del nord. La consolidació dels règims autoritaris postcoloniais al món àrab va eixamplar la fractura social entre els governants i els governats, una fractura que l'islam polític, en les seves múltiples formes, alimentades durant anys per posar fre a les alternatives progressistes a la regió, va saber aprofitar.¹

El procés de transició democràtica a escala regional d'Espanya, Grècia i Portugal s'havia produït en aquest context de crisi i canvis. L'existència d'una oposició consolidada capaç de mobilitzar el carrer, l'obertura d'Europa al canvi i a la integració d'aquests països al mercat comú i la capacitat d'adaptació de les velles elits al nou escenari mundial de la revolució neoliberal conservadora consolidaren els processos de canvi regional. Mentre el nord de la Mediterrània s'acostava a Europa, la falla respecte el sud augmentava. La incapacitat de frenar i revertir aquesta divergència fou, en gran part, un dels majors fracassos de la política mediterrània del món de la postguerra freda.

La desintegració de l'URSS i el final de la Guerra Freda no va significar el final dels conflictes armats. Els Estats Units s'erigien com l'única superpotència global que imposava un nou ordre mundial, un sistema defensiu dels seus interessos tant a través del poder tou, amb mecanismes de persuasió, com mitjançant la força. L'hegemonia dels Estats Units va marcar una nova dimensió en l'àmbit dels conflictes armats i de l'ús de la força. En conseqüència, els conflictes armats adquireixen unes noves dimensions i característiques. Els nous conflictes armats (Segura, 2013b) –o conflictes asimètrics– tenen les arrels en vells conflictes heretats o renovats, que inclouen i perpetuen noves característiques.

Els nous conflictes armats enfronten combatents de poder i estratègies militars molt desiguals. D'una banda, estats que intenten definir i delimitar el camp d'operacions utilitzant la seva força militar d'una manera convencional; de l'altra, grups de resistència, d'insurgents o d'organitzacions clandestines internacionals, que no actuen segons

¹ Sobre la configuració dels estats àrabs, cal destacar l'anàlisi de Gema Martín Muñoz (1999) i, sobre l'evolució de la història al món àrab musulmà des dels anys vuitanta, l'estudi d'Antoni Segura (2013).

les normes o les convencions tradicionals de la guerra: el seu objectiu immediat no és guanyar o conquerir un territori, sinó colpejar l'enemic en circumstàncies propícies a fi de desmoralitzar-lo ocasionant-li el màxim dany amb el menor cost –baixes– possible. Són conflictes desterritorialitzats en què la població civil és l'objectiu que es vol guanyar, en què reapareixen les polítiques de neteja ètnica que cerquen homogeneïtzar un territori determinat, i atemptats indiscriminats en una dimensió sense precedents en marquen els efectes més devastadors. La incapacitat de les potències militars per controlar el territori i guanyar l'ocupació porten a una privatització creixent de la guerra, per part tant dels estats com dels grups insurgents (Segura, 2016).

Així, els nous conflictes asimètrics impacten de ple el món de la postguerra freda, especialment i a escala global arran dels atemptats de l'11 de setembre del 2001. Les noves onades de refugiats, les ciutats assetjades i destruïdes, l'increment de les víctimes civils i els atacs als combois humanitaris posen en qüestió alguns dels consensos que s'havien imposat al final de la II Guerra Mundial. La fi del món bipolar enceta una nova forma de poder mundial que evoca nous conflictes armats, soscant les esperances de trobar una nova dimensió més humana en les relacions internacionals.

L'any 1991, la guerra del Golf marca l'inici del nou ordre mundial i l'hegemonia dels Estats Units en la immediata postguerra freda. A la Mediterrània, la crisi algeriana a partir del 1992 i la Conferència de Madrid assenyalen, respectivament, un fracàs i una esperança en l'àmbit de les relacions euromediterrànies. La desintegració de Iugoslàvia deriva en un seguit de conflictes al cor d'Europa que marquen ja els límits i les dificultats de la construcció europea, tant pel que fa a la cohesió interna com a la seva acció exterior, i configuren les noves formes d'intervenció del nou ordre mundial i la posició dels Estats Units com a únic àrbitre de la política internacional.

La construcció democràtica i la integració europea, els nous conflictes armats als Balcans i les convulsions al món àrab mediterrani són el tres vectors que defineixen l'espai euromediterrani i les seves relacions en el període que ens ocupa.

1.2 CRISI, DEMOCRÀCIA I EUROPA

L'arribada a l'alcaldia de Pasqual Maragall coincideix amb el final del que considerem la transició democràtica i l'inici d'un període de construcció de les institucions democràtiques i d'obertura al món. Les primeres eleccions democràtiques l'any 1977 al Congrés dels Diputats i al Senat, el 1979 als ajuntaments i el 1980 a la Generalitat són les fites de la democratització formal. Finalment, la victòria del PSOE l'any 1982 consolida el procés de transició i obre un camí ple d'expectatives de canvis i transformacions. El paper d'Europa en el procés de transició i dels socialistes europeus en l'impuls del PSOE com a principal partit de l'esquerra a Espanya esdevé el primer senyal de l'obertura europea.² En efecte, el nou govern espanyol va protagonitzar el camí d'entrada a la Comunitat Econòmica Europea i, juntament amb el de Portugal, va signar el 12 de juny del 1985 el tractat d'adhesió, que es faria efectiva a partir de l'1 de gener del 1986. Grècia ho havia fet l'1 de gener del 1982. D'aquesta manera, les noves democràcies del sud d'Europa quedaven lligades i integrades dins un projecte europeu en construcció i en expansió. Al febrer del 1986, es firmava l'Acta Única Europea, que culminava un procés reformista amb la voluntat de completar els acords d'integració econòmica primigenis i plantejava nous reptes col·lectius amb un nou caràcter integrador, amb la supressió de tots els obstacles subsistents per a la llibertat dels intercanvis entre els estats membres de la Comunitat. Emprenien així una sèrie d'accions amb l'objectiu que, d'una manera coordinada, els donessin el potencial suficient per poder reprendre, ara de manera conjunta, el camí del creixement sostingut que s'havia truncat a principi dels anys setanta. L'ampliació cap al sud implicava la necessitat de fer efectiva, en termes pressupostaris, una política de solidaritat financera regional i de cohesió social (Guirao, 2007). Els països del sud d'Europa serien, doncs, un nou vector important en el nou projecte, que ampliava indubtablement el seu vessant mediterrani.

2 Sobre el paper d'Europa en la transició espanyola, *vid.* Guirao (2007) i Gavín (2010).

L'entrada al mercat únic coincideix o ve acompanyada d'un període de construcció política de l'espai europeu per part dels països del sud d'Europa, que busquen en la participació geopolítica una oportunitat d'integració i de recuperació econòmica de la crisi en què estan sotmesos. La riba nord del Mediterrani es reivindica i participa de forma intensa en els debats de la constitució de la Unió Europea que es fa efectiva amb el tractat de Maastricht al febrer del 1992. Són temps de canvis geopolítics, en què la unificació alemanya ha accelerat el pacte europeu i la descomposició de l'URSS obre el debat, poc temps després de l'entrada dels països del sud, sobre la seva extensió cap a l'est. Europa mira cap a l'est i s'enfronta al repte de superar la fractura continental de la Guerra Freda. Es planteja així, de nou, una combinació entre ampliació i aprofundiment. Es va ampliant l'espai econòmic i treballant en un procés d'integració econòmica i monetària i de constitució de mecanismes de gestió i de decisió. Les dificultats d'aquesta combinació entre una ampliació contínua i el desenvolupament d'uns mecanismes de coordinació i integració política àgils és un dels reptes principals que ha d'afrontar la UE. El resultat són uns estats que sovint entren en competència entre ells i que es neguen a cedir més sobirania, cosa que complica els processos d'integració, i unes institucions europees que, en conseqüència, són cada vegada més distants dels problemes de la ciutadania.

El tractat de Maastricht impulsa instruments de concertació de les polítiques entre els estats, intentant definir un marc polític comú. La Unió Europea s'erigeix així com una unió transnacional en els aspectes econòmics, capaç de configurar una certa identitat en alguns sectors de la seva població i de regular alguns aspectes sobre els drets econòmics, polítics i socials, però manté intactes les unitats territorials que la conformen, la política fiscal i la política exterior. Alhora, duu a terme una política migratòria incapaç d'assumir el repte demogràfic, que ha consolidat la idea d'una Europa fortalesa. Als darrers trenta anys, la UE, malgrat el desenvolupament de la política de seguretat i cooperació comuna, s'ha vist molt limitada a l'hora de superar el marc dels estats nacionals i de construir una política exterior pròpia. La seva incapacitat d'anticipar-

se a les revoltes àrabs o de potenciar l'aposta pel Mediterrani ha relegat Europa a un segon pla en els equilibris geopolítics i en el lideratge dels reptes globals del segle XXI, fins i tot a la regió mediterrània.

Turquia és un anell entre la UE i la riba sud, un indicador de les relacions euromediterrànies. Un país europeu, balcànic, asiàtic i mediterrani és un actor imprescindible i ha estat considerat sovint un element estabilitzador per a la regió mediterrània (Vaner, 2005). Tot i que manté importants tensions i equilibris fràgils amb Europa al mar Egeu, amb el final de la Guerra Freda Turquia passa de ser un destacament avançat en la geopolítica de blocs a adquirir una posició més autònoma, un conducte entre Europa i Àsia, taponat i convertit avui en una frontera externalitzada de la UE, amb una clara voluntat d'expansió i influència tant al Pròxim Orient com a l'Àfrica. El país hereu de les restes de l'Imperi otomà ha fracassat en l'intent d'esdevenir una alternativa a la modernització autoritària. Formalment, Turquia era una República laica, tot i que la majoria de la seva població és musulmana. Amb l'auge de l'islam polític al conjunt de la regió i amb el desgast del sistema imposat per Atatürk, els partits islamistes, en forma de democràcia islàmica, van aconseguir importants victòries electorals en la dècada dels noranta i progressivament han anat transformant el sistema imperant, tutelat pels militars. El sistema turc s'ha vist en una situació de tensió constant per un estira-i-arrotonsa entre les estructures tradicionals, el laïcisme i l'islam polític. La sortida europea, és a dir, una eventual integració de Turquia a la UE, ha quedat estancada pels dubtes de Brussel·les. Les exigències europees s'han convertit tant en l'eina dels opositors interns a la integració, els moviments nacionalistes que reivindiquen cada cop més una idea d'Europa cristiana, com en un motiu d'agitació nacional a l'interior de Turquia, en què aquelles exigències es veuen com una humiliació contra l'antiga potència imperial que ha servit per impulsar i fer virar cap a posicions autoritàries i d'aïllament les estratègies de consolidació del poder per part de l'islam polític de Recep Tayyip Erdogan.³

3 Sobre aquesta qüestió, *vid.* Judt (2016); A.V. "Hacia dónde va Turquía? *Afkar / Ideas*, 51; Veiga (2019) i Barkey (2018).

1.3 LES GUERRES DE SECESSIÓ IUGOSLAVES

Al mateix temps que s'ampliava i es reforçava el projecte europeu, s'encetava una dècada de conflictes de secessió a les repúbliques iugoslaves que, com afirma Francisco Veiga (2011), es van convertir en el Vietnam europeu. Milers de persones bosnianes, croates, sèrbies i albaneses van ser assassinades, violades i torturades pels seus conciutadans, mentre que milions es veien obligades a abandonar les seves cases i a fugir a l'exili (Judt, 2006, p. 981).

El detonant de la confrontació i l'inici del procés de desintegració i de destrucció de Iugoslàvia van ser els intents del nacionalisme serbi d'imposar i controlar un estat centralista excloent, que minava les estructures de l'estat federal, i les declaracions d'independència de Croàcia i d'Eslovènia, impulsades pels partits nacionalistes el 25 de juny del 1991. El reconeixement prematur de Berlín a Eslovènia i a Croàcia van reforçar les posicions dels nacionalistes i van ser l'excusa utilitzada pel nacionalisme serbi, que ja perseguia afermar el seu poder sobre el conjunt de Iugoslàvia. La guerra a Eslovènia no es perllonga més de deu dies i els estats europeus intervenen diplomàticament per aturar la confrontació; a Croàcia, la guerra s'allarga més entre la nova república i una minoria sèrbia que compta amb el suport de l'exèrcit iugoslau (Sèrbia i Montenegro). Al març del 1992, li arriba el torn a Bòsnia, en què croates i musulmans voten a favor de la independència, mentre que els serbis declaren la guerra a la nova república. A Bòsnia, el govern s'enfronta a bandes armades ultranacionalistes, constituïdes per lluitadors croates, d'una banda, i serbis, de l'altra, sense cap legitimitat però amb el suport polític, econòmic i material dels governs de Zagreb i Belgrad. La resposta de Sèrbia aquest cop és brutal: l'inici d'un setge sobre diferents ciutats, en què destaca el de Sarajevo. Una guerra de gran intensitat al cor d'Europa. Tres milions de persones marxen a l'exili i les pantalles de televisió retransmeten en directe la barbàrie de la guerra. La Comunitat Europea resulta inoperant. Les disputes entre els partidaris de les repúbliques secessionistes (Alemanya i Àustria) i els qui volen mantenir les fronteres de Iugoslàvia (França) porten a la inacció i demostren la incapacitat de traçar una política

exterior comuna. Per la seva banda, els Estats Units i l'OTAN –i, per tant, també l'ONU– se'n mantenen al marge, més enllà d'imposar unes sancions a Belgrad que acabaran perjudicant més Bòsnia que la pròpia Sèrbia. La postura internacional suposadament neutral acaba beneficiant l'agressor (Judt, 2006, p. 968). No és fins al 1995 que es comencen a produir alguns canvis; tanmateix, les amenaces de l'OTAN no aturen les forces sèrbies i la neteja ètnica continua: la matança de Srebrenica no té gairebé precedents des de la II Guerra Mundial. Finalment, la comunitat internacional reacciona després del bombardeig al mercat de Sarajevo el 28 d'agost de 1995 i Clinton ordena els bombardejos per reduir la capacitat militar de Sèrbia. La implicació dels Estats Units accelera el camí cap als acords de pau signats a Dayton, que eviten partir Bòsnia però hi imposen un estat administrativament molt complex, una forma de govern tripartit en què serbis, croates i musulmans tenen un cert grau d'autonomia administrativa i territorial dins d'un estat bosnià amb les mateixes fronteres exteriors. Aquests acords que portaren la pau, però posaren les bases d'un sistema d'equilibris que sotmeten encara avui la política de la regió a fortes tensions i a una corrupció endèmica. Les guerres de secessió iugoslaves no acabaven aquí: l'ultranacionalisme serbi es dirigeix a Kosovo on, a partir del 1996, inicia la repressió, massacres i l'aïllament dels albanesos de la regió, i una sèrie d'enfrontaments contra els grups albanokosovars que es van intensificant fins a provocar, el 24 de març del 1999, una nova intervenció de l'OTAN i l'última guerra iugoslava, que acaba amb Milosević. Europa es mostra incapaç de controlar el desencadenament de nous conflictes armats dins les seves fronteres i els Estats Units hi actuen com a àrbitre i exploren noves formes d'intervencionisme humanitari. Darrere de les intervencions a Bòsnia i Kosovo, s'amaguen la nova hegemonia i el nou equilibri de poder mundial sorgits després del col·lapse del comunisme (Segura, 2004).

Les guerres de secessió iugoslaves no van sorgir irremeiablement de la caiguda del socialisme ni d'un suposat odi ètnic històric, sinó que es van succeir una darrere l'altra com una sèrie de crisis que portaren a la desintegració política, en què les elits postcomunistes, amb el suport de grups militars i paramilitars, alçaren la bandera del nacionalisme,

explotaren les tensions ètniques i utilitzaren la violència a favor dels seus interessos (Casanova, 2020), i, d'altra banda, es nodriren d'un intervencionisme exterior que tant per omissió com per intromissió va alimentar el conflicte. La solució de la desintegració de Iugoslàvia va evidenciar el caràcter dels nous conflictes armats, el fracàs d'Europa i l'hegemonia americana en el nou ordre mundial.

La fàbrica de fronteres en què es van convertir les guerres als Balcans occidentals contradeia, en el més íntim, la filosofia del projecte d'integració europea (Veiga, 2011). Les guerres de secessió iugoslaves van ser el fracàs dels valors democràtics i multiculturalmentals al cor d'Europa i la demostració que el nacionalisme podia continuar utilitzant la memòria, les identitats i la bandera com a motor mobilitzador de la intransigència política i la xenofòbia, justificar noves neteges ètniques i impedir projectes de caràcter multicultural a l'interior d'una Europa en ple procés d'integració. Com afirma Tony Judt: *“Estas guerras no surgieron espontáneamente de la combustión étnica; Yugoslavia no se derrumbó: la empujaron. No murió: fue asesinada”* (Judt, 2006, p.981).

1.4 LES CONVULSIONS I LES TRANSFORMACIONS AL MÓN ÀRAB MEDITERRANI

Els anys setanta i vuitanta són dècades de canvis importants a tot el món àrab. La derrota àrab davant d'Israel a la Guerra dels Sis Dies (1967) va deixar el panarabisme profundament tocat i va comportar el fracàs del relat del consens i de la mobilització política liderat per Egipte fins llavors. El declivi del panarabisme va venir acompanyat d'una deriva de conflictivitat interàrab sense precedents: la guerra civil al Iemen del Nord que sostenien Egipte i l'Àrabia Saudita, país que donava suport als partidaris de l'imam Muhammad al-Badr des de 1962; el conflicte del Marroc contra els sahrauís, recolzats per Algèria, o l'esclat de la guerra al Líban, el 1975. El final del lideratge egipci proporciona més capacitat d'influència als països del Golf, gràcies als beneficis que obtenen de la pujada dels preus del petroli. Les reformes impulsades als anys vuitanta per la majoria dels estats àrabs, tutelades pel Fons Monetari Internacional,

per fer front al deute empitjoren les condicions de vida de la població i engugen un cicle de protestes populars. La reacció dels règims és violenta i repressiva. Les alternatives polítiques de caràcter progressista tampoc no troben gaire espai d'acció i consens social, i no aconsegueixen articular una alternativa en un context en què el marc socialista s'esvaeix. El finançament de l'alternativa islamista per part dels Estats Units o de les monarquies del Golf s'havia configurat com una via per frenar les respostes de l'esquerra progressista, donant ales als moviments més conservadors.

La revolució a l'Iran impulsa una onada de moviments de contestació islamista que comporten des de projectes transformadors contra l'autoritarisme dels règims postcolonials que s'inspiren en l'islam per encapçalar una transició democràtica conservadora fins a grups radicals que impulsen la violència política i el terrorisme per tal d'imposar una visió monolítica i rigorista. Aquests darrers grups van adquirint cada vegada més protagonisme des del final dels anys vuitanta i permetran als Estats Units, com a potència hegemònica, buscar un nou enemic comú i anar dibuixant la seva política exterior i el marc global de les relacions internacionals d'acord amb les premisses de Huntington del xoc de civilitzacions, formulades a principi dels anys noranta (Monterde, 2019).

La fi del món bipolar i la derrota de les alternatives socialistes no promouen una onada democratitzadora als estats àrabs postcolonials; ben al contrari, s'hi reforcen les autocràcies, que es rellueixen en els nous marcs geopolítics, i s'integren a les exigències del neoliberalisme. Les condicions de vida de la població empitjoren. La contestació islamista pren caràcter i expressions pròpies als diferents països, i provoca la reacció, la repressió i nous conflictes a la regió. El primer cas que marca aquesta tendència en el món de la postguerra freda es produeix a Algèria.

En aquest país del Magrib, el Front d'Alliberament Nacional (FLN, en les seves sigles en francès) controla l'Estat i impulsa les reformes neoliberals que mantenen els beneficis econòmics en mans d'una elit burocràtica i militar. El 1988, la crisi social que viu el país deriva en forts disturbis contra les reformes i es produeix el primer pols entre l'exèrcit i la burocràcia de l'Estat, d'una banda, i la població, de l'altra (Segura,

2001, p. 132-135). Les consegüents reformes del règim del 1989 obren les portes al multipartidisme i a un procés de transició democràtica. L'any 1990, el Front Islàmic de Salvació (FIS) obté una victòria inqüestionable a les eleccions municipals i, l'any següent, en unes eleccions generals amb una abstenció del 40% molt crítica amb el sistema majoritari, que obliga gairebé a escollir entre el FLN i el FIS, els islamistes aconseguen una victòria clara i contundent a la primera volta que els configuren com a potencials guanyadors de la segona volta que s'ha de celebrar el 16 de gener del 1992. El dia 12, un cop militar obliga el president Benyedid a dimitir i atura el procés electoral. La repressió es transforma en enfrontaments armats que deriven en una guerra civil llarga i cruenta en la qual els militars, més que oposar-se als islamistes, volen impedir un canvi de poder no acordat que qüestionari el control i les decisions socioeconòmiques del règim imperant des de 1962.

Els diferents intents de buscar un camí d'acord o d'obertura del règim fracassaren i això va obrir el camí a la radicalització islamista i a un augment constant de les mesures repressives de l'Estat, que va seguir alimentant l'espiral de violència. La guerra es perllongaria al llarg de la dècada dels noranta, sense grans solucions i amb una fragmentació creixent dels grups de l'oposició. L'any 1995, el règim va recuperar una certa iniciativa política per promoure un procés de reconciliació entre algunes forces de l'oposició a partir de l'any següent. El país va continuar immers en aquest procés difícil encara durant un temps, en que es van produir massacres i episodis de violència, atès que l'ascens de les milícies i dels grups armats havia convertit la guerra en un recurs de poder important per controlar el territori, la població i els recursos (Segura, 2001).

Els règims autoritaris del nord d'Àfrica i del Pròxim Orient aprofitaven la retòrica del perill islamista radical ja des de la dècada dels anys noranta, però ho van fer de forma molt més intensa a partir dels atemptats de l'11 de setembre a Washington i a Nova York, per tal d'incrementar la repressió contra la població, reforçar i monopolitzar el control de les rendes de l'Estat i intensificar les reformes neoliberals, que van aprofundir més les fissures entre les elits governants i la societat de cada país. I aquesta fissura va donar espai a la creació de nous moviments populars

i va deixar sense expectatives milers de joves de la regió. Fou la fissura que va acabar provocant l'aixecament popular l'any 2011, una revolta regional d'expressió ciutadana que va obrir un procés de llarg recorregut en el qual es troba immersa avui tota la regió. Les revoltes àrabs del 2011 van provocar resultats dispars, marcats per la contrarevolució dels poders conservadors amb la intromissió de les potències regionals i internacionals. Només Tunísia va aconseguir obrir un procés de transició política amb un fràgil equilibri de les forces democràtiques. En altres països, com Síria, el Iemen i Líbia, les mobilitzacions civils i la brutalitat de la repressió han derivat en conflictes armats multidimensionals, en què entren en joc altres interessos regionals i internacionals, amb efectes devastadors sobre la població civil, atès que han causat milions de desplaçaments forçosos en una regió ja molt castigada. En la majoria dels casos, s'ha produït un retorn a l'*statu quo* de l'autoritarisme postcolonial, que les potències internacionals interpreten com a sinònim d'estabilitat. Les condicions que impulsaren la població a sortir al carrer l'any 2011 s'han aprofundit, i la justícia social, la dignitat i les llibertats de la riba sud continuen essent un dels reptes més importants del Mediterrani.

El nou ordre mundial va donar el seu tret de sortida a la regió l'any 1991 amb la intervenció armada d'una coalició internacional liderada pels Estats Units contra l'Iraq, com a conseqüència de l'ocupació de Kuwait. El nou escenari mundial va portar els Estats Units a intentar abordar la qüestió palestina i continuar així marcant el seu lideratge com a potència hegemònica mundial. L'impacte de la brutal repressió de l'exèrcit israelià contra l'aixecament popular de l'any 1987 de la població palestina que vivia sota l'ocupació estava modificant la percepció de l'opinió pública mundial sobre el conflicte a Israel-Palestina. L'ocasió permetia a Washington pressionar els diferents actors i forçar-los a un acostament. Així, va obligar Israel, amb una actuació molt qüestionada per l'opinió pública internacional, i l'OLP dirigida per Al-Fatah, molt tocada després de l'error estratègic de donar suport a Saddam Hussein en la seva aventura a Kuwait, a acceptar les noves condicions, i així va facilitar l'acostament a uns països àrabs que cercaven aproximar-se més a la principal potència internacional i obtenir ajuts econòmics per superar les dificultats de la crisi. Aquests factors van portar a convocar,

l'octubre del 1991, una conferència a Madrid que seria el punt de partida d'una sèrie de trobades multilaterals sobre les diferents grans qüestions del conflicte. Paral·lelament, es produïren a Oslo un seguit de trobades secretes bilaterals que conclourien amb la Declaració de Principis de l'any 1993 i l'inici de l'anomenat procés d'Oslo, que va generar grans expectatives i esperances per a una solució política del conflicte actiu de més durada de tota la regió i va possibilitar espais de diàleg multilateral al Mediterrani (Segura i Monterde, 2018).

La política de fets consumats d'Israel –manteniment de l'ocupació i construcció de nous assentaments contraris al dret internacional–, la vulneració constant dels drets humans contra la població palestina i els intents d'actors extremistes tant a Israel com a Palestina de boicotejar qualsevol acord mitjançant l'ús de la violència van encallar de seguida el procés d'Oslo. Els intents de relançar-lo amb la trobada de Camp David l'any 2000 van ser un intent d'acorrallar Arafat amb una proposta pactada entre Clinton i Barak que era impossible que acceptés la població palestina. El fracàs de les negociacions i la fallida del procés de pau van demostrar la incapacitat de la comunitat internacional d'establir un equilibri més gran entre els actors i fer prevaldre el dret internacional i la protecció dels drets humans. (Segura i Monterde, 2018). Els acords d'Oslo han acabat dibuixant, com ja havia advertit Edward Saïd, una fragmentació més gran dels territoris palestins, noves formes de dominació i de desposseïció de la població palestina, i el manteniment d'un sistema d'ocupació que es configura avui com un conjunt de pràctiques d'apartheid contra la població palestina.

1.5 EL MEDITERRANI I EUROPA

El procés de construcció europea no el podem separar de la seva mirada a la Mediterrània, una àrea pròpia i externa al mateix temps. Ja des del tractat de Roma del 1957, la Mediterrània té per a Europa una importància destacable, no només pels vincles històrics i per la seva posició geogràfica, sinó principalment per una qüestió econòmica i de seguretat, referida tant a aspectes sistèmics, com la bretxa econòmica i demogràfica, com

a aspectes de fronteres, conflictes o revolucions, i també als recursos del mar o als hidrocarburs. Fins als anys seixanta, aquesta política s'havia basat en tractats bilaterals entre la CEE i altres països de la Mediterrània que formaven part de l'OTAN, com Grècia i Turquia, que marcaven un camí per a una futura integració en l'espai econòmic europeu. La qüestió del Mediterrani no quedava al marge de les polítiques europees de la postguerra mundial: malgrat que el context de la Guerra Freda desviava la mirada cap a l'est, la fi dels dominis colonials europeus –amb la guerra de Suez el 1956 i la independència d'Algèria el 1962 com a factors culminants– va marcar un nou camí en les polítiques europees a l'àrea mediterrània. A partir del 1972, després de la Cimera de París, s'inicià la Política mediterrània global (1972-1992), un intent d'impulsar la política mediterrània a partir de tres objectius bàsics: energia, mercat i seguretat (Khader, 2015, p. 19). Tanmateix, la crisi del 1973 va reduir les possibilitats d'expansió de la CEE i els nous conflictes de la dècada dels vuitanta (la guerra Iran-Iraq, la invasió soviètica de l'Afganistan, la guerra civil al Líban, etc.) minaven les possibilitats d'aquella política, que, més enllà de l'increment del comerç amb la riba sud, no va ser capaç de contribuir al creixement econòmic de la Mediterrània meridional ni de fomentar la seva integració regional. La regió mediterrània esdevenia, però, un punt d'interès de l'agenda intergovernamental europea, principalment de França i Itàlia i, amb la seva adhesió, Espanya en faria un dels pilars de la seva política europea.

La fi del món bipolar va centrar l'atenció del projecte europeu principalment en la unificació alemanya i l'obertura del camí a la integració econòmica de l'Europa oriental, però sense girar l'esquena del tot a la Mediterrània. S'inicià així la Política mediterrània renovada (1990-1996), que va significar un increment dels préstecs i de les subvencions i una reserva de fons per a estudis de viabilitat, cursos de capacitació, així com el suport a les institucions regionals i a la cooperació en la protecció del medi ambient, i l'impuls de projectes de cooperació descentralitzada a través dels programes *Med-Urbs*, *Med Campus* i *Med Media*, que impulsarien la cooperació mediterrània a escala local i regional. Tanmateix, els resultats eren tímids i les qüestions referents a la

seguretat humana o als drets humans en quedaren totalment marginades (Khader, 1995, p. 29).

Els interessos d'Alemanya i d'altres països de la CEE cap als països de l'Est fa proliferar altres iniciatives governamentals, que intenten posar la Mediterrània al centre, especialment per part de França, Itàlia i Espanya. L'any 1990, aquests dos últims països intenten impulsar a Palma de Mallorca la Conferència sobre Seguretat i Cooperació al Mediterrani, amb l'objectiu d'establir un fòrum de discussió similar al que s'havia iniciat a Hèlsinki amb la Conferència sobre Seguretat i Cooperació Europea (CSCE) i que, malgrat reiterats intents, no tindria continuïtat. El grup dels 5+5, creat l'any 1988 per iniciativa de François Mitterrand i integrat pels quatre grans estats europeus –Espanya, França, Itàlia i Portugal– i Malta i pels cinc països que formen la Unió del Magrib Àrab –Algèria, Líbia, el Marroc, Mauritània i Tunísia–, busca promoure la cooperació al Mediterrani occidental. Després de l'impuls inicial, l'any 1990 n'assumeixen el lideratge Itàlia i Espanya, però la crisi d'Algèria i el bloqueig internacional que s'imposa a la Líbia de Gaddafi frenen en sec la iniciativa. A partir d'aleshores es multipliquen diverses iniciatives, com el Fòrum Mediterrani, els grups dins de l'OSCE, el diàleg entre l'OTAN i el Mediterrani, entre d'altres, que mostren les dificultats d'evitar una certa competitivitat entre els estats per reivindicar un lideratge en l'àmbit regional.

A la dècada dels noranta, un seguit de factors obliguen Europa a modificar la política mediterrània i a encetar-ne una nova. La pressió dels països del sud, especialment d'Espanya, és determinant. L'acord entre Felipe González i Helmut Kohl permet impulsar, a la Cimera de Canes, un acord per activar una gran política europea cap a l'est a canvi d'una gran política cap al sud, amb l'impuls d'una associació euromediterrània amb l'objectiu d'establir una zona de lliure comerç euromediterrània i pal·liar els efectes negatius de la marginació i l'ampliació de la bretxa al Mediterrani, i obrir un procés d'integració amb el món mediterrani a través de l'associació o la integració (en el cas de Turquia) a l'Europa comunitària (Florensa, 2017).

El nou context geopolític, marcat pel final del món bipolar, l'impacte

regional de la guerra del Golf l'any 1991, la crisi d'Algèria el 1992, la Conferència de Pau de Madrid i l'inici del procés de pau a Israel i Palestina, així com la signatura dels acords del GATT l'any 1994, que preveia efectes de liberalització multilateral i l'obertura de les duanes als països mediterranis, amb un acord previ amb la UE, són alguns dels factors que defineixen el context i el camí de la nova política euromediterrània de la UE (Khader, 2009).

Els dies 27 i 28 de novembre de 1995, la Unió Europea convoca la I Conferència Euromediterrània de ministres d'Afers Exteriors de la UE i els seus homòlegs dels dotze països del sud i de l'est del Mediterrani a Barcelona. La declaració final impulsa l'anomenat *procés de Barcelona* i la constitució del Partenariat Euromediterrani:

“per fer de la conca mediterrània un àmbit de diàleg, intercanvi i cooperació que garanteixi la pau, l'estabilitat i la prosperitat; per consolidar la democràcia i el respecte als drets humans, aconseguir un desenvolupament econòmic i social sostenible i equilibrat, lluitar contra la pobresa i fomentar més comprensió entre les diferents cultures.”⁴

El Partenariat perseguia, doncs, un procés virtuós d'impuls econòmic, estabilitat política, democratització i pau, és a dir, habilitar escenaris per mitigar els riscos que generaven a Europa la gran divergència i la inestabilitat política de la riba sud i del Pròxim Orient mediterranis (Khader, 2009). El procés de Barcelona, tot i que amb dificultats, va posar en funcionament unes institucions comunes a la regió i va obrir noves oportunitats per a la cooperació mediterrània. Les tensions geopolítiques i una aposta centrada principalment en la seguretat foren, segurament, la raó dels seus tímids avenços i les limitacions principals per a l'assoliment dels objectius proposats. Malgrat tot, en la política euromediterrània, els acords bilaterals entre les dues ribes van augmentar i es va consolidar el

4 “Declaración de Barcelona adoptada en la Conferencia Euromediterránea (27-28 de noviembre de 1995)”, a: *Fórum Civil Euromed. Hacia un nuevo escenario de asociación euromediterránea*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània-Generalitat de Catalunya, 1996: 341-367.

marc geopolític de la Mediterrània.

L'esperit del procés de Barcelona es mantenia viu. Deu anys més tard, la cimera de Barcelona +10 (2005) va ser un intent fallit de reunir els caps d'estat per donar un nou impuls a l'agenda del Partenariat. La presidència espanyola de la UE resulta clau, impulsa un nou pla d'acció i aconseguix col·locar les primeres peces de l'arquitectura institucional de l'associació; llavors, es constitueixen l'Assemblea Parlamentària Euromediterrània, en l'àmbit polític; la Fundació Anna Lindh, en el terreny cultural, i el Mecanisme Euromediterrani d'Inversió i Cooperació, una protoinstitució econòmica, a manca de l'esperada constitució d'un Banc de Desenvolupament Euromediterrani (Florensa, 2017). La idea de vincular l'estabilitat i la seguretat a la perpetuació dels règims autoritaris desplaça l'agenda política i social cap a una òptica basada cada cop més en la seguretat, en què es mostra més preocupada per construir un sistema de fortalesa respecte a l'exterior que un lideratge polític en un marc regional complex. Aquests principis ja marcaven molt clarament la Política europea de veïnatge (2007-2013), un instrument que canalitzava els processos de cooperació bilateral amb els països de la riba sud i desenvolupava nous programes i marcs d'inversió bilateral i cooperació transfronterera. Els intents de recuperar i continuar impulsant l'esperit mediterrani no van cessar, fet que demostrava que Europa tampoc no podia ignorar el marc polític de la Mediterrània.

L'any 2007, el president francès Nicolas Sarkozy fa una convocatòria per liderar una nova iniciativa orientada a la creació d'una unió mediterrània. El resultat no va significar la ruptura del procés de Barcelona, sinó un nou impuls i la continuïtat de l'esperit del 1995, que s'acabaria consolidant amb la constitució de la Unió per la Mediterrània l'any 2008 a la Cimera de París i a la Conferència de Ministres de Marsella, on s'acordaria ubicar la seu del secretariat a Barcelona. Els intents per reimpulsar una vegada i una altra l'Associació Euromediterrània demostren que són imprescindibles una major cooperació i integració regional per fer front a un Mediterrani brutalitzat. Vint-i-cinc anys després de la Declaració de Barcelona, els reptes del Mediterrani encara són més grans. Els enfrontaments armats s'han agreujat i multiplicat: els conflictes a Síria i a Líbia s'han afegit

a la situació ja endèmica a Israel-Palestina, marcada per l'ocupació, la colonització i l'apartheid; la divergència econòmica entre les dues ribes ha augmentat, i també ho han fet les desigualtats a l'interior dels països. La UE ha construït una política basada en l'Europa fortalesa, considerant les migracions com una amenaça, i el mar Mediterrani s'ha convertit en una enorme fossa comuna, on milers de persones moren anualment en intentar travessar-lo cercant asil i protecció, fugint dels conflictes armats o de la depauperació econòmica deguda al canvi climàtic o a la desposseïció sistemàtica dels recursos naturals per part de les potències mundials als països d'origen. Els estats i, especialment, les ciutats s'han configurat cada vegada més diversos i cosmopolites. Les migracions han plantejat reptes molt importants per a unes societats europees envellides i necessitades de població jove; les desigualtats creixents també a l'interior dels països de la riba nord són l'amenaça més gran i alimenten els projectes identitaris, encapçalats per la ultradreta. El Mediterrani i les connexions entre nord i sud esdevenen així més estretes, socialment i culturalment, i són avui una realitat més viva que en qualsevol època anterior.

La fragmentació i la brutalització han estat, doncs, la tònica dominant de la regió mediterrània en les darreres dècades. Pasqual Maragall va entendre aquest espai mediterrani com l'espai propi de la ciutat i, des d'aquesta obertura al mar, va cercar d'influir, intervenir i abordar els reptes que plantejava el moment. No va donar l'esquena al Mediterrani, sinó que va afrontar els seus reptes i en va aprofitar les oportunitats. Va pensar una acció oberta al mar, que posaria les bases per a un lideratge de Barcelona al Mediterrani. I ho va fer des de la ciutat i amb l'objectiu i amb el convenciment que les ciutats podien actuar a escala internacional i ser agents imprescindibles per la construcció de la pau i de la democràcia local.

Capítol 2. L'acció internacional de les ciutats

2.1 LES CIUTATS GLOBALES EN LA SOCIETAT XARXA

Al llarg de la història, les ciutats han estat un espai fonamental per entendre les transformacions de les societats humanes al món. La història de les ciutats és la història de la humanitat. L'evolució i la transformació de les ciutats han estat profundament lligades no tan sols a l'evolució dels sistemes econòmics a diferents escales, sinó també a les transformacions socials i culturals de la humanitat. Com explica Richard Sennett (1997) a la seva magistral obra *Carne y piedra. El cuerpo y la ciudad en la civilización occidental*, les experiències vitals de les societats humanes estan relacionades amb els espais físics i amb les construccions materials, i les seves relacions queden impreses en la trama urbana. La ciutat és, en aquest sentit, un cos viu en transformació constant, un ens complex on es troben les afirmacions i reivindicacions de la humanitat.

Per tant, el procés de formació de les ciutats contemporànies està lligat a les transformacions econòmiques i socials de final del segle XVIII, primer a Europa i després a la resta del món, marcades per la revolució industrial i la construcció dels estats-nació. Els processos d'urbanització a partir del segle XIX no es poden desvincular, doncs, del procés de formació dels estats-nació i del desenvolupament del capitalisme industrial. Com afirma David Harvey (2007), és essencial entendre la configuració de la ciutat contemporània no només com el resultat de la formació del capitalisme industrial, sinó que la ciutat és també l'espai on s'afirmen les reivindicacions i on s'han desenvolupat les grans revolucions del món contemporani.

La consolidació d'un sistema de relacions internacionals westfalià, en què els centres i els actors del poder principal són els estats i, posteriorment, els estats-nació provoca una pèrdua de l'autonomia dels poders locals, malgrat que les ciutats continuen essent el centre de gravetat de les transformacions polítiques, econòmiques i socials del món

contemporani. Així doncs, des dels inicis de la formació dels estats-nació moderns es produeix una tensió entre el poder estatal i el poder local, en què aquest últim queda molt supeditat al primer. Cal no oblidar que la preponderància política d'algunes ciutats a l'Europa moderna havia deixat una forta tradició de poders locals, marcada en la història, els costums i les tradicions de moltes ciutats de l'Europa occidental. (Pradel, 2016). L'auge dels estats-nació i de les relacions internacionals marcades pels imperis nacionals, els sistemes d'aliances o el món bipolar es basen en la centralitat de l'Estat. El rol de la ciutat com a actor internacional queda relegat a un segon pla o a un rol insignificant en les relacions internacionals.

La crisi dels anys setanta del segle xx significa el final de les il·lusions del creixement econòmic dels anys d'or del capitalisme industrial i una nova transformació del capitalisme internacional, que inicia un procés de globalització econòmica i una gran divergència i desigualtat entre la població mundial, una transformació impulsada per una contrarevolució conservadora que impacta en els sistemes polítics i socials del tombant d'època, especialment a Europa i als Estats Units. Aquestes transformacions van acompanyades d'un procés de transició cap a un nou paradigma tecnològic, especialment en el terreny de la informació i la comunicació, que constitueix una línia divisòria tan important com la que havia constituït la Revolució Industrial en el passat (Borja i Castells, 1998). Per tant, el món de la postguerra freda és un període de transició, de canvis i transformacions marcats per aquest procés de globalització i canvi tecnològic que ha comportat modificacions en la forma de produir, consumir, gestionar, informar i pensar, i que Manuel Castells (1996-1998) va definir com la formació d'una nova societat en xarxa, en la qual la base material de tots els processos està formada per fluxos en què la informació n'és el component principal, i el poder i la riquesa s'organitzen en noves xarxes globals (Borja i Castells, 1998). A les múltiples transformacions, cal afegir una crisi sistèmica de l'estat-nació, és a dir, que les àrees d'autoritat de l'estat-nació són insuficients per permetre controlar els fluxos globals i adaptar-se als canvis constants del sistema mundial (Marx, 2008).

En aquest context, les ciutats adquireixen una importància cabdal i recuperen la centralitat. La concentració urbana de la població mundial ha anat creixent, els processos d'urbanització es van accelerar als anys de l'hipercreixement econòmic, no només a les economies occidentals, sinó també al sud global, i a la dècada dels anys setanta la població urbana es comença a acostar al 50% de la població mundial. Avui, prop del 60% de la població mundial –i més del 80% a Europa– viu en ciutats o àrees urbanes. Les múltiples funcionalitats de les ciutats, el seu dinamisme i la dissolució dels seus límits ens porten cada cop més a comprendre el conjunt del territori com un territori urbà i a poder entendre grans espais geogràfics com a sistemes de ciutats (Pflieger i Rozenblat, 2010).

Així doncs, les ciutats mundials, més inserides a l'economia mundial de les finances, són el centre dels canvis polítics, econòmics, tecnològics i socials del món de la postguerra freda. El procés de la nova articulació econòmica del capitalisme a través de les ciutats globals (Sassen, 1991) dibuixa un nou sistema d'articulació territorial de xarxes transfrontereres que implica profundes transformacions urbanes, marcades per un procés d'urbanització que és alhora creatiu i destructiu per a la ciutat (Belil, Borja i Corti, ed., 2012). El capitalisme financer opera des de les ciutats i en les ciutats. Articula la seva funció des de les grans ciutats globals transformant-les, i aprofita aquest procés de transformació per operar i obtenir-ne beneficis. L'especulació immobiliària, els serveis, es converteixen en actius financers, i alhora posen en risc i eliminen la vida a la ciutat. La ciutat com a centre de poder, juntament amb l'ascens de les grans corporacions i dels nous espais geoconòmics, posen límits a les capacitats i als marcs d'actuació dels estats-nació (Belil, Borja i Corti, ed., 2012).

Aquest procés de crisi sistèmica de l'estat-nació es plasma en les contradiccions entre la globalització i l'especificitat creixent de les identitats. Les ciutats també viuen aquesta contradicció: d'una banda, experimenten un procés d'homogeneïtzació impulsat pel fenomen de la globalització, en què les grans multinacionals i els centres financers construeixen espais similars que imposen usos i pràctiques culturals

homogènies, però al mateix temps les ciutats reben fluxos de població per l'increment de les migracions humanes i marquen, més que mai, el seu caràcter divers, que està en la naturalesa de la seva composició. Com destaca Belil (2012), la ciutat es caracteritza per ser un cos viu: és precisament l'espai on s'evidencien les múltiples contradiccions i paradoxes del món global, on es genera la riquesa i es concentra la pobresa, es destrueixen els recursos necessaris per a la seva expansió, es genera proximitat i es construeixen barreres, etc.

Així, les transformacions del món de la postguerra freda i el ressorgiment de les ciutats com a centres d'acumulació i principals nodes de relació, producció i intercanvi impacten en el creixement i la redefinició de les ciutats i en el paper dels governs locals a l'escena internacional. Per aprofundir la reflexió sobre l'acció internacional de les ciutats, cal que ens aturem per introduir alguns aspectes que descriuen com es va transformant el sistema de les relacions internacionals en la postguerra freda, amb nous conceptes com la paradiplomàcia o la cooperació descentralitzada. Cal analitzar també com la gestió urbana –o, més ben dit, la democràcia local i el dret a la ciutat– s'ha convertit en un dels reptes principals davant de les creixents desigualtats mundials, i com les xarxes de ciutats s'han anat configurant com a eines de relacions no només per respondre a aquests reptes, sinó per fer sentir la seva veu, dibuixar les ciutats com un actor primordial i obrir la seva participació als organismes internacionals, sovint relegada exclusivament als estats.

2.2 DIPLOMÀCIA LOCAL I COOPERACIÓ DESCENTRALITZADA. LES CIUTATS A L'ESFERA INTERNACIONAL

El marc de les relacions internacionals ha estat marcat, en l'època contemporània, pel paper primordial que hi assumeixen els estats. Malgrat la urbanització creixent al llarg dels segles XIX i XX, els poders locals havien quedat relegats en un segon terme, no tan sols pel que fa a les competències i a l'administració, sinó també amb relació al seu paper a l'escena internacional.

El sistema de relacions internacionals reservava als estats el paper protagonista i estudiava les relacions entre els estats com la forma de comprendre el sistema polític mundial. Al món d'entreguerres i en la segona postguerra mundial, es van crear els principals organismes internacionals en diferents esferes on els estats van desenvolupar estratègies de diàleg multilateral amb la finalitat d'evitar una escalada militar com la que havia precedit el món de 1914-1945. El final de la Segona Guerra Mundial va consolidar les organitzacions multilaterals, que no escaparen, però, a la realitat d'un sistema bipolar, marcat pels interessos de les dues grans potències mundials. La Guerra Freda i la descolonització van ser els dos grans vectors que marcaren les relacions internacionals i els conflictes armats durant aquest període, en què els estats van continuar tenint la màxima centralitat en els organismes internacionals i en el sistema bipolar.

Les relacions internacionals i les estratègies de l'acció internacional per part dels estats sorgides en aquest període no es poden separar d'aquestes dues grans premisses. Així doncs, la cooperació al desenvolupament sorgida arran de la Segona Guerra Mundial no va consistir a abordar la gran divergència mundial, sinó que va consolidar unes àrees d'influència i les formes de dependència i de desenvolupament dels estats postcoloniais. En efecte, l'evolució de les estratègies de cooperació està molt marcada pel context i pels objectius econòmics de les grans potències. Les grans inversions per al desenvolupament inspirades en els plans de reconstrucció de la postguerra, així com el desenvolupament de les polítiques socials, educatives i de salut dels anys seixanta, tenen com a eix central el desenvolupament de l'Estat.⁵

Durant la dècada dels anys setanta, a la darrera etapa de la Guerra Freda, es va configurant una nova realitat internacional on apareixen nous actors que actuen al marge de la centralitat de les regles de funcionament del sistema internacional clàssic, marcat per les fronteres i els estats. L'aparició d'aquests nous actors privats i públics configura un nou sistema social mundialitzat, caracteritzat per fenòmens diversos com la globalització,

⁵ Sobre la història de la cooperació al desenvolupament, *vid.* Maestro i Martínez (2012) i Tassara (2012).

la regionalització, la fragmentació i la localització, que desdibuixen les fronteres i les normes clàssiques de les relacions internacionals (Grasa, 2006).

El final de la Guerra Freda obre un període de profundes transformacions en el sistema de les relacions internacionals en què ens trobem davant d'una pèrdua de centralitat de l'Estat i de l'aparició de múltiples actors. El paper de les grans corporacions mundials, de les organitzacions internacionals o d'espais geoeconòmics com la Unió Europea adquireix més protagonisme. En aquest context, com afirmen Rafael Grasa i Javier Sánchez (2013), el poder de les ciutats torna a sorgir a l'escena internacional com un actor públic, com un poder no central, fruit de l'impacte combinat del procés d'interdependència i de la globalització, del final del món bipolar i de la reestructuració en curs de les relacions de poder en les dues grans esferes de les relacions internacionals: la societat dels estats i l'esfera transnacional.

Els canvis a l'escena internacional i la pèrdua de centralitat dels estats fa aparèixer nous conceptes per explicar el paper dels actors subestats a l'escena internacional. Així sorgeix el concepte de paradiplomàcia, per explicar el paper d'algunes regions i ciutats amb objectius diversos però amb capacitat pròpia per incidir, superar o apuntalar la diplomàcia dels estats i amb prou autonomia i recursos –sovint més que molts estats sobirans– i cada cop amb més capacitat d'influir en la política internacional.⁶

Així mateix, el sistema de cooperació al desenvolupament s'obre a actors subestats. La cooperació descentralitzada es converteix en un mecanisme de l'acció internacional de les regions i de les ciutats, sovint com una eina més de l'acció exterior dels estats al qual pertanyen, però també com una estratègia pròpia en un món on les ciutats esdevenen actors polítics, econòmics i culturals amb unes necessitats i unes estratègies de competència i de cooperació pròpies. Ens trobem davant d'un fenomen complex que comporta, d'una banda, la competència

6 Sobre l'evolució i el desenvolupament del concepte de paradiplomàcia, *vid.* Keating (2001), Paquin (2004) i Ponce (2011).

entre les ciutats en el marc del capitalisme financer i, de l'altra, la possibilitat de traçar estratègies de governança i de cooperació entre les ciutats. Connectar i preparar la ciutat per afrontar aquesta connexió de competència i/o cooperació transnacional i global va passar a ser un dels reptes fonamentals dels governs locals de les ciutats globals. La cooperació al desenvolupament ofereix una sèrie d'incentius, com la visibilitat en el món global, el reforçament de la ciutat enfront del govern central i la reivindicació d'un espai propi en les institucions internacionals (Grasa i Sánchez, 2013).

2.3 LA DEMOCRÀCIA LOCAL. EL MUNICIPALISME COM A EINA PER LA CONSTRUCCIÓ DEMOCRÀTICA I LA QUALITAT DE VIDA

L'acció internacional de la ciutat no es pot separar, doncs, del seu àmbit de gestió urbana. Si es vol comprendre el desenvolupament de l'acció internacional de la ciutat, cal tenir en compte també els mecanismes del poder local i com s'aborden els reptes i els seus impactes.

La ciutat sorgida del capitalisme industrial i de la construcció dels estats-nació viuria, d'alguna forma, les tensions entre el poder estatal i el poder local. No és estrany, doncs, que dins d'aquest marc nacional el municipalisme entronqui amb les tradicions polítiques que busquen una major descentralització i desconcentració del poder polític dels estats-nació i defensen fórmules de federalisme sorgides dels moviments polítics urbans que lluiten contra les desigualtats del capitalisme industrial i dels estats-nació.

En el cas d'Espanya, la recuperació de la democràcia va acompanyada d'un moviment municipalista fort i d'uns governs locals que impulsen el procés de construcció democràtica de l'Estat. Malgrat tot, el moviment municipalista troba els seus límits en el poder estatal, que en limita molt la descentralització. El sistema de descentralització autonòmica dona pes als governs regionals, però limita l'autonomia local. La Llei orgànica de règim local no s'aprova fins a l'any 1985. Tampoc no tira endavant una llei de grans ciutats i àrees metropolitanes; ben al contrari: en el cas de

Catalunya, la Generalitat suprimeix la Corporació Metropolitana l'any 1987.⁷

En aquest sentit, la democràcia local és un instrument bàsic en la governança de les ciutats globals. Com afirma Jordi Borja, les ciutats, tot i que ocupen posicions en l'economia global, també han d'integrar i estructurar les seves societats locals. Sense una base sòlida entre els ciutadans, el govern de la ciutat no pot tenir la força necessària per navegar per aquests circuits globals. En aquest sentit, els àmbits local i global són complementaris i no antagònics. Aquesta integració social requereix mecanismes polítics democratitzats, basats en la descentralització administrativa i en la participació dels ciutadans en la gestió municipal (Borja, 2003).

L'any 1976, va tenir lloc la primera conferència de les Nacions Unides sobre assentaments humans, que es va cloure amb la Declaració de Vancouver, que donaria origen al programa ONU-Habitat. Les qüestions urbanes entraven així dins l'agenda de les preocupacions mundials pel desenvolupament i la democràcia local com un element fonamental per a la millora de la qualitat de la vida humana, però sense la presència dels poders locals.

Com a espai de transformacions revolucionàries, la lluita pel dret a la ciutat va passar a ser un dels principals reptes de les lluites urbanes. D'aquesta manera, les xarxes de ciutats esdevenen no tan sols motors per a la competició i/o la cooperació en el sistema econòmic global, sinó també estructures imprescindibles per a la incorporació d'una agenda social i urbana en la globalització. El desenvolupament de la democràcia local no s'ha d'entendre tan sols com una eina de millora de la gestió urbana, sinó com un procés per a la democratització de la vida política en conjunt, tant dels estats-nació com dels espais geopolítics que aquests conformen. Així doncs, l'acció de les ciutats no es pot separar de la seva condició de node dins dels fluxos d'un nou sistema en xarxa. Com han afirmat Géraldine Pflieger i Céline Rozenblat (2010), les ciutats existeixen

⁷ Sobre el municipalisme i la transició democràtica, *vid.* Orduña (2005) i Mayayo (2008), i sobre la qüestió de la Corporació Metropolitana, Tomàs (2017) i Lo Cascio (2008).

a través de les xarxes que creen i el desenvolupament d'aquestes xarxes depèn de les característiques de l'espai urbà. L'estructuració de les xarxes de ciutats és un requisit bàsic per completar una estructura espacial més sòlida i equilibrada a escala nacional i per assolir centralitats ben arrelades i complementàries del seu entorn territorial (Borja i Castells, 1998).

2.4 LES XARXES I EL MOVIMENT DE CIUTATS

L'articulació en xarxa és, doncs, un element fonamental perquè les ciutats puguin adquirir una massa crítica per a la participació en els sistemes de governança global. És a dir l'articulació en xarxa és una característica definidora de l'evolució en les darreres dècades de l'actuació internacional de les autoritats locals (Grasa i Sánchez, 2013). Formalitzades normalment en associacions de dret privat, les xarxes de ciutats han proliferat, competit i madurat conformant un ecosistema complex.

Les ciutats, però, han tingut formes d'articulació en xarxa al llarg de tot el segle xx i el moviment de ciutats s'ha anat configurant al llarg de més d'un segle. Al final de la Guerra Freda, les dues organitzacions principals que agrupaven les federacions de ciutats a escala mundial eren la International Union of Local Authorities (IULA), controlada principalment pels Estats Units i molt centrada en el bloc occidental, i la Federació Mundial de Ciutats Unides (FMCU), amb un fort lideratge francès i amb més penetració al bloc dels països de l'Est i del sud global.

El moviment internacional d'autoritats locals es remunta a principis del segle xx. L'any 1913 es constitueix a Bèlgica una primera organització de ciutats que intenta posar en comú les necessitats i els reptes dels governs locals i la gestió urbana després d'un segle de transformacions i de creixement urbà, en el marc dels processos d'industrialització a Europa i als Estats Units. La Gran Guerra n'atura l'organització i, als anys trenta, diferents iniciatives intenten desenvolupar noves trobades del primer embrió d'una organització internacional de ciutats. No és fins després de la Segona Guerra Mundial que sorgeixen diferents iniciatives que busquen coordinar les autoritats locals per fer front als problemes de les ciutats. Després de la guerra, el moviment pels agermanaments de ciutats a Europa té un fort impacte entre les alcaldies de la socialdemocràcia

europea. L'any 1957, es crea la FMCU, amb el nom de Fédération Mondiale des Villes Jumelées, i un seguit d'organitzacions municipalistes nacionals vinculades a ella. Paral·lelament, la IULA, que té les seves arrels en el primer embrió del 1913, estén la seva influència pels Estats Units i pels països satèl·lits del món capitalista. Ambdues organitzacions, però, van sempre separades, influïdes pels interessos del món bipolar.

El protagonisme creixent de les ciutats a l'escena internacional s'evidencia en l'extensió de les xarxes locals a partir dels anys setanta. Les organitzacions de ciutats comencen a impulsar iniciatives més enllà del marc del món bipolar i a buscar solucions a algunes de les ferides produïdes pels impactes de l'hipercreixement econòmic de la segona meitat del segle xx, per l'onada de nous processos d'urbanització i pel turisme. En aquest sentit, la protecció del medi ambient esdevé un incentiu inicial de gran importància per abordar nous espais de cooperació i per establir xarxes locals.

A la dècada dels anys vuitanta, el fenomen urbà agafa més pes i les necessitats d'afrontar els canvis que es produeixen a les ciutats impulsen noves xarxes, que busquen encarar els reptes de les grans ciutats globals. L'any 1985, té lloc a Mont-real el congrés fundacional de Metròpolis, una plataforma perquè les grans ciutats es connectin entre elles, comparteixin experiències i es mobilitzin en una àmplia gamma de qüestions locals i globals.⁸ Un any més tard, en una trobada de diferents ciutats europees a Rotterdam, es crea *Eurocities*, una xarxa de ciutats europees amb l'objectiu de compartir idees i experiències i d'elaborar respostes a realitats i problemàtiques comunes. Barcelona esdevé un actor determinant en totes dues. El procés de transició democràtica a Espanya va acompanyat d'una forta embranzida del moviment municipalista i d'una política d'obertura internacional encapçalada per la integració europea.

Els Jocs Olímpics donen un gran impuls per situar Barcelona a l'escena internacional i desenvolupar un lideratge important en el procés de construcció i unificació del moviment de ciutats. L'atenció internacional de Barcelona l'aprofita per subscriure, junt amb Rio de Janeiro, ciutat on

8 Sobre les xarxes internacionals de ciutats, *vid.* Saunier i Payre (2008) i CGLU (2013).

se celebra la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament, una declaració conjunta per impulsar el paper de les ciutats en la construcció d'un món més unit. La Declaració de Rio-Barcelona del 1992 és una declaració de principis en aquest sentit i constitueix una fita en l'inici de la construcció i unificació del moviment de ciutats en la postguerra freda.⁹

Amb la Declaració de Rio-Barcelona, es vol posar de manifest la necessitat de les ciutats d'intervenir en els fòrums internacionals reservats usualment als estats. Després de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient de Rio, se succeeixen diverses trobades en què, amb un enfocament especialitzat en un tema o un àmbit, s'aborden els grans reptes de la humanitat.¹⁰ La de Viena se centra en els drets humans (1993); la de Copenhaguen, en el desenvolupament social (1995); la de Beijing, en les dones (1995), i la d'Istanbul, en l'hàbitat i les ciutats (1996). Aquesta darrera esdevindrà un moment cabdal per al futur de la unificació de les organitzacions internacionals de ciutats. Com veurem més endavant, Barcelona i Maragall van acomplir un paper fonamental en l'impuls d'un moviment de ciutats en la postguerra freda, per donar protagonisme a les ciutats davant dels reptes de la globalització, desenvolupar un lideratge actiu dins el moviment de ciutats i treballar per la unificació de les dues grans organitzacions internacionals. Aquest moviment culminarà amb la creació de l'organització Ciutats i Governos Locals Units (CGLU), que fixarà la seva seu a la ciutat de Barcelona.

2.5 MARAGALL, LES CIUTATS I EL MÓN

El pensament i l'acció política de Pasqual Maragall estan molt lligats a la teoria urbana que pren força entre els anys vuitanta i noranta i que entén les ciutats com a espais globals, com a nodes d'una nova realitat transnacional que connecta la realitat local amb la global. Maragall no

9 Declaració de Rio-Barcelona (1992), document signat per l'alcalde Pasqual Maragall i pel *prefeito* Marcelo Alencar, i ratificat per l'actual *prefeito* César Maia. Text publicat a Belil (coord.) (1994).

10 M. Salomón i J. Sánchez (2008) revisen l'evolució del paper de les ciutats en els espais de les Nacions Unides.

és només un ideòleg o un teòric de la ciutat; els seus estudis d'economia urbana i la seva formació amb els principals teòrics de la ciutat li atorguen unes bases sòlides i una convicció profunda en la qüestió del fet urbà, sobre la qual reflexiona, experimenta i desenvolupa a través de l'acció política (Nel·lo, 2017).

El factor urbà, el pensament sobre la ciutat i, sobretot, la seva insistència són fets que es poden demostrar a través de l'anàlisi dels seus discursos, dels guions d'alcaldia i de presidència, i dels memoràndums d'alcaldia, que hem pogut consultar tant a l'Arxiu Pasqual Maragall de la Fundació Catalunya Europa com a l'Arxiu Contemporani de Barcelona. Maragall reivindica reiteradament el paper de les ciutats al món. És un militant de la ciutat. No es tracta tan sols de situar Barcelona al mapa, sinó d'actuar des d'un municipalisme convençut que reivindica contínuament "la ciutat" des de diferents perspectives i des de diferents àmbits. És des de la ciutat que concep el món de la postguerra freda, l'aborda i hi cerca solucions.

Les ciutats contenen, per Maragall, els principals problemes de la humanitat, però també les seves solucions. Com explica Oriol Nel·lo (2017), el pensament polític de Pasqual Maragall és indissociable de la reivindicació de la ciutat. Les ciutats, enteses així, no són tan sols un espai, sinó també la seva gent. Aquest principi –que seria fins i tot un eslògan electoral– afirma que l'espai urbà és una realitat social. Aquesta concepció, que es refereix no només a l'espai físic, a les pedres de la ciutat, sinó també al fet viu, als cossos de la ciutat, va està molt lligada a un dels conceptes vectors de la ciutat i la seva governança: la proximitat. La ciutat és l'espai més proper a la ciutadania i el més capaç de copsar i d'encarar els problemes i les necessitats de la gent. El projecte polític de Maragall és un projecte de ciutat metropolitana, ja que és la forma de respondre a la realitat social de l'àrea urbana, la manera de respondre als reptes interiors i de fer-se i refer-se cap endins i d'afirmar-se més enllà (Nel·lo, 2017, p. 202). És a dir, Maragall pensa la projecció de Barcelona des de la dimensió metropolitana, no només per assolir les capacitats econòmiques i polítiques suficients per afrontar la vertebració del territori, sinó també per projectar Barcelona cap a l'exterior i connectar-la amb allò que Ricard

Pérez Casado anomena una “cooperació competitiva entre ciutats”.¹¹ Com ja es diu a l'estudi *Governar la Barcelona real* de Mariona Tomàs (2017), publicat per la FCE dins la col·lecció Llegat Pasqual Maragall:

“Barcelona s’ha d’obrir i s’ha d’esponjar i, per fer-ho, s’ha de repenjar en la seva cultura oberta, mediterrània i, a partir d’ara, metropolitana, entenent per metropolitana la dimensió de la capitalitat catalana. Catalunya té una capital de més de tres milions d’habitants, no ens enganyem. Formada per municipis autònoms, però, al cap i a la fi, solidaris a projectar el país cap a dues fites: la dimensió exterior i la igualtat interior.” (Febrés, 1984: 95, citat per Tomàs, 2017).

La ciutat no és, doncs, un espai tancat, sinó un espai obert al territori i al món. Maragall concep així el món des de les ciutats. Catalunya, Espanya, Europa, el Mediterrani i el món els entén com a sistemes de ciutats. Un sistema en xarxa que Maragall explora a través de l’impuls del moviment de ciutats i de la seva presència i participació en els organismes internacionals. L’estructura de xarxa connecta tant amb la lògica de superació de l’estat-nació com a element articulador, com amb la idea fonamental de les ciutats com a espais plurals, multiculturals, la unió de les quals és el principi des d’on construir-hi la unitat cívica. La lògica nacional, com veurem, no li resulta operativa per a la construcció de nous àmbits de governança i buscarà contínuament la fórmula de superar-la. Aquesta idea entra en tensió amb la realitat on treballa, ja sigui l’estructura de la governança local, molt limitada, o el Govern de la Generalitat, o en el si de les institucions europees. El pes dels estats-nació és una trava important a l’hora d’articular nous espais al marge o, fins i tot, dins de les seves estructures. L’opció d’articular nous espais de governança i de promoure el principi de subsidiarietat, basant-se en la idea de la unitat cívica i en les identitats concèntriques resumides en

11 Entrevista a Ricard Pérez Casado, 26 de gener del 2020.

les tesis de Havel,¹² desperten també l'interès de Maragall, sobretot en el procés de construcció europea i la idea de pàtria gran.

La idea de les identitats concèntriques concorda amb el principi de subsidiarietat, que és un dels elements fonamentals des del qual pensa l'articulació de la governança, a diferents escales.¹³ Tot i que podria semblar que hi ha una certa contradicció entre les dues fórmules de construir els espais de governança, la idea d'articulació en xarxa és, per Maragall, una forma de superar unes estructures establertes o de reconceptualitzar-les d'acord amb les necessitats del món i de l'entorn. És a dir, d'alguna manera, tant el sistema d'escales com la idea de xarxa, que és el nucli fonamental del seu pensament, li serveixen com a fórmula per superar el sistema d'identitats monolítiques que promou el nacionalisme i construir un projecte amb una idea diferent de Catalunya, d'Espanya i d'Europa, pensades des de la seva gent, des dels espais més propers, des de les ciutats. En aquest sentit, el Mediterrani es converteix en un exemple fonamental.

Maragall s'oposa així al pensament nacionalista, no perquè no cregui en el sentiment de pertinença, sinó perquè considera que la noció de pàtria basada en unes identitats nacionals estanques i homogènies no és operativa. Les ciutats s'articulen a partir de la diversitat i són el nucli des d'on construir espais de governança a partir de sistemes complexos, a partir d'unies identitats difuses o concèntriques; són una manera molt més operativa de construir Catalunya, Espanya, Europa i el món. Les ciutats esdevenen, doncs, l'eix de referència d'aquests sistemes i és des d'aquesta perspectiva que s'acosta al concepte de xarxa. Les ciutats són, per Maragall, un punt d'unió; són nodes distribuïts que es connecten i comparteixen problemàtiques i reptes.

“El concepto de red es contrario al de frontera. El mapa de las ciudades presenta la ciudadanía distribuida en puntos y los interconecta. El mapa de los países divide a la gente en territorios separados. Las carreteras se ven;

12 Amat, Jordi (2018): “Pasqual Maragall pensa Europa”. *La Vanguardia*, 31 de març. Disponible a: https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/files/original/12/2730/20180331_LVG_JAmat_CartesEU_PM.pdf

13 Entrevista a Ernest Maragall, 27 de gener de 2021.

las fronteras, no. Las fronteras son las zonas vacías del mapa.”¹⁴

Teixir, connectar i articular aquestes xarxes serà l’obsessió de Maragall. Enfortir el moviment de les ciutats serà primordial per potenciar-ne el paper en els diferents espais de governança. Maragall veurà poc operativa i molt problemàtica la construcció de nous espais econòmics des de la unió dels estats nacionals i, des d’aquesta perspectiva, insistirà en el paper de les ciutats, dels territoris urbans, de les regions metropolitanes, per fer efectius nous espais econòmics que responguin a la millora de la qualitat de vida de la gent i dels entorns. Amb aquesta idea, Maragall recull i articula la seva idea d’Europa i el món, la que plasma en la metàfora que recull en diferents ocasions i que afirma:

“La imatge més eficaç d’Europa com a sistema de ciutats podria ser des d’un satèl·lit, de nit, vista com una retícula de llums (unes més intenses, d’altres menys), sense que es distingeixin les fronteres geogràfiques entre els estats.” (Maragall, 1999, p. 40)

Però, a més de la teoria, Pasqual Maragall aporta molta pràctica i discurs polític sobre l’acció internacional de les ciutats, per comprendre’n millor els límits i les possibilitats.

Maragall va connectar Barcelona dins la retícula de llums no només d’Europa, sinó també del món, i li va donar més intensitat. L’objectiu d’aquest llibre és analitzar com va projectar, donar intensitat i connectar llums al Mediterrani; tanmateix, per entendre-ho, apuntarem algunes idees de com ho va fer a Europa i al món.

¹⁴ Maragall, P. (2003): “La guerra, nosotros y nosotros mismos”. *La Vanguardia*, 23 de març. Disponible a: https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/files/original/23/773/20030323_LV.pdf

Capítol 3. Barcelona i el moviment de ciutats

Barcelona, ciutat metropolitana situada a la riba nord-oest del Mediterrani i al sud d'Europa, ha jugat un paper important en alguns moments de la història en l'escena internacional, especialment en dos espais polítics i geogràfics dels quals forma part, Europa i el Mediterrani.

Les seves pedres, la seva trama urbana, s'expliquen també avui per la seva projecció internacional. Tal com assenyalen els guions d'alcaldia de les reunions de presentació dels Jocs Olímpics, al llarg del segle xx hi ha tres esdeveniments internacionals que marquen la història contemporània de la ciutat i la seva transformació urbana.¹⁵ Les dues exposicions universals dels anys 1888 i 1929, i els Jocs Olímpics del 1992, segurament l'esdeveniment que ha marcat més la projecció internacional de Barcelona en el món actual.

Els Jocs Olímpics, com ja s'ha dit en moltes ocasions, han tingut per a Barcelona una triple dimensió. La primera –una de les motivacions principals de la candidatura dels Jocs, plantejada per Serra i Maragall des de la seva arribada al govern municipal com a alcalde i tinent d'alcalde, respectivament– era la necessitat d'un gran projecte motivador per a la transformació urbanística de Barcelona. Si no haguessin aconseguit els Jocs, Maragall i Serra tenien clar que haurien d'haver buscat una altra motivació o impuls. Els grans projectes de Barcelona, molts d'ells pensats ja des de l'oposició o des dels espais tècnics que ocupaven dins l'Ajuntament en les darreries dels governs locals sota la dictadura, en què la ciutat havia crescut de forma desordenada i sense serveis, necessitaven una forta inversió; altrament, les transformacions urbanes de Barcelona haurien estat molt més lentes i difícils. Així doncs, les transformacions urbanes van dibuixar el futur de Barcelona, amb les seves llums i les

¹⁵ FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcalde. Guions. N. 6461. 08/07/1992. Reunió amb el cos consular acreditat a Barcelona.

seves ombres.¹⁶ La segona dimensió era la pròpia i intrínseca dels grans esdeveniments, una operació de *city marketing* que va funcionar i va donar projecció mediàtica internacional i capacitat de convertir Barcelona en una ciutat d'atracció internacional.¹⁷ Era també una aposta econòmica d'atracció d'inversions i turisme. Maragall, a *La ciutat retrobada*, marca Barcelona com un punt estratègic dins el triangle format per Amèrica del Nord, Europa i el Japó, el gran eix econòmic i cultural del món actual (Maragall, 1991, p. 113). L'objectiu és, doncs, aprofitar els Jocs per situar Barcelona entre les grans ciutats globals.¹⁸ I això lliga amb la tercera dimensió del significat dels Jocs Olímpics, que explica Albert Aixelà (2015) i defineix com a *city leadership*, és a dir, els Jocs no tan sols van transformar l'urbanisme de Barcelona i van crear una marca internacional de la ciutat, sinó que tant la campanya per la candidatura com la preparació dels Jocs i els seus resultats van ser aprofitats per Maragall i l'equip de Relacions Internacionals de l'Ajuntament de Barcelona per marcar un lideratge de Barcelona en l'escena internacional i, més concretament, en el municipalisme internacional i en les xarxes de ciutats. Una idea que connecta amb la visió de Maragall sobre l'acció internacional de Barcelona:

“L'activitat de Barcelona no consisteix tan sols a atraure, sinó també a projectar. En les relacions internacionals, Barcelona ha de ser també un centre de producció i de redistribució de fluxos cap a l'exterior, de fluxos econòmics, de fluxos socials i de fluxos culturals.”¹⁹

No és objecte d'aquesta recerca analitzar l'impacte de la transformació urbana i social de la Barcelona dels Jocs Olímpics, ni les conseqüències econòmiques i socials de la marca mediàtica de Barcelona. Però, per

16 El títol de l'obra de Jordi Borja (2010) reflexiona sobre l'evolució i els impactes de l'urbanisme a Barcelona.

17 Tot i que l'articulació del concepte és posterior, les anàlisis sobre la marca Barcelona se centren a veure els Jocs des d'aquesta dimensió econòmica.

18 Entrevista a Ernest Maragall, 27 de gener del 2021. Entrevista a Margarita Obiols, 25 de febrer del 2020.

19 Entrevista a Margarita Obiols, 25 de febrer del 2020.

centrar-nos en l'acció internacional al Mediterrani, volem fer més llum i aprofundir en aquesta tercera dimensió. El lideratge de Barcelona a l'escena internacional es va traduir en la construcció de xarxes i l'impuls del moviment de ciutats globals i del municipalisme internacional, i en la projecció d'una acció exterior de diplomàcia i cooperació descentralitzada en tres àmbits geopolítics de primer ordre per a Barcelona. Aquesta fou una aposta visionària de Maragall, que va ser capaç de situar els governs locals i les ciutats a la primera línia de l'acció internacional.²⁰

3.1 BARCELONA I LES XARXES DE CIUTATS GLOBALS

Els primers governs locals en la recuperació de la democràcia ho tenien tot per fer. Barcelona tenia una escassa projecció internacional i, malgrat que no era una necessitat destacada entre els grans reptes interns de la ciutat, la importància de l'acció internacional de Barcelona va estar present des del primer moment en la ment de l'alcalde Narcís Serra i del seu tinent d'alcalde Pasqual Maragall. Ambdós tenien ja una certa experiència internacional derivada dels seus estudis i un interès per teixir aliances polítiques internacionals amb moviments i ciutats afins. Com ell mateix afirmava amb una expressió de la cònsol britànica a la ciutat, calia "situar Barcelona al mapa" (Maragall, 1991, p. 97). Ciutats amb governs progressistes com Boston, Milà o Colònia s'havien acostat a Barcelona. Als primers anys, el govern municipal emprèn una activitat internacional, sense cap direcció ni departament específic, a partir de les relacions institucionals que depenen de l'alcaldia. Fou així que l'Ajuntament va poder començar a traçar progressivament una agenda internacional. Es tractava d'un fet bastant insòlit i que costaria de quallar, ja que la Llei de règim local i el sistema de finançament no s'enllestirien fins al 1982 (Fernández de Losada, 2020).

Barcelona comença a traçar les primeres relacions bilaterals amb diferents ciutats, s'incorpora a la IULA i a la FMCU, i a organitzar les primeres reunions i trobades de ciutats. Com veurem, el Mediterrani va

20 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

estar al centre i a l'inici d'aquesta projecció i voluntat internacional.

La intenció de presentar candidatura pels Jocs Olímpics de 1992 es va fer pública el 31 de gener del 1981. Barcelona necessitava aliances internacionals; els contactes es multipliquen sobretot a Europa, però també a d'altres continents. Les relacions de l'Ajuntament eren motivades per qüestions polítiques, però també econòmiques, socials i culturals. Fou llavors, com explica Jordi Borja, quan es va iniciar una ruta per Amèrica Llatina i en la qual s'establiren relacions amb Buenos Aires, Rosario, Mèxic o Valparaíso, en un procés d'obertura en què la qüestió urbana era un dels vectors principals d'interès. Es tractava de traçar i elaborar, a partir d'uns llaços polítics, una estratègia de cooperació en les qüestions del desenvolupament urbà i la democràcia local.²¹ A partir d'aquell moment, l'acció internacional de la ciutat va agafar embranzida. A final del 1982, Maragall va prendre possessió de l'alcaldia i des d'allí va liderar i impulsar l'aposta municipalista en el terreny internacional, juntament amb Jordi Borja, amb qui compartia idees sobre el paper de les ciutats, i junts van crear la primera estructura municipal per gestionar les relacions internacionals i establir relacions entre ciutats i amb altres actors, organismes internacionals, regions o estats.

D'aquesta manera, Barcelona va continuar obrint la ciutat i traçant complicitats a escala global. Això generava una marca comunicativa i convertia Barcelona en un centre d'atracció, però alhora tenia uns objectius polítics clars, orientats a donar veu a les ciutats i considerar l'escala urbana com a eix vertebrador d'un sistema de ciutats capaç d'actuar juntament amb els estats, però també amb veu pròpia, en el sistema d'organitzacions internacionals, és a dir, com deia i buscava, "al costat de les Nacions Unides, les ciutats unides".²²

Els Jocs, a banda d'un objectiu, eren també un motor. I, com va passar amb la transformació urbanística, la preparació primer de la candidatura i després dels Jocs Olímpics va servir per teixir, impulsar i liderar noves

21 Entrevista Jordi Borja 18 de maig 2020

22 Aquesta expressió la utilitza constantment Pasqual Maragall i la trobem en molts dels seus discursos, guions i entrevistes. És la idea que resumeix l'objectiu de fusionar les principals organitzacions de ciutats i constituir una xarxa de primer ordre. Principalment, en parlen Margarita Obiols, Antònia Sabartés i Francesc Freixa, entre d'altres.

xarxes de ciutats dins del moviment municipalista internacional. L'any 1985, Barcelona va participar a Mont-real, juntament amb catorze ciutats més, en la creació de *Metropolis*, l'associació mundial de grans ciutats, que tenia com a objectiu abordar les dificultats similars de les grans ciutats en temes de desenvolupament urbà i millorar la vida dels seus habitants. Es constituïa així un fòrum internacional de polítics i tècnics de les grans ciutats del món, que va començar a desenvolupar un programa d'informació i d'impuls a la cooperació entre les metròpolis del nord i del sud. La participació en aquesta xarxa es feia des de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que des del primer moment en va assumir una de les vicepresidències.

L'any 1986 fou un any clau per a la projecció i el lideratge de Barcelona. El COI va elegir Barcelona com la seu olímpica dels Jocs de 1992. A Rotterdam, va tenir lloc una primera trobada de segones ciutats europees. Barcelona, que tenia una aliança estreta amb Lió i Birmingham, va crear junt amb elles el primer embrió d'una organització de ciutats que tenien la voluntat de participar activament en la construcció de l'Europa comunitària i consolidar el sistema europeu de ciutats: *Eurocities* (Belil, coord., 1994).²³ La xarxa es va convertir així en un instrument de col·laboració entre les grans ciutats europees i en un *lobby* per influir en la presa de decisions, en les polítiques i en el debat institucional de la Unió Europea a favor de les ciutats. Aquell mateix any, entre el 19 i el 22 de maig, es va organitzar a Barcelona la Conferència sobre població i futur urbà de les Nacions Unides. L'Ajuntament de Barcelona i l'Àrea Metropolitana l'anunciaven a *La Vanguardia* amb aquest titular: "Las grandes ciudades del mundo diseñan su futuro en Barcelona". La trobada va reunir experts i polítics de ciutats i àrees metropolitanes d'arreu del món, amb l'objectiu de buscar solucions als problemes globals, millorar les condicions de vida de les ciutats i configurar un futur basat en la pau i la cooperació.²⁴ La conferència va comptar amb la presència de Javier Pérez de Cuéllar, llavors secretari general de les Nacions Unides, que

23 Declaració final de la Conferència Eurociutats, Barcelona, 1989. *Vid.* Belil, M. (coord.) (1994).

24 "Las grandes ciudades del mundo diseñan su futuro en Barcelona", *La Vanguardia*, 19 de maig del 1986, p. 11.

pronuncià un discurs al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, i de Jiang Zemin, alcalde de Xangai, que més tard seria president de la Xina. El lideratge de Pasqual Maragall i de la Corporació Metropolitana de Barcelona –responsable de l'organització per la part espanyola– va irritar la Generalitat, que no va acudir a la inauguració oficial (Mauri i Uría, 1998). Fou un punt important en el camí de la candidatura dels Jocs: Maragall hi va exposar la voluntat de Barcelona de contribuir al sistema de Nacions Unides i va proposar la ciutat per acollir la seu del Fons de Població de les Nacions Unides (FNUAP).²⁵

El novembre del 1990, es va organitzar a Barcelona el I Congrés de Ciutats Educadores, en què es va proposar a algunes ciutats que formessin un comitè organitzador i una xarxa més estable, com també la constitució d'una associació de ciutats signatàries d'una carta que recollia els principis bàsics per a l'impuls educatiu de la ciutat, partint del convenciment que el desenvolupament dels seus habitants no es podia deixar a l'atzar.²⁶ Com les altres xarxes de ciutats, perseguien un objectiu comú: tenir veu dins dels organismes internacionals, com la UNESCO, l'OCDE o el Consell d'Europa, entre d'altres (Belil, coord., 1994).

L'any 1991, Barcelona acollia, juntament amb Girona, la Conferència de Ciutats Històriques, on es redefiniria el concepte mateix de ciutat històrica per un de més ampli, que, més enllà del patrimoni construït, ressaltava la importància del conjunt de la història de la ciutat, com afirmava el titular del primer punt de la declaració “De la ciutat històrica a la ciutat amb història”.²⁷ Aquell mateix any, com veurem més endavant, Barcelona va impulsar la creació de *Medcities*, una xarxa de ciutats mediterrànies, i de la Xarxa C-6, que obrien un marc de relacions tècniques i polítiques a l'espai euromediterrani i un projecte de cooperació territorial a l'Europa mediterrània occidental, respectivament. Aquestes iniciatives,

25 Arxiu Digital Pasqual Maragall; Maragall, Pasqual. “Paraules cloenda de la conferència del Sr. Pérez de Cuéllar, president de les Nacions Unides”. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunya-europa.net/items/show/1025> [data de consulta: 8 de febrer del 2021].

26 L'associació segueix en actiu i s'ha actualitzat en diverses ocasions. Vegeu: <https://www.edcities.org/ca/carta-de-ciutats-educadores/>

27 “III Conferència Mundial de Ciutats Històriques. Memòria i futur de la ciutat”. *Vid.* Belil, M. (coord.) (1994), p. 34.

com ha destacat Agustí Fernández de Losada, posaven de manifest la importància estratègica que es donava des de la ciutat a la Mediterrània i a la seva dimensió dinamitzadora d'un territori transfronterer amb un fort potencial i dinamisme (Fernández de Losada, 2020).

L'oportunitat dels Jocs Olímpics per impulsar el paper de les ciutats a l'escena internacional va quedar àmpliament demostrada amb la Declaració de Rio-Barcelona '92, que Pasqual Maragall i Marcelo Alcanar van subscriure el 22 de desembre del 1992. A Rio de Janeiro, com ja hem vist, havia tingut lloc la Conferència de les Nacions Unides pel Medi Ambient i el Desenvolupament. Els dos alcaldes, aprofitant l'atenció internacional de l'esdeveniment, van signar una declaració de set punts en què destacaven el paper de les ciutats per afrontar els grans reptes de la humanitat en la postguerra freda: la pau, el desenvolupament sostenible, la diversitat i la integració, l'articulació, la distribució i la descentralització dels territoris urbans, la participació i la democràcia local, les oportunitats de la joventut i el rol mundial de les ciutats.

El setè punt de la Declaració de Rio-Barcelona '92 reclamava el reconeixement de les ciutats com a interlocutors vàlids i reconeguts de les grans organitzacions internacionals, de les Nacions Unides i dels seus organismes i programes. Eren els primers passos que impulsaven a un treball conjunt de les dues grans federacions mundials de ciutats amb l'objectiu de treballar conjuntament per aconseguir més influència i reconeixement en el sistema internacional. A Rio, per primera vegada, un alcalde –Jean Doré, alcalde de Mont-real– parlava davant de les Nacions Unides. Antònia Sabartés ho explica de la manera següent:

“Fue posible gracias a un grupo de coordinación que habíamos establecido, el G4. Ahí comprendimos, como ya lo habíamos hecho a escala europea, que la unión sería nuestra fuerza, y nuestro objetivo, impulsar el rol y la voz de las ciudades en la escena internacional.” (Sabartés, 2013).

L'impuls més important es va produir el maig del 1992, quan Pasqual Maragall es va posar al capdavant del Consell de Municipis i

Regions d'Europa (CMRE), organització regional de la IULA, presidida pel senador democratacristià Riccardo Triglia, i juntament amb el seu col·lega portuguès Jorge Sampaio, director de la FMCU, que des de Lisboa encapçalava un paper molt actiu en el lideratge del moviment de ciutats, van començar a treballar per impulsar la unificació i la construcció d'un moviment de ciutats unides. Aquests esforços van cristal·litzar en la celebració de l'Assemblea Mundial de Ciutats, paral·lelament a la Conferència d'Habitat II de les Nacions Unides, que va tenir lloc a Istanbul l'any 1996.

Jordi Borja i Manuel Castells afirmaren llavors:

“Hi ha una gradual acceptació de la legitimitat, adequació i dret de les ciutats i, en particular, dels seus governs democràtics, per jugar un paper en la vida política, econòmica i cultural internacional. Reconèixer aquest dret és avui un factor clau per democratitzar les relacions internacionals, i fonamental per fer efectius els acords i programes de conferències i organismes internacionals.” (Borja i Castells, 1998)

En aquesta afirmació, realitzada en el marc de la preparació de la Conferència d'Istanbul del 1996, es resumeixen els principis i la brúixola de l'acció internacional que marcarien la Barcelona de Pasqual Maragall. L'impuls internacional era, doncs, el resultat de la convicció que les ciutats podien aconseguir un paper important davant dels reptes del món, i de la voluntat de liderar i impulsar el moviment de ciutats, amb un paper en el nou sistema de les relacions internacionals. El grup de coordinació del moviment de ciutats va aconseguir estar present també a l'Habitat II i fer-s'hi sentir en els debats. La fusió del moviment de ciutats que promovia Maragall encara trigaria un temps a arribar. Les tensions entre la FMCU i la IULA eren obstacles difícils de superar. El congrés de la IULA, *Metropolis* i el CIDEU a Barcelona el 1999 i la trobada a Rio de Janeiro el 2001 van encaminar el procés d'unificació. La feina d'un equip convençut i militant acabaria donant els seus fruits l'any 2004, quan la IULA i la FMCU, amb el suport de diferents organitzacions de

ciutats, acabarien convergint en la United Cities and Local Governments (UCGL), que fixaria la seva seu a Barcelona (Sabartés, 2013).

L'aposta de Barcelona pel municipalisme global partia de la convicció que les ciutats són els espais des d'on afrontar els reptes de la humanitat i millorar les condicions de vida de la població. Davant la crisi de les Nacions Unides, calia una implicació més gran de les ciutats per afrontar tant els seus problemes com els processos que els causen. Així ho havia defensat Pasqual Maragall a la conferència "Nacions Unides, ciutats unides", pronunciada en la inauguració del cicle de conferències "Les Nacions Unides i nosaltres", que va organitzar l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya amb motiu del 50è aniversari de l'ONU, el 17 d'octubre del 1995.

"Els governs nacionals han d'admetre els poders locals i regionals en les organitzacions internacionals, fins ara exclusivament intergovernamentals. És amb aquesta finalitat que s'ha posat en marxa, des de fa un temps, el moviment de ciutats i poders locals, considerat per nosaltres com un gran repte, però també com una gran oportunitat. L'objectiu principal és fer que les ciutats siguin vistes com a participants actius a nivell internacional, responent no només als problemes urbans (com la mobilitat, el medi ambient o els serveis municipals, entre d'altres), sinó que també s'involucrin en els processos que els causen (problemes econòmics, demogràfics i culturals, ètnics)."²⁸

Barcelona oferia un lideratge també en la manera de concebre la ciutat i el seu paper al món, basat en l'experiència del Pla estratègic²⁹ com a eina per entendre i pensar la ciutat, amb el seu conjunt d'actors: la gent, la societat, les empreses, les organitzacions, etc. A la dècada

28 Arxiu Digital Pasqual Maragall. Maragall, Pasqual "Nacions Unides i ciutats unides". Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1455> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

29 L'any 1990, es va aprovar el I Pla estratègic, amb el suport de les institucions economicosocials més rellevants del territori.

dels anys vuitanta, es posa en relleu de nou la nova gestió pública,³⁰ en què les administracions tenen com a objectiu teòric i pràctic aportar informació, coneixements i tècniques per millorar la qualitat analítica de la presa de decisions i/o les decisions (Aguilar, 2007). Pasqual Maragall aplica, doncs, la idea, tan present en el pensament socialdemòcrata dels anys vuitanta, que aposta per la col·laboració publicoprivada, la gestió participativa, el desenvolupament i el progrés de la vida associativa; una idea de democràcia local que assumeix part de les idees liberals en el marc de la postguerra freda però que, en el marc d'una crisi industrial i financera i d'una contrarevolució conservadora, intenta mantenir en el marc europeu i implantar en el context espanyol els principis reformistes de la socialdemocràcia i de l'esquerra global de les darreres dècades. Jordi Borja va intentar introduir el dret a la ciutat en els debats de la Conferència d'Istanbul, un principi que havia teoritzat Henry Lefebvre al final dels anys seixanta i que defensa els principis de producció i realització de la ciutat basats en la justícia social, la democràcia i la sostenibilitat.³¹

La legitimitat de Barcelona per introduir aquest debat en aquella conferència internacional era el resultat d'un procés en què Barcelona havia demostrat tenir experiència en la implantació de polítiques urbanes, no tan sols a través dels propis processos de transformació, sinó també amb la implementació de programes de recerca i amb l'anàlisi del sistema mundial de ciutats. Experiències com l'Enquesta urbana del 1986 o l'Observatori Urbà Europeu, que es fonamentaven en la necessitat de les ciutats de compartir coneixements i experiències i de cooperar per abordar les causes i cercar resultats positius per als problemes i els reptes comuns de les ciutats d'Europa i del món.

Així doncs, l'acció exterior de la ciutat no era un mitjà tan sols de projecció, sinó també d'aprenentatge, de millora i de desenvolupament de capacitats i mecanismes dins la ciutat, és a dir, un instrument de cooperació que posava en primer lloc les funcions de les ciutats i el seu desenvolupament, amb l'objectiu de millorar la vida dels seus habitants.

30 Sobre la nova gestió pública, *vid.* Cejudo (2011), Barzelay (2003) i Aguilar (2007).

31 Entrevista a Jordi Borja, 18 de maig del 2020.

Sobre la base d'aquesta idea, al llarg de la dècada dels anys vuitanta es van impulsar molts convenis de cooperació i agermanaments amb diferents ciutats del món, i programes de solidaritat internacional i de cooperació juvenil. Sarajevo esdevindrà un cas paradigmàtic que englobarà molts d'aquests aspectes, com veurem més endavant.

Tot això, però, no era iniciativa només del govern local. L'impuls d'aquesta acció internacional va ser possible gràcies al conjunt de la ciutat, especialment d'una societat molt activa i mobilitzada. Ernest Maragall afirma que aquesta idea responia a com la ciutat de Barcelona volia ser i s'entenia.³² El moviment per la pau havia encapçalat àmplies mobilitzacions contra el servei militar i contra l'OTAN. La campanya del 0,7%, que va dur a terme una gran acampada arreu de l'Estat la tardor de l'any 1994, va impulsar una consciència ciutadana molt important sobre la necessitat d'invertir en solidaritat i cooperació (Carrillo, 2019).

Així doncs, el govern local va saber escoltar, acompanyar institucionalment, aprofitar, assumir idees i impulsar algunes de les iniciatives que la ciutadania construïa i reclamava. La ciutat, Barcelona, era entesa, doncs, com el seu conjunt, com la seva gent, i l'acció internacional es pensava en aquests mateixos termes. La cooperació urbana, les xarxes de ciutats, implicaven múltiples agents dins i fora de l'Administració. Aquest és un dels elements clau per entendre la capacitat de mobilització, de manera que l'acció internacional va acabar implicant múltiples persones, empreses i entitats, és a dir, el conjunt de la ciutat.³³

3.2 BARCELONA I ELS ESPAIS GEOPOLÍTICS: AMÈRICA, EUROPA I LA MEDITERRÀNIA

Les ciutats eren la motivació principal de l'acció internacional de Barcelona. Des del principi, la relació amb ciutats dels Estats Units, d'Europa i d'arreu del món fou el motor principal de la projecció de Barcelona. Ara bé, es va anar perfilant una acció internacional, definida

32 Entrevista a Ernest Maragall, 27 de gener del 2021.

33 Les diferents converses i entrevistes remarquen tota aquesta qüestió. L'exemple de Sarajevo, que veurem més endavant, n'és el cas més paradigmàtic.

en uns espais geopolítics més concrets, que responien a una idea pròpia de la posició de la ciutat en el món. Aquests espais van ser l'Amèrica Llatina, Europa i la Mediterrània.

La vinculació amb Amèrica Llatina és històrica. La llengua i el passat colonial compartit són indissociables de la relació amb el continent americà. La construcció nacional catalana i espanyola i la dels diferents països de l'Amèrica Llatina estan molt relacionades amb aquest passat colonial comú. Els processos de colonització, industrialització i construcció nacional conformen, indubtablement, un passat compartit de dominis i intercanvis entre Espanya, l'Amèrica del Sud i el Carib.

Els vincles polítics han perdurat i s'han estès en totes direccions de l'Estat a la ciutadania. Moviments polítics, socials i ciutadans han mantingut una relació viva; les migracions massives de final de segle XIX cap al continent americà, l'exili republicà o l'exili i les migracions de final de segle XX des d'Amèrica cap a Espanya són part també d'aquest passat compartit. En aquest procés, Barcelona ha estat un centre inqüestionable. Des d'aquesta perspectiva, l'interès per l'Amèrica Llatina era molt estès i els vincles polítics que s'havien establert eren més forts que els del conjunt del Mediterrani. Malgrat ser un espai més petit i més proper, aquests es limitaven als contactes amb les ciutats europees i amb algunes ciutats del Marroc, però no eren tan properes i, com l'espai, eren molt més fragmentades.

La relació de Barcelona amb l'Amèrica Llatina era ja molt estesa i diversa en els àmbits econòmic, polític, social i cultural. Com ja hem assenyalat, les primeres experiències de la mà de Jordi Borja se centraren en temes urbans i polítics.³⁴ Els convenis de cooperació amb l'Amèrica Llatina van ser els més nombrosos i es basaven en la cooperació tècnica per a la modernització de la gestió local i la prestació de serveis municipals, però també en l'assessoria per a l'organització política i executiva. En aquest sentit, cal destacar els acords subscrits amb Buenos Aires, La Plata, la província de Río Negro (Argentina), La Paz (Bolívia), São Paulo i

³⁴ Entrevista a Jordi Borja, 18 de maig del 2020. Recorda les accions de solidaritat amb els presos de Xile realitzades a través de la Federació de Municipis.

Santos (Brasil), León (Nicaragua), Lima (Perú) i Montevideo (Uruguai), (Belil, coord., 1994, p. 38).

A partir d'aquestes experiències inicials de col·laboració entre ciutats, l'any 1993 s'impulsa la creació del Centre Iberoamericà de Desenvolupament Estratègic Urbà (CIDEU), amb l'objectiu de difondre el model i la metodologia del pla estratègic que havia elaborat Barcelona. El CIDEU acabarà constituint-se en una associació de ciutats compromeses en la millora de les condicions de vida dels seus habitants, una xarxa d'intercanvi i de debat sobre els reptes i les solucions dels municipis iberoamericans, un projecte que aconseguirà estar adscrit a la Cimera Iberoamericana de caps d'Estat i de Govern.³⁵

La recuperació de la democràcia a Espanya va acompanyada d'un procés d'obertura al món i, sobretot, a Europa. Europa és, doncs, l'espai geopolític per a la projecció de Barcelona més proper, en tots sentits. Europa és una prioritat per a Espanya, des de la recuperació de la democràcia. És el marc d'oportunitats des d'on afrontar la crisi del capitalisme industrial de final dels anys setanta, inserir-se plenament en el mercat únic i incidir en la construcció d'un espai polític supraestatal. La Comunitat Econòmica Europea, com hem vist, es troba llavors en ple procés d'expansió i construcció.³⁶

Així doncs, en aquest context, la dimensió europea adquireix centralitat. Per Maragall, Europa es comença a dibuixar com la pàtria gran, i entén que és una oportunitat perquè les ciutats hi juguin un paper i hi puguin desenvolupar estratègies pròpies, en el marc d'un sistema de governança multinivell.

L'acció internacional a Europa té, com en altres àmbits, múltiples dimensions dotades d'una coherència en què la ciutat és el nucli fonamental de l'acció política. A Europa, el 80% de la població viu concentrada en grans àrees urbanes, de manera que les ciutats han de tenir un paper fonamental en la construcció europea. És precisament en el marc europeu,

35 Sobre el CIDEU, *vid.* Belil, M. (coord.) (1994), Caramés i Pina (coord.) (2006), Cobeta (1997) i Fernández Güell (2006), com també els *Estatutos Fundacionales del Centro Iberoamericano de Desarrollo Estratégico Urbano – CIDEU* [recurs electrònic, UB]

36 *Vid.* cap. 1 i referències de Guirao i Gavín (2010) i Guirao (2007).

en les dècades dels anys vuitanta i noranta, on es dona l'oportunitat d'impulsar la cooperació i el teixit de noves xarxes de ciutats. La reflexió sobre Europa és segurament la idea més desenvolupada per estructurar un sistema de ciutats en un marc de governança concret. Maragall fuig de la idea de l'Europa de les nacions; considera que les regions europees s'han d'estructurar a l'entorn dels grans sistemes urbans del vell continent. Des d'aquest principi, i amb una visió compartida en part amb Jacques Delors —que ha estat professor seu a París als anys seixanta i amb qui manté un contacte personal—, busca primer teixir complicitats i posicionar les ciutats en el debat de la construcció europea.³⁷

Com ja hem explicat, la trobada a Rotterdam, l'any 1986, entre Barcelona, Birmingham i Lió, juntament amb Frankfurt, Milà i Rotterdam, que porta per títol “Les ciutats i la promoció del desenvolupament econòmic”, suposa l'embrió de la xarxa *Eurocities*, des del convenciment que existien un conjunt de ciutats europees capdavanteres que exercien de motor de desenvolupament econòmic i que calia que es constituïssin en interlocutores vàlides davant la Comissió Europea (Belil, coord., 1994, p. 61). La xarxa *Eurocities*, que neix formalment l'any 1989 a la trobada de Barcelona amb el lema “Les ciutats i la construcció europea”, a la qual es van afegint altres ciutats, parteix de la voluntat de les grans ciutats de participar activament en la construcció de l'Europa comunitària i consolidar el sistema europeu de ciutats. Com explica Maragall a *La ciutat retrobada*, és:

“Un instrument especialment valuós, encara que no l'únic, d'una política àmplia de relacions exteriors, que pot acabar constituint el marc idoni de moltes de les relacions que fins ara hem anat teixint.” (Maragall, 1991, p. 103).

L'octubre d'aquell mateix any, Jacques Delors, president de la Comissió Europea, i Bruce Millan, comissari de Política Regional, reben

37 Aixalà (2015) desenvolupa la contribució de Pasqual Maragall en el moviment europeu de ciutats i explica les línies fonamentals del seu pensament sobre Europa.

a Brussel·les les sis ciutats fundadores de la xarxa. Així ho recorda l'alcalde de Barcelona:

“Delors va proposar la creació d'una *task force* o cèl·lula que coordinés les actuacions dels comissaris i de les direccions generals en l'àmbit de les ciutats. Va ser el primer pas important en el reconeixement de les ciutats com un interlocutor vàlid de les Comunitats Europees i del seu paper fonamental en la construcció de l'Europa unida.” (Maragall, 1991, p. 104).

Paral·lelament, Barcelona, implicada ja en el moviment de ciutats, comença a tenir un paper actiu dins el Consell de Municipis i Regions d'Europa, secció de la IULA a Europa a la qual pertany la Federació Espanyola de Municipis i Províncies (FEMP). El CMRE té els orígens l'any 1951 i ha estat refundat el 1984 sota dues premisses: la democràcia local és la base fonamental de l'activitat democràtica i les autoritats locals han de jugar un paper essencial en l'establiment de la Unió Europea (Belil, coord., 1994, p. 67). La consagració del principi d'autonomia local per part del Consell d'Europa i la formalització de la cohesió econòmica i social impulsen un dinamisme més gran entre les ciutats (Fernández de Losada, 2019).

El 12 de desembre de 1991, Pasqual Maragall és elegit president del CMRE a París i n'assumeix el càrrec el 9 de maig de 1992 a Barcelona, en un acte que compta amb l'assistència de Jacques Delors. A Praga, encapçala la seva primera cimera,³⁸ i és en aquesta reunió que, com veurem més endavant, quedarà colpit pel crit d'auxili de Sarajevo.³⁹

Barcelona, que es troba en plena preparació dels Jocs, aconsegueix tenir una certa rellevància en diferents espais en el marc de la Comunitat Econòmica Europea. Maragall, amb Jacques Delors i altres alcaldes i polítics europeus, incideix fermament en les converses i en la redacció del Tractat de Maastricht, amb l'objectiu d'incloure el paper de les

38 Arxiu Digital Pasqual Maragall. Maragall, Pasqual., “Discurs del President de la CMRE a l'Assemblea de Praga”. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1292> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

39 *Vid.* cap. 4. i Maragall (2008).

ciutats dins el marc de la nova Unió Europea. Aquests foren els intents més decidits d'aproximar-se a la idea de l'Europa de les ciutats que ell promovia, però van generar algunes tensions, pel pes que hi tenien algunes regions europees, que demanaven una representació més gran en el marc europeu. La decisió que les ciutats poguessin pertànyer al Comitè de les Regions va ser un pas important, però insuficient, per donar més protagonisme a les ciutats. Aquesta disputa tindria, a més, la seva projecció a Catalunya: mentre Jordi Pujol, al capdavant de la Generalitat, preparava una candidatura per assumir-ne la vicepresidència, amb el suport de bona part del PSOE, Maragall empenyia per un major protagonisme de les ciutats, amb una candidatura pròpia per a la presidència. Maragall, que tenia moltes complicitats en el conjunt d'Europa, va obtenir un mandat compartit amb Jacques Blanc, president de la regió del Llenguadoc-Rosselló, i esdevindria president del Comitè de les Regions l'any 1996.⁴⁰

L'Europa de les ciutats és la idea a partir de la qual entén la construcció europea. En les anotacions manuals al text d'una conferència sobre la ciutat en la construcció europea, pronunciada a la UPC el 28 de setembre del 1992, expressa així aquesta intuïció: “Les regions apunten les dificultats; la ciutat, el ciment comú.”⁴¹ En el document, exposa la importància del factor urbà per al continent; el convenciment de construir Europa des de les ciutats, com a element per fer front als corrents renacionalitzadors, i reivindica una participació més directa de les ciutats en les institucions i en el projecte de construcció europea:

“Són les ciutats els llocs dels intercanvis econòmics i culturals; és a les ciutats on la gent dels països comunitaris es troba. A les ciutats, es construeixen les relacions europees entre les persones. La ciutat és el ‘lloc’ on es genera la ‘ciutadania europea’.”⁴²

40 Sobre la disputa amb Pujol pel Comitè de les Regions, *vid.* Maragall (2008, p. 206), Martín (2018) i Mauri i Uría (1998).

41 Maragall, Pasqual (1992): “La ciutat en la construcció europea”. Conferència inaugural del curs 1992-1993 de la UPC. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1291> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

42 *Ibid.*

Maragall busca per a les ciutats un espai d'influència dins la UE i aporta un marc nou des del qual aprofundir els principis del projecte europeu i acostar Europa a una ciutadania que ja mostra els primers símptomes de desencantament per la llunyania de les decisions de Brussel·les. Europa és, doncs, un dels pilars fonamentals del pensament i de l'acció política de Pasqual Maragall. El concepte que donaria títol al seu procés de reflexió després de deixar l'alcaldia, el de l'Europa pròxima, dibuixa la síntesi política de Maragall en el marc de la construcció europea. Una idea que no es pot separar del nucli del seu pensament sobre la qüestió urbana, com ja hem vist, i que entén Europa com un sistema de ciutats. Per Maragall, el principi fonamental de la UE, que intenta posar en pràctica en la seva acció política a diferents escales, és el principi de subsidiarietat, terme inclòs al Tractat de Maastricht com un principi rector de la Unió Europea. Aquest és un concepte cabdal en el seu pensament, una qüestió que explica àmpliament en els seminaris que fa a Roma sobre l'“*Europa proxima*”.⁴³

La subsidiarietat és el principi imprescindible per acostar les institucions a la ciutadania i deixar la gestió a l'àmbit o a la institució més propera al problema i a la ciutadania. La subsidiarietat és, per Maragall, una garantia de democràcia. És un terme vinculat al principi de proximitat, de poder gestionar les coses que passen al costat de casa. La subsidiarietat és inseparable de dos altres principis fonamentals per Maragall: el federalisme asimètric i la proporcionalitat (Maragall, ed., 1999).

Segons Maragall, el federalisme ha de ser una manera de fer de les institucions públiques en les seves relacions recíproques i, sobretot, en les seves relacions amb els ciutadans. Considera que el federalisme no ha de ser una única forma imposada a tots, sinó que hi ha d'haver la possibilitat de fórmules diverses, segons les característiques de cadascú. Maragall aplica aquests principis a la qüestió de la construcció europea. Com afirma en més d'una ocasió, Europa també ha de voler dir ocupació

43 Aquesta qüestió està àmpliament desenvolupada en la publicació dels seminaris que va desenvolupar en la seva estada a Roma, l'any 1997, i que estan publicats a Maragall (ed.) (1999).

i barris dignes (Maragall, ed., 1999), és a dir, la capacitat d'abordar el que és més proper, de solucionar les qüestions que afecten més directament la ciutadania. És des d'aquestes premisses que desenvolupa la concepció d'Europa com un sistema de ciutats, policèntric, que reconeix diferents centres. La forma d'establir i construir aquest sistema no parteix d'una idea de jerarquia, sinó de xarxes. En un sistema en xarxa, cada node ha de tenir una funció diferent. Aquesta és una idea central en el pensament de Pasqual Maragall: si el catalanisme és la construcció d'una Catalunya com a xarxa de ciutats (Pradel, 2016), l'uropeisme de Maragall trasllada aquesta idea a un marc molt més ampli. Com explica Riccardo Cappellini a l'*Europa pròxima*:

“Una administració local moderna fa política urbana per mitjà de la pròpia política exterior. No es tracta d'una alta diplomàcia, sinó de rutina quotidiana, és a dir, de compartir qüestions, problemàtiques comunes, i cooperar per abordar-les. Es tracta de fer una política de cooperació amb altres administracions per dur a terme projectes polítics més grans que els que són factibles amb els recursos d'una sola ciutat o regió i que necessiten una acció de *lobby* compacte davant de Brussel·les.” (Cappellini, 1999, p. 106)

És en aquesta idea de xarxes organitzades en nodes amb funcions diferents on situa l'oportunitat de Barcelona. Maragall té una idea clara de la funció del node Barcelona dins el sistema de ciutats que és Europa. La funció de Barcelona és la porta sud d'Europa. El nord del sud és l'expressió amb què descriu la posició que ha d'assumir Barcelona i que explica així en les seves memòries:

“En la competència internacional dels mercats econòmics, cal posseir una certa dimensió regional, que Barcelona només podia imaginar en coordinació amb una àmplia àrea d'influència, al llarg del territori, que vaig anomenar el nord del sud europeu, l'arc mediterrani des de Tolosa de Llenguadoc fins a València, amb la inclusió de ciutats com Palma, Saragossa, Montpeller i Perpinyà.” (Maragall, 2008, p. 199)

Aquest és el marc regional en què pensa Maragall, un projecte principalment en clau europea, amb un objectiu que descriu amb aquestes paraules: “Ser algú a Europa, per tenir la possibilitat de figurar al mercat de les nacions.” (Maragall, 2008, p. 199)

Maragall aspira així a desenvolupar Barcelona com a capital d’una gran regió urbana, d’una euroregió: l’arc mediterrani nord-occidental. És des d’aquesta perspectiva que hem volgut incorporar l’anàlisi de l’Euroregió en el pensament i l’acció a la Mediterrània, ja que Maragall pensa la ciutat des de la seva posició geogràfica, i no dona l’esquena al mar, al contrari: l’Euroregió ens explica també com concep una ciutat oberta al mar Mediterrani, que es configura com un node amb una funció a Europa, en múltiples nivells.

Per tant, el Mediterrani és una oportunitat i una estratègia dins del projecte polític europeista de Maragall, però també un objectiu. El sistema de ciutats és una visió global sobre l’articulació del món en la postguerra freda. El Mediterrani és un espai propi de Barcelona, l’obertura al mar de Barcelona és un projecte urbà, no tan sols urbanístic, sinó també de projecció i lideratge internacional de la ciutat, d’acord amb la seva ubicació. Maragall aspira que Barcelona sigui un node de referència, tant en el marc del projecte europeu com en el conjunt de la Mediterrània. Així, des d’aquest doble vessant, afronta l’acció a la regió mediterrània. Un espai carregat de reptes: les desigualtats creixents, la fragmentació i la conflictivitat són problemes de primer ordre, que obren la possibilitat d’articular les ciutats amb l’objectiu de treballar per la democràcia local i per la construcció de la pau.

Capítol 4. Barcelona i l'acció internacional al Mediterrani

La Mediterrània va ser un objectiu per a la construcció de la ciutat democràtica. Els canvis urbanístics van obrir Barcelona al mar i la regió mediterrània es va configurar com un objectiu i una estratègia política en l'acció internacional de la ciutat. Com ja hem vist, als darrers anys del món bipolar, se succeïren a la Mediterrània i als seus espais geopolítics connexos alguns dels esdeveniments que commogueren el món. La Mediterrània era un espai complex, però també un espai ple de reptes i d'oportunitats en un món en transformació.

L'aposta política de Pasqual Maragall queda reflectida a la conferència que va pronunciar a la Universidad Internacional Menéndez Pelayo el 25 d'agost del 1983, sobre els reptes de la Barcelona metropolitana: “L'opció de futur, la capitalitat metropolitana del Mediterrani, pont entre cultures”.⁴⁴ En aquesta breu referència, podríem resumir tres elements bàsics que marcarien la seva acció internacional a la Mediterrània.

En primer lloc, l'aposta de Maragall pel Mediterrani és una aposta de ciutat, és a dir, del conjunt dels seus actors: obrir la ciutat al mar, com hem vist i com molt bé deixava clar a l'article “Barcelona, abierta al mar”:

“Desde el Mirador de l'Alcalde, tuve la certeza de que tenemos a nuestro alcance convertir en realidad el viejo sueño de los hombres del GATPAC, que imaginaron un paseo marítimo de Montgat hasta más allá de Castelldefels, como frente marino de una Barcelona pujante y a la vez agradable, capital del Mediterráneo.”⁴⁵

44 Maragall, Pasqual (1983): “Barcelona, capital metropolitana”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2573> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

45 Citat per Nel·lo, 2017 Maragall, Pasqual (1985): “Barcelona, abierta al mar”. *La Vanguardia*, 28 d'agost. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/678> [data de consulta: 7 de març del 2021]

Com ja hem dit, es tracta d'obrir Barcelona al mar no només en un sentit urbanístic, físic, sinó en un sentit holístic i polític, integrada en el seu entorn, en un espai geogràfic propi al qual Maragall no dona l'esquena sinó que reivindica.

Maragall vol accentuar el caràcter mediterrani de la ciutat metropolitana. És des d'aquesta perspectiva de ciutat metropolitana, i des d'un sistema de ciutats més ampli, que Barcelona pot afrontar els grans reptes d'aquesta regió. La seva visió del Mediterrani és una extensió del seu pensament sobre l'acció de les ciutats al món. L'acció internacional al Mediterrani se centra, doncs, també a teixir i a participar en xarxes de ciutats per afrontar els reptes de les ciutats mediterrànies que tenen per a ell un denominador comú i que, com veurem, inclou els grans reptes sobre el desenvolupament i les desigualtats. En segon lloc, el pont entre cultures és una voluntat d'entesa per afrontar el mosaic mediterrani i per a la construcció de ponts entre aquesta diversitat. El mar, com veurem, és entès més com una connexió que com una frontera. És un espai de cooperació, de connexió i de diàleg. Construir ponts, com a metàfora de la construcció de la pau. I, finalment, però no per això menys important, la reivindicació de Barcelona com a capital del Mediterrani és una voluntat clara d'incidència política en l'esfera internacional i en les estructures supranacionals. Una incidència que se centra sobretot en Europa. L'aposta mediterrània és, doncs, també una aposta europea, el camp i el marc de referència principal de Pasqual Maragall.

Les ciutats, la pau i Europa són tres eixos que marquen aquesta acció política i que volem estudiar com es van materialitzar, com es van concretar en les diferents experiències i pràctiques i com van respondre als reptes i a les oportunitats dels moments que els va tocar viure: l'interès creixent del factor urbà en el desenvolupament i la gran divergència entre les dues ribes, les guerres de Iugoslàvia, els grans conflictes al Mediterrani i els reptes de la diversitat i la multiculturalitat, davant de les teories del xoc de civilitzacions i la construcció europea, van configurar l'acció internacional de Barcelona a la Mediterrània.

4.1 XARXES DE CIUTATS AL MEDITERRANI: LA COOPERACIÓ PEL DESENVOLUPAMENT URBÀ

L'obertura al mar i els reptes de les ciutats mediterrànies

Les ciutats del Mediterrani són indissociables de la mar. Segurament, és des d'aquesta premissa que el projecte de la Barcelona democràtica recupera la seva obertura al mar, i els primers projectes de projecció exterior a la regió mediterrània es realitzen des del fet urbà i des del concepte de ciutat. Com ja hem vist, la ciutat no és l'Ajuntament, sinó el conjunt d'actors que la conformen: institucions, empreses, organitzacions, habitants. Així, podem afirmar que l'acció internacional de Barcelona a la Mediterrània es configura també des del seu conjunt d'actors. Les qüestions urbanes, és a dir, aquelles que aborden els assumptes més propers a la gent i la concepció de la ciutat com el seu conjunt d'actors es troben, doncs, al nucli de l'acció internacional de la ciutat. Al Mediterrani, de fet, s'intenten plasmar de seguida, en els territoris del Magrib, les experiències de cooperació que ja s'estaven desenvolupant per l'Amèrica Llatina i que constitueixen el veritable nucli de la cooperació per al desenvolupament urbà i la democràcia local.⁴⁶

L'espai mediterrani més complex políticament, però més pròxim, esdevé un veritable repte. En un escenari d'obertura al món, primer de campanya per la candidatura i després d'organització dels Jocs Olímpics, trucar i aconseguir obrir portes, cercar i aprofitar les oportunitats, unir i teixir vincles es converteixen en la tònica dominant dels primers governs de Maragall. El denominador comú, la ciutat, el factor urbà, la realitat més pròxima és, des d'aquesta perspectiva, des d'on es comença a construir la cooperació internacional des de l'àmbit municipal. Barcelona ja havia exercit un cert protagonisme en el marc euromediterrani durant la transició. En aquest context, l'interès i la mirada mediterrània neixen amb el medi ambient. L'any 1976, Barcelona ja havia estat la seu de la

⁴⁶ Entrevista a Jordi Borja, 18 de maig del 2020.

Convenció per la Protecció de la Mar Mediterrània, que va aprovar el *Plan d'Action pour la Méditerranée* (PAM), que intentava abordar els riscos que generaven pel mar les concentracions urbanes creixents i l'escassa ordenació d'aquest creixement urbanístic, impulsat sobretot pel capitalisme industrial fordista i pel creixement i la intensificació del turisme.

La qüestió ambiental i les perspectives de futur no eren un tema menor; el creixement demogràfic i urbà accelerat de la regió, especialment a la riba sud, plantejava importants reptes polítics, econòmics i socials, en què –com veurem– el factor urbà era un element central. A final de novembre del 1981, va tenir lloc a Barcelona la Conferència Intermunicipal contra la Pol·lució de la Mediterrània. Més de 200 alcaldes es van trobar a Barcelona amb l'objectiu de debatre sobre els impactes i les mesures per pal·liar la contaminació a les ciutats mediterrànies. La trobada estava organitzada per la Fédération Mondiale des Villes Jumelées (FMCU) i va establir Barcelona com la seu de la Unió de Ciutats Mediterrànies, fundada a Rímini el 1977 i integrada a la FMCU. El lideratge d'impulsar els objectius resultants de la trobada –unificar les legislacions sobre la contaminació marítima i compartir les accions que s'impulssessin a les ciutats– va correspondre a Barcelona. La qüestió mediambiental deixava constància que calia unir esforços per combatre la contaminació i abordar conjuntament les conseqüències del creixement urbà.⁴⁷

Aquest impuls per la Mediterrània es va anar plasmant als anys següents en trobades, conferències i seminaris a la ciutat que tenien com a eix vertebrador la Mediterrània. A la I Trobada de Joves de Ciutats del Mediterrani de 1982⁴⁸ o al cicle “Les ciutats al Mediterrani”, organitzat per la Universidad Internacional Menéndez Pelayo l'any 1983, entre d'altres, Maragall exposa la seva visió sobre la Mediterrània, fins i tot abans de ser alcalde. L'arribada de Pasqual Maragall a l'alcaldia de Barcelona accelera la projecció internacional de la ciutat; la preparació de la candidatura

47 “Las ciudades ribereñas debatirán sobre la contaminación en el Mediterráneo”, *La Vanguardia*, 21 de novembre del 1981. “Las ciudades ribereñas quieren mejorar la salud del Mediterráneo”, *La Vanguardia*, 28 de novembre del 1981. “Salvar el Mediterráneo pasa por Barcelona”. *La Vanguardia*, 1 de desembre del 1981.

48 “Los jóvenes debaten la necesidad de la paz”. *La Vanguardia*, 20 de juliol del 1982.

dels Jocs esdevé una motivació i una fita per desenvolupar una acció internacional des de la ciutat i pretén reivindicar la qüestió urbana i el municipalisme en l'esfera global, i al Mediterrani en particular.

A partir del 1985, s'impulsen una sèrie de trobades amb l'objectiu de compartir el projecte de reconstrucció de Barcelona i obrir debats i xarxes de col·laboració amb altres ciutats de la Mediterrània. El juny d'aquell any, té lloc la I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental en la qual, com veurem, Maragall posa en relleu la importància del sistema de ciutats en el desenvolupament econòmic d'aquesta macroregió i la seva importància dins la CEE. Al desembre del mateix any, l'Associació Internacional de Noves Ciutats (INTA), propera als interessos americans, i la Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB) organitzen el Seminari Internacional de la Regió Mediterrània, amb l'objectiu d'abordar el desenvolupament de la conca mediterrània.⁴⁹ Barcelona, en el context de la integració europea, ja centra l'atenció per convertir-se en una capital mediterrània de referència. Maragall és conscient de la importància del paper de les ciutats en aquest àmbit. Així ho afirma en el discurs inaugural del seminari, al desembre del 1985:

“Les ciutats mediterrànies i la xarxa d'aglomeracions metropolitanes hauran de fer front als problemes derivats del llur creixement o reforma; de l'encert o el desencert amb què es tractin aquests problemes dependrà, en gran mesura, la generació del creixement econòmic i de l'ocupació en el conjunt dels països de la regió. És, per tant, essencial dissenyar i aplicar polítiques urbanes i d'estímul econòmic adequades perquè el creixement metropolità es faci de la manera més eficient i ordenada possible, reduint els desequilibris territorials entre centres rics i perifèries infraequipades, maximitzant la connectivitat de tot el territori i fent, en conseqüència, possible l'enfortiment i expansió de formes vives de convivència en una societat urbana plural, oberta i

49 “Maragall, a favor de aplicar y desarrollar tecnología punta en el Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 11 de juny del 1985.

progressiva.”⁵⁰

Maragall entén com la qüestió del medi ambient respon als reptes urbans del creixement de les ciutats, de la seva transformació, de la seva relació amb el mar, però també a la capacitat d'afrontar els seus reptes interns, com l'ocupació i el creixement econòmic. Aprofita els interessos geopolítics dels estats i d'algunes organitzacions internacionals per reivindicar l'autonomia de les ciutats i la necessitat de generar i avançar en els espais de governança del context territorial metropolitana que dibuixen les grans aglomeracions urbanes al Mediterrani. És a dir, posa l'agenda urbana i el lideratge municipal com un element imprescindible per assolir els objectius de desenvolupament que plantegen els estats i els organismes internacionals, i proposa la creació d'un fòrum internacional per tractar els reptes de les aglomeracions urbanes.⁵¹

Com explica Antònia Sabartés,⁵² l'any 1986 s'organitza a la ciutat una trobada que aplega més de setanta tècnics municipals de diferents ciutats de la riba mediterrània, principalment de Portugal, França i Espanya, i de països del Magrib: “La Barcelona mediterrània”. Es tracta d'una Universitat d'Estiu de Ciutats del Mediterrani, de la qual se'n faran tres edicions més als anys següents. Aquestes trobades estaven organitzades des de Barcelona per l'Institut d'Estudis Metropolitans, amb el suport de la FMCU i van reunir diferents grups de treball sobre temes específics relacionats amb la gestió local i urbana: el rol dels municipis en el desenvolupament econòmic local, la gestió de les dades, la qüestió ambiental i la planificació urbanística, entre d'altres.

En la nova cultura urbana de l'Ajuntament democràtic, amb les idees de Pasqual Maragall i Jordi Borja al capdavant, aquestes iniciatives adquireixen cada vegada més protagonisme. Aquest últim parla, a la primera trobada de l'any 1986, de:

50 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5301. 11/12/1985. Inauguració del Seminari Internacional de la Regió Mediterrània.

51 “Termina el seminario sobre planificación en las grandes ciudades del Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 13 de desembre del 1985.

52 Entrevista a Antònia Sabartés, 18 de febrer del 2020.

“com el progrés d’una gran ciutat ve marcat per la seva relació amb altres ciutats i com la cooperació entre ciutats, gràcies a l’existència de valors comuns, impulsarà el paper de les ciutats en el món.”⁵³

Borja defineix clarament el camí d’aquesta voluntat mediterrània de Barcelona en unes declaracions publicades a la revista de la FMCU, *Cités Unies*, a propòsit d’un resum de la tercera edició de la Universitat d’Estiu del Mediterrani:

“Nous devons faire de la Méditerranée ce qu’elle a déjà su être, ce qu’elle peut redevenir: un lieu de communication et de coopération.”
(Sans, 1988, p. 30)

La FMCU serveix per establir contactes i teixir relacions amb altres ciutats. S’inicien així les relacions amb les ciutats de Fes –Maragall estableix una bona amistat amb el seu alcalde Abderrahim Filali Baba– i Casablanca –en què l’Ajuntament hi participa a través del port i d’altres agents de la ciutat.⁵⁴

El Mediterrani encaixa així amb l’objectiu primer de teixir xarxes i relacions basades en l’intercanvi i la cooperació d’idees i accions en l’àmbit de les polítiques urbanes, a partir de les xarxes municipalistes ja existents i de les oportunitats dels reptes que sorgeixen de les organitzacions internacionals. Si, a l’Amèrica Llatina, la cooperació política davant dels processos de democratització ha desenvolupat una activitat més tècnica, basada en el desenvolupament urbà i en la democràcia local, al Mediterrani s’obre la possibilitat de fer-ho a la inversa. Per Maragall, el desenvolupament local va molt lligat amb els processos de democratització i de construcció europea i l’experiència de Barcelona és un exemple per demostrar-ho al món i per projectar-se a Europa. Al seu article, Gilbert Sans destaca la capacitat de Barcelona de dinamitzar l’economia, la seva

53 “Técnicos municipales abordan en Barcelona los problemas de las ciudades mediterráneas”. *La Vanguardia*, 8 de juliol del 1986.

54 Entrevista a Antònia Sabartés, 18 de febrer del 2020, i a Ernest Maragall, 27 de gener del 2021.

influència regional i internacional, com també la capacitat de la ciutat per gestionar a escala local el procés de democratització i d'integració europea (Sans, 1988).

Les convulsions socials de final dels anys vuitanta al sud del Mediterrani incrementen l'atenció i suscitaven la preocupació sobre les desigualtats i els desequilibris entre Europa i el nord d'Àfrica. El dies 22 i 23 de juny del 1987, es reuneix a Barcelona la III Conferència Internacional sobre Perspectives de Desenvolupament al Mediterrani –les dues anteriors havien tingut lloc a Istanbul i a Venècia, respectivament–, organitzada per l'Aspen Institute, de la qual sorgeix el “Manifest Barcelona”, que defineix sis objectius per a la cooperació internacional i l'impuls d'un Consell Mediterrani format per diversos governs de la regió, amb la finalitat d'incentivar el comerç, incrementar la producció agrícola del sud del Mediterrani, eliminar les mesures proteccionistes, canalitzar més recursos i inversions productives, incrementar els intercanvis culturals i protegir l'ecosistema de la conca mediterrània.⁵⁵ A les paraules de Cloenda, Maragall reivindica el paper de la ciutat: “Barcelona vol exercir una certa capitalitat en el món mediterrani.” I recull l'experiència de la ciutat en la cooperació pel desenvolupament urbà amb l'Amèrica Llatina. L'alcalde insisteix a l'Institut Aspen –una organització que cerca la col·laboració entre estats, empreses i institucions– sobre la importància del paper que les ciutats poden exercir en la cooperació a la Mediterrània:

“Les relacions entre ciutats són més àgils, més fluides, més directes i més ràpides que entre estats. Aquests es veuen sovint llastrats per consideracions de gran política i de grans equilibris internacionals. [...] i als últims anys les ciutats han demostrat una enorme vitalitat per adaptar-se als canvis d'un sistema social i econòmic en crisi, en transició; han tingut una resposta sovint comparable a la dels empresaris més agosarats.”⁵⁶

55 “Preocupación por el desequilibrio del área mediterránea”. *La Vanguardia*, 24 de juny del 1987.

56 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5145. 23/06/1987. Conferència Aspen Institute sobre la Mediterrània – Cloenda.

I reclama un dels objectius que persegueix la ciutat: ser a la primera línia d'una organització de ciutats mediterrànies per al desenvolupament de la regió. L'oportunitat arriba l'any 1991, amb la creació de *MedCities*.

La xarxa *MedCities*. Democràcia local i desenvolupament urbà sostenible

Entre el 23 i el 25 de novembre del 1991, disset ciutats de la Mediterrània signen una declaració conjunta per a la creació de la xarxa *MedCities*, una xarxa d'intercanvi i cooperació entre ciutats costaneres del Mediterrani, impulsada pel *Mediterranean Environmental Technical Assistance Programme* (METAP) del Banc Mundial, el Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament (PNUD), el Banc Europeu d'inversions (BEI) i la Comissió de la Comunitat Europea. Com explica Ripoll (2019), als anys vuitanta les qüestions mediambientals al Mediterrani havien començat a tenir ressò entre alguns membres del Banc Mundial. Els canvis organitzatius dins la institució financera van possibilitar crear-hi un departament dedicat al medi ambient, que va portar al llançament del METAP, conjuntament amb el BEI, que volia recuperar per a la regió l'herència del Pla d'Acció de la Mediterrània i els acords de la Conferència del 1976.

Barcelona, amb la seva visió integral sobre el rol de les ciutats en xarxa en el món global, veu en aquesta proposta del METAP una oportunitat per articular una xarxa de cooperació al Mediterrani. La proposta arriba a través de la FMCU –on els contactes amb Jordi Borja i amb Maragall son fluids–, que des de principi dels anys vuitanta articula un moviment progressista d'alcaldes que plantegen la qüestió urbana com un factor d'impuls de la democràcia local. El METAP vol promoure una trobada a Barcelona per traçar formes d'intercanvi i de cooperació per tal de situar les ciutats com a agents protagonistes de les polítiques de protecció i gestió mediambiental, i patrocinar així projectes financers en una regió estratègica en el context de la postguerra freda. L'Ajuntament de Barcelona i l'Àrea Metropolitana acullen i lideren la trobada a Barcelona en què es

constitueix la xarxa *MedCities*.⁵⁷

La filosofia d'aquesta xarxa era fomentar la cooperació entre les ciutats del sud i del nord de la Mediterrània, mitjançant accions descentralitzades en què les ciutats adoptaven un rol protagonista, per tractar-hi dos problemes estratègics: el desenvolupament a la regió mediterrània i la conservació del medi ambient (Poitout, 2009).

No eren qüestions deslligades, ni molt menys secundàries. Els documents de treball inicials exposaven, de forma clara, la realitat i la particularitat de la situació ambiental i demogràfica i l'impacte sobre la qüestió urbana:

“More than any other coastal area in the world, that zone between land and sea, the coveted Mediterranean coastline, is subjected to the combined forces of terrestrial and maritime activities. These forces have moulded the development of the coastal cities. Demographic pressure, the rural exodus, expanding economic, industrial and touristic activity, the flourishing maritime trade have converged in coastal cities, accelerating their growth in size and population. In 1988, the population of the Mediterranean coastal countries was close to 360 million. According to growth forecast, this figure will reach 520 to 570 in the year 2025, two thirds of which will be located in the countries of the southern and eastern rim of the basin, i. e. double their population today. The forecast for the urban coastal population ranges from 150 to 170 million, with a particularity high growth rate in the southern and eastern countries and, in some coastal zones, as much as 80% of the populations living in urban areas.”⁵⁸

L'obertura al mar de la reforma urbana de Maragall no és una idea només per a Barcelona, sinó també per a les altres ciutats del Mediterrani.

57 Arxiu MedCities. *Launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991. Basic Information on the MedCities network.* World Bank, UNDP, Commission of European Communities.

58 Arxiu MedCities. *Launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991. Towns and the protection of the environment in the Mediterranean basin.* World Bank, UNDP, Commission of European Communities.

Conflueixen en aquest projecte els interessos –no sense una certa tensió– de les organitzacions internacionals, atentes tant al rol creixent de les ciutats com als problemes ambientals de l’arc mediterrani per atraure noves inversions, i l’interès per tenir més influència en la regió, en el marc de la postguerra freda, amb els interessos d’un municipalisme que veu en la nova cultura urbana un element imprescindible per a la democratització i la justícia social.

Pren força així la idea de la gestió urbana com un factor clau per al desenvolupament. La ciutat és, doncs, àmbit de l’acció política i actor; la gestió urbana és un element de transformació dels estats, tant pel seu desenvolupament com en termes econòmics i de democratització. Si l’impuls, especialment el financer, prové del Banc Mundial, el projecte és possible només gràcies a l’afirmació de les ciutats a escala mundial i regional (Ripoll, 2019). En la sessió inaugural, Maragall defensa la responsabilitat de les ciutats en el desenvolupament de les polítiques mediambientals i la importància de la cooperació en la protecció del medi ambient i el mar com un patrimoni comú.⁵⁹

Les ciutats que es van integrar inicialment a la xarxa van ser Alexandria (Egipte), Orà (Algèria), Izmir (Turquia), Trípoli i El Mina (Líban), Latakia (Síria), Marsella (França), Tànger (Marroc), Tirana (Albània), Bengasi (Líbia), Sussa (Tunísia), Gozo (Malta), Mònaco (Mònaco), Rímimi (Itàlia) i Barcelona (Espanya). La seu de la xarxa es va instal·lar a Barcelona i el Comitè de Direcció va quedar lligat als serveis de l’Àrea Metropolitana, sota la direcció de Joan Parpal, involucrat en l’Àrea d’Urbanisme, els plans estratègics i els serveis metropolitans. Naixia així una experiència que s’ha anat desenvolupant i consolidant fins avui. L’any 2017, es va convertir en un ens autònom i va passar a ser un organisme independent.

Inicialment, *MedCities* busca articular una xarxa de segones ciutats, costaneres i estuàries, amb vocació turística, basada principalment en la cooperació en la qüestió ambiental i que situa al centre la contaminació

⁵⁹ Arxiu MedCities. *Proceedings of the launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991.* World Bank, ÒNDP, BEI, Commission of European Communities.

i la manca de tractament d'aigües de les grans concentracions urbanes de la regió, aspectes que queden lligats de seguida a la cooperació i al desenvolupament de plans estratègics i instruments d'informació.⁶⁰ Per tant, des de Barcelona s'impulsa una forma de reforçar els poders locals, la seva autonomia i la seva governança. És una manera d'entendre la gestió urbana com a factor de desenvolupament, que fa atenció a la millora urbana i intenta eludir la tendència més neoliberal del desenvolupament, que se centra en les grans inversions en construcció i especulació financera, i intenta donar més veu i més protagonisme als governs locals.

Aquesta xarxa va néixer amb la intenció d'impulsar uns principis i uns objectius comuns que situaven al centre els aspectes mediambientals i de gestió urbana: el desenvolupament sostenible; el dret a un medi ambient de qualitat; la democràcia local; una major autosuficiència, identitat i solidaritat; la flexibilitat d'adaptació, conservació i innovació; la prevenció i el reciclatge, i l'explotació de les experiències. A partir d'aquests principis, la xarxa es proposava impulsar eines comunes de monitoratge (observatoris, bases de dades, eco-equilibris, recerques, etc.) i de gestió, disseny, organització i innovació urbana (plans mediambientals, estàndards i instruments econòmics, estudis d'impacte, millora d'espais públics, reorganització municipal, etc.) que permetessin desenvolupar millores en el camp del desenvolupament local, la democràcia local i el medi ambient. L'experiència del Pla estratègic de Barcelona es va convertir en una guia per a aquesta cooperació tècnica en xarxa.⁶¹

MedCities es convertia també en un instrument per impulsar una cooperació bilateral entre ciutats, una sèrie de partenariats amb l'objectiu de desenvolupar i finançar projectes de més envergadura, i oferir-los assistència tècnica. En el marc d'aquesta xarxa, Barcelona impulsaria dos projectes bilaterals en les primeres proves pilot: la cooperació amb Tànger, al Marroc, i amb El Mina, al Líban. Així, Barcelona va poder oferir, des d'aquesta perspectiva, la seva experiència tècnica i desenvolupar un marc d'acció per als projectes empresarials de la ciutat, per mitjà

60 Ibid.

61 Arxiu MedCities. *Proceedings of the launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991.* World Bank, ÒNDP, BEI, Comission of European Communities.

de la cooperació publicoprivada, que va intentar potenciar a través de projectes com *Tecnologías Urbanas Barcelona, S.A. (TUBSA)*, formada per diferents empreses públiques i privades dedicades a diferents àmbits de la gestió urbana.

Les primeres accions de la xarxa van consistir en l'organització d'auditories mediambientals en algunes de les ciutats de la xarxa. L'objectiu, a banda d'analitzar la situació a les ciutats mediterrànies, era identificar projectes estratègics i obtenir-ne finançament del Banc Mundial, del Banc Europeu d'Inversions o dels fons *Med-Urbs* i *Life* de la Unió Europea. S'impulsaren així projectes de tractament de les aigües residuals, de la contaminació de l'aire, etc.⁶²

Així doncs, com apunta Joan Parpal:

“La gestió urbana és al centre dels projectes de *MedCities*. L'objectiu que busca es enfortir les estructures institucionals, enfortir les capacitats tècniques i polítiques dels actors locals perquè prenguin el lideratge. Així, es desenvolupen noves formes de cooperació, basades en l'intercanvi de coneixements sobre problemàtiques, reptes i solucions comunes a les ciutats i que responen també a la millora de la vida de les seves poblacions. S'afirma així el rol de les ciutats en l'àmbit de l'acció internacional i de la cooperació descentralitzada al Mediterrani.”⁶³

MedCities es va anar conformant, doncs, com una xarxa multi-propòsit. D'una banda, era una eina per ajudar les ciutats a analitzar i afrontar les qüestions ambientals a través de programes de capacitació, assistència tècnica i finançament per al desenvolupament, en el marc de la cooperació intermunicipal.⁶⁴ Al mateix temps, però, es va concebre com una eina perquè els municipis i les ciutats fossin més reconeguts per les

62 Arxiu *MedCities*. *Cooperació bilateral entre ciutats en temes mediambientals*. Direcció de Serveis de Planejament, Estudis i Programes Especials. AMB. Juny del 1995.

63 Entrevista a Joan Parpal, 31 de març del 2020.

64 Arxiu *MedCities*. *Réseau MedCites. Propositions d'action. 1994-1996*. World Bank, UNDP, Commission of European Communities. Novembre de 1993.

seves tasques de protecció del mar i de desenvolupament urbà sostenible. Uns objectius que anaven d'acord amb l'establiment de l'Agenda 21 i l'evolució dels nous marcs de cooperació a la dècada dels anys noranta. Com afirma Xavier Tiana, l'objectiu de *MedCities* era, en aquest sentit, reforçar el paper dels alcaldes, els representants electes i el cos tècnic com a mecanisme per desenvolupar el poder local, dotar-lo de més autonomia i treballar per una major descentralització, com una mesura per construir i avançar cap a la democratització (Tiana, 2019). El desenvolupament urbà sostenible pretenia ser així una eina per millorar les condicions de vida a les ciutats mediterrànies, no només en el terreny urbanístic, sinó també d'acord amb un concepte del factor urbà que engloba el conjunt de factors i actors que constitueixen la ciutat.

Per tant, progressivament, a través dels plans estratègics, s'impulsen projectes de desenvolupament social. Això provoca, de seguida, una certa tensió entre les demandes i necessitats identificades a les ciutats, i els propòsits i els objectius financers i de desenvolupament del Banc Mundial i dels estats, que veuen amb reticències els factors redistributius, de descentralització i/o que s'allunyen de les estratègies i els objectius financers dels organismes internacionals.⁶⁵

Els plans estratègics de ciutat van ser, segons Joan Parpal,⁶⁶ l'èxit més destacat de *MedCities*, perquè van desenvolupar formes de cooperació a mitjà termini i van impulsar projectes tan importants com l'Observatori mediambiental a Trípoli (al Líban), el control de residus a Alexandria, plans de mobilitat urbana, la rehabilitació de la medina de Tetuan i la recuperació de barris marginals, plans de mesurament de l'aire, etc. D'aquesta manera, la xarxa adquiria experiència i capacitat tècnica per replicar projectes o per establir formes de cooperació en xarxa a través de les diferents ciutats mediterrànies.

La xarxa *MedCities* va aconseguir un marc d'actuació en un doble vessant. D'una banda, l'estrictament local i urbà i, de l'altra, en una dimensió més multilateral i internacional. És a dir, va aconseguir aportar

65 Entrevista a Joan Parpal, 31 de març del 2020.

66 Entrevista a Joan Parpal, 31 de març del 2020.

solucions als reptes de cada ciutat, segons els problemes amb què es trobava, compartint recursos i estratègies, i alhora desenvolupar activitats i formes de cooperació i intervenció en un marc d'envergadura regional, coordinant les diferents accions i actuant, cooperant i mobilitzant recursos de diferents institucions i organitzacions regionals i internacionals.

MedCities s'ha dotat, doncs, de recursos de l'Ajuntament de Barcelona, l'AMB i l'Agència Catalana de Cooperació, juntament amb les quotes dels membres de la xarxa, i dels projectes finançats per institucions internacionals, com la Comissió Europea, el PNUD, el Short and Medium-term Priority Environmental Action Programme (SMAP), etc., i ha actuat de mediodora entre els governs de les ciutats que integren la xarxa i els donants, per finançar projectes locals.

La xarxa *MedCities* ha treballat amb moltes organitzacions internacionals, ampliant els seus marcs d'acció i el seu teixit, i moltes d'elles s'han convertit en aliats en el desenvolupament d'objectius comuns en relació amb el desenvolupament urbà sostenible. Als darrers anys, ha treballat amb diferents organitzacions, com la Unió per la Mediterrània (UfM), l'Assemblea Regional i Local Euromediterrània (ARLEM), United Cities and Local Governments (UCLG), amb l'associació *Cities Alliance*, la Comissió Intermediterrània de la Conferència de Regions Perifèriques Marítimes d'Europa (CPMR), entre moltes altres organitzacions regionals de la Mediterrània (Tiana, 2019).

Inicialment, *MedCities* es va constituir com una xarxa d'operacions limitada, integrada per una ciutat mitjana costanera per país mediterrani, no capital i de més de 100.000 habitants; tanmateix, posteriorment es va anar obrint a un marc de participació més ampli. Avui està formada per prop de seixanta ciutats de tota la Mediterrània. Desenvolupa més d'una desena de projectes en temes de desenvolupament estratègic ciutadà, mobilitat urbana, desenvolupament econòmic local, gestió de residus i protecció ambiental, a més de dur a terme gairebé una vintena de projectes d'assistència tècnica, i desenvolupa múltiples activitats i eines per compartir coneixements i establir projectes de cooperació bilaterals.⁶⁷

67 *Vid.* medcities.org.

L'experiència de *MedCities* és, doncs, una experiència d'èxit en l'àmbit de la cooperació per al desenvolupament urbà sostenible, que, a partir dels plans estratègics de ciutat i dels projectes d'assistència, ha treballat amb una visió d'acció a mitjà i a llarg termini i ha desenvolupat, al llarg del Mediterrani, observatoris mediambientals, sistemes de gestió de residus, plans de mobilitat urbana i projectes d'intervenció sobre la contaminació de l'aire, entre molts d'altres. És a dir, un seguit d'eines destinades a millorar les ciutats i la vida dels seus habitants. Els projectes de *MedCities* s'han anat ampliant progressivament també als marcs de cooperació regional i internacional, fent més atenció a la participació ciutadana, a les polítiques públiques vinculades als ODS o a l'actual Agenda 2030.⁶⁸

MedCities ha esdevingut una experiència de llarga durada de polítiques de cooperació entre les ciutats del Mediterrani i de les capacitats creixents d'aquestes en el marc de les relacions internacionals. Per a Barcelona, la xarxa ha estat l'oportunitat de disposar d'un instrument per desenvolupar una cooperació descentralitzada al Mediterrani, que busca fomentar la cooperació per a la democràcia local, a través de la millora de les ciutats, el desenvolupament regional i la col·laboració en plans estratègics de ciutat. En aquest sentit, els reptes continuen essent enormes i *MedCities* segueix essent avui una organització de referència per al desenvolupament de la política internacional de Barcelona a la Mediterrània. L'experiència demostra també la necessitat de dotar la cooperació entre ciutats de nous instruments financers en què les ciutats puguin exercir molt més protagonisme i lideratge en el conjunt de la Mediterrània.

4.2 DIPLOMÀCIA LOCAL I CONSTRUCCIÓ DE LA PAU AL MEDITERRANI

El Mediterrani de la postguerra freda, com hem vist, afrontava grans reptes amb relació al medi ambient, el desenvolupament econòmic i la democratització. Les desigualtats creixents i la consolidació d'autocràcies postcoloniales a la riba sud, sustentades per les potències occidentals,

⁶⁸ Entrevista a Oriol Barba, 10 de març del 2020.

apuntalen unes economies rendistes i dependents, que tanquen les expectatives de futur a una població urbana creixent. Ara bé, aquests no són els únics reptes a la regió. La fragmentació del Mediterrani està marcada per l'esclat i la permanència de conflictes armats, nous, vells i heretats, que tenen fortes implicacions per al futur de la regió.

Els conflictes armats van ser i encara són el gran atzucac a tota la regió. La desintegració de Iugoslàvia, el conflicte a Israel i Palestina, la guerra civil a Algèria i les guerres de Líbia i Síria fan que els reptes regionals siguin gairebé inabordables, més encara si els mirem des de les perspectiva dels governs locals i de les ciutats.

El municipalisme de Maragall partia del convenciment que les ciutats havien d'acomplir el seu paper en l'esfera internacional i que la construcció de la democràcia local passava per un protagonisme més gran de la ciutat com a actor polític amb caràcter propi en aquest terreny. L'internacionalisme més pur era el que establia una xarxa de ciutats i creava un espai que connectava amb les qüestions més properes a la gent. L'objectiu d'impulsar les organitzacions municipalistes internacionals ocupava un lloc central en la política de l'Ajuntament de Barcelona, com hem vist. Maragall, amb aliats molt pròxims com Sampaio, impulsa així les xarxes de ciutats i junts es posen al capdavant del moviment municipalista internacional. Al maig del 1992, l'alcalde de Barcelona és escollit president del CMRE. El Departament de Relacions Exteriors del Gabinet d'Alcaldia feia temps que treballava per situar Pasqual Maragall al capdavant de les executives i de l'impuls de les direccions dels organismes internacionals de ciutats. Era una estratègia que anava molt més enllà de la projecció internacional de Barcelona i de la campanya per la candidatura i la promoció dels Jocs Olímpics. Com ja hem dit, l'exercici del lideratge en l'escena internacional i en el moviment municipalista era un objectiu polític de reivindicació de les ciutats en un context històric de canvis geopolítics.

Així, des de la presidència del Comitè Olímpic de Barcelona i al capdavant del CMRE, Maragall té dues plataformes per impulsar un lideratge municipalista que, en l'esfera de les relacions internacionals, vol posar les ciutats al centre. A mesura que s'acosten els Jocs, la figura

de l'alcalde Maragall va adquirint més protagonisme en les relacions internacionals. Als anys previs a la cita olímpica, s'accentuen les visites internacionals de primer ordre a Barcelona. Maragall rep a Gorbatxov i Mitterrand a la ciutat. En aquests anys l'alcalde fa diversos viatges als Estats Units, a Àsia i a l'Amèrica Llatina (Maragall, 2008, p. 204). A l'abril del 1991, fa una visita al Vaticà on es reuneix amb Joan Pau II, en la qual Maragall no només li exposa la importància dels Jocs per a Barcelona i per a Europa, sinó que destaca el paper de Barcelona en la regió mediterrània, reivindicant-se com una ciutat de diàleg i cooperació. En aquesta visita, l'alcalde Maragall presenta, per primera vegada, un missatge important que adquirirà un significat enorme durant els Jocs: la treva olímpica.⁶⁹

La fi de la Guerra Freda no havia significat la fi dels conflictes armats. El nou ordre mundial de Bush pare havia propiciat un nou model d'intervenció armada al Golf i l'inici del procés de desintegració de Iugoslàvia, i havia desencadenat dos enfrontaments armats a l'Europa dels Balcans –a Eslovènia i a Croàcia–, mentre nombrosos conflictes seguien en actiu arreu del món. Maragall vol reivindicar la pau des de les ciutats i demana a la Santa Seu que faci una crida a la treva olímpica per aturar els conflictes armats durant els Jocs.⁷⁰ Maragall té clar que les ciutats tenen molt a dir en aquest context. Els de Barcelona són els primers Jocs de la postguerra freda, sense boicots, sense les tensions del món bipolar, i, malgrat les dificultats, vol aprofitar l'onada d'optimisme per reivindicar l'esperit olímpic, l'aturada dels conflictes, el diàleg, la pau i una competència amistosa. Un any després de la seva visita al Vaticà, aquesta reivindicació pren més força que mai davant l'esclat del conflicte a Bòsnia i els bombardejos i l'inici del setge de Sarajevo. La guerra al cor d'Europa i la ciutat assetjada es converteixen en un dels pilars de la seva acció a Europa i al Mediterrani.

69 ACB. A144. Memoràndums. Pasqual Maragall i Mira. 1986-1990.

70 *Ibid.*

Sarajevo: ciutat i símbol

L'abril del 1992, començava la guerra a Bòsnia. Tropes de la Guàrdia Voluntària Sèrbia d'Arkan van prendre el centre de Bijeljina, una ciutat fronterera, amb el suport de les milícies sèrbies locals, i van detenir i executar presumptes islamistes, cosa que va provocar el terror i la fugida de la població musulmana. Aquell esquema es començà a repetir a d'altres ciutats amb l'objectiu de crear un corredor territorial amb Sèrbia per connectar les zones sèrbies de Croàcia al nord i un altre corredor al sud amb els serbobosnians d'Hercegovina. Les causes polítiques més immediates del desencadenament de la guerra són el pacte serbocroat per repartir-se la república, la manca d'autoritat de la diplomàcia europea, la intransigència i agressivitat dels nacionalistes serbis i croats, i la manca d'assertivitat política del president bosnià Alija Izetbegović - un polític militant de l'islam polític, nacionalista bosnià i anticomunista que havia estat empresonat diverses vegades entre 1946 i 1983 - per administrar els resultats electorals que havien conduït a la victòria del Stranka Demokratske Akcije (SDA, Partit d'Acció Democràtica), enfront dels partits d'esquerres i les velles elits comunistes, i controlar els fràgils equilibris en un país en procés de desintegració (Veiga, 2011).

L'estratègia sèrbia es va encallar a Mostar i a Drina i els dies 2 i 3 de maig va dirigir els primers atacs contra Sarajevo, on tampoc no va aconseguir fer-se amb el control de la ciutat, de més de 500.000 habitants, de manera que l'exèrcit dels serbis de Bòsnia va decidir rodejar la capital i imposar-li un llarg setge, que ja havia estat preparant des de l'octubre de 1991 amb la instal·lació de les primeres peces d'artilleria a la muntanya de Trebević, a sobre de Sarajevo (Divjak, 2002).

Segons explica el mateix Maragall a les seves memòries i al llibre *Sarajevo. La ciutat en la nostra memòria*, va ser a la cimera del Consell de Municipis i Regions d'Europa que va tenir lloc a Praga l'any 1991 quan va quedar colpit per la deriva que prenia la situació a Iugoslàvia:

“... a mitja sessió, un home va anunciar que a Sarajevo estava esclatant un greu conflicte. La qüestió no era a l'ordre del dia i ningú

no li va fer gaire cas [...] Tanmateix, en acabar la reunió, vaig acostar-me a aquell personatge angoixat –era l'alcalde de Sarajevo [Muhamed Kreševljaković]– [...] i una punta de mala consciència se'm va instal·lar al cor.” (Maragall, 2008, p. 162)

Maragall va tornar a Barcelona compungit i aquella mala consciència li va activar una obstinació. Sarajevo havia estat també una ciutat olímpica, seu dels Jocs Olímpics d'hivern del 1984. Com assenyala Tarik Kupusović a l'entrevista que li hem fet, la ciutat que es va sentir el centre del món i que havia organitzat els Jocs com un poble unit, pocs anys després es veia sotmesa al setge i a la destrucció.⁷¹ A la III Conferència de Ciutats Històriques que tingué lloc a Girona l'any 1991, es va palesar ja l'impacte de les guerres iugoslaves sobre les ciutats de Dubrovnik i Zagreb.⁷²

L'alcalde Maragall de seguida pensa que s'ha de fer alguna cosa i, com a director del Comitè Olímpic Organitzador de Barcelona '92 (COOB), reclama amb més força la idea de la treva olímpica que ja considerava des del principi de la preparació dels Jocs. El missatge i la petició es fan cada vegada més públics. Així ho reclama en una roda de premsa al Col·legi de Periodistes el 2 de juliol de 1992, el mateix dia que es confirma la participació de Sud-àfrica que ha votat l'abolició del règim d'apartheid al referèndum del mes de març.⁷³

Maragall expressa el desig que els atletes de l'antiga Iugoslàvia puguin competir als Jocs de Barcelona, com un preludi a la pau:

“Per primera vegada en molts anys, els Jocs Olímpics han tingut la resposta afirmativa de tots els països que hi han estat convidats, 175 en total. Barcelona se sent orgullosa de ser la ciutat amfitriona dels jocs de la pau olímpica. Barcelona té el desig de reviuere l'esperit de treva i de pau que a l'antiga Grècia presidia els jocs.”⁷⁴

71 Entrevista a Tarik Kupusović, 15 d'agost del 2020.

72 Entrevista a Antònia Sabartés, 18 de febrer del 2020.

73 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6473. 02/07/1992. Conferència de premsa.

74 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6473. 02/07/1992. Conferència de premsa.

El COI finalment aprova la fórmula per a la participació d'atletes de l'antiga Iugoslàvia i Maragall convida els alcaldes de diferents ciutats del país a assistir a la inauguració dels Jocs, que accepten de venir en els casos de Zagreb, Dubrovnik i Sarajevo.

L'alcalde havia iniciat una sèrie de gestions amb el Govern espanyol perquè la crida a la treva olímpica fos recollida pel secretari general de les Nacions Unides, Boutros-Ghali. "Confiem plenament que aquesta treva sigui un fet i que durant els Jocs Olímpics de Barcelona s'apagui el so dels morters i els fusells", afirmaria l'alcalde el 2 de juliol de 1992.⁷⁵ La resposta del secretari general de l'ONU arribaria pocs dies més tard i demanava al COI i a l'alcalde de la ciutat amfitriona que fessin una crida a la implementació de l'alto el foc acordat el 17 de juliol sota els auspicis del Consell de Seguretat.⁷⁶

En una reunió amb el cos consular el 8 de juliol, Maragall havia demanat ja als còsols el suport dels seus governs a la treva, reivindicant-ne l'origen mediterrani.

"Que la tradició de la treva olímpica, que va néixer a la Mediterrània, s'apliqui novament durant la celebració dels Jocs Olímpics en una ciutat mediterrània. Si la petició d'una treva olímpica pogués comptar amb el suport dels governs que els han acreditat a vostès, tindria aleshores una gran força moral."⁷⁷

Ni la treva olímpica ni l'alto el foc de les Nacions Unides es farien efectius, malgrat que les paraules de Maragall van ser rebudes amb una gran ovació en la cerimònia d'inauguració dels Jocs Olímpics. Ara bé: Maragall tenia clar que era un moment de reivindicació del paper de les ciutats davant dels conflictes armats. La seva voluntat de lideratge era efectiva i la demostració més clara fou la recepció oferta al Saló de Cent el

75 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6473. 02/07/1992. Conferència de premsa.

76 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6435. 24/07/1992. Conferència de premsa amb el president del COI.

77 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6461. 08/07/1992. Reunió amb el cos consular acreditat a Barcelona.

26 de juliol del 1992 als alcaldes de totes les ciutats olímpiques convidats als Jocs, els quals va rebre amb una reivindicació i amb una afirmació clara:

“Barcelona acaba d’iniciar els Jocs que volen ser els de la solidaritat i la pau. La demostració més evident d’això és la presència aquí de Muhamed Kreševljaković, a qui cal agrair que hagi acceptat la invitació de venir a Barcelona, tot i les circumstàncies tan difícils que viu la seva ciutat. Sarajevo, ciutat olímpica, avui és víctima de la destrucció i de la mort. El seu nom –que està lligat també a un altre episodi tràgic de la història europea– ens recorda a tots la necessitat de preservar la pau.”⁷⁸

Maragall va convertir aquesta trobada en una crida a la pau, però també en una reivindicació del paper de les ciutats en l’esfera internacional:

“Les ciutats poden i han de ser instruments per al diàleg; han de fer de ponts que superin la incomprensió que sorgeix a vegades entre les nacions i els estats.”⁷⁹

Després de la seva intervenció, Maragall va donar la paraula a l’alcalde de Sarajevo, Muhamed Kreševljaković, present al Saló de Cent i que havia fet col·locar a la taula presidencial, al costat de Jacques Chirac, alcalde de París, i Ed van Thijn, alcalde d’Amsterdam, que eren les dues ciutats europees que havien aspirat als Jocs de 1992. L’alcalde de Sarajevo, que havia aconseguit sortir de la ciutat assetjada per assistir a Barcelona a la inauguració dels Jocs, va fer una crida d’ajuda als alcaldes de les ciutats olímpiques davant de la situació complicada que vivia la seva ciutat i d’una comunitat internacional que no feia res. “Nosaltres estàvem a la cresta de la onada i ens estan bombardejant”, va afirmar l’alcalde, en un missatge colpidor per als assistents.⁸⁰ Maragall va expressar el seu

78 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6432. 26/07/1992. Recepció oferta als alcaldes i delegacions.

79 *Ibíd.*

80 Entrevista a Manel Vila, 1 de juliol del 2020.

compromís públic d'ajudar la ciutat bosniana i va demanar un esforç col·lectiu als governs locals europeus, que acordarien amb l'alcalde que Barcelona coordinaria l'ajuda de les ciutats europees a Sarajevo.

El dia 29 de juliol, té lloc una reunió amb entitats de la ciutat per organitzar la cooperació de Barcelona amb Sarajevo i queda constituït el Comitè Ciutadà de Solidaritat amb Sarajevo, que inicia una campanya per mobilitzar la ciutadania. Les imatges dels bombardejos i de la ciutat han colpit la ciutadania i un conjunt de moviments de cooperació i per la pau molt mobilitzats a la ciutat en la reivindicació del 0,7% o en contra de la guerra del Golf. Maragall aprofita l'ocasió per mobilitzar el conjunt de la ciutat, des del lideratge de l'Ajuntament, però amb una multiplicitat d'actors que s'impliquen en la crida a la solidaritat amb Sarajevo.

Manel Vila, que dirigeix el programa de l'Ajuntament per intentar que la ciutat visqués i es mobilitzés durant els Jocs Olímpics, rep l'encàrrec d'impulsar una campanya de mobilització ciutadana i de solidaritat amb Sarajevo. La campanya s'anuncia amb una foto del G-20 que duu el missatge següent: “Mentre els polítics discuteixen i no es posen d'acord, una ciutat europea està patint. Sarajevo depèn de tu.”⁸¹ Per Vila, l'eslògan “Sarajevo depèn de tu” aprofita la mobilització ciutadana i l'eufòria dels Jocs Olímpics per apel·lar a la solidaritat amb una ciutat olímpica sota les bombes, una imatge que connecta amb el record de la Guerra Civil espanyola a la ciutat.⁸² L'impuls de la campanya obté una gran resposta ciutadana. La ciutadania s'hi aboca: ONG, associacions i empreses de la ciutat organitzen activitats de recollida de materials, campanyes d'acollida i col·laboració. Un concert al Palau de la Música; convenis amb les universitats de Barcelona, Lió i Sarajevo; les concentracions dels dilluns a la plaça de Sant Jaume; el Premi Internacional Alfonso Comín de 1993 al diari *Oslobođenje* (“Alliberament”) de Sarajevo –l'únic que va seguir funcionant durant el setge a la ciutat– són només alguns dels molts exemples d'aquelles primeres mobilitzacions. El 28 de novembre del mateix any, la ciutadania omple els carrers de Barcelona, convocada

81 Entrevista a Manel Vila, 1 de juliol del 2020.

82 *Ibid.*

per l'organització Ajudem el Poble de Bòsnia, el Comitè Ciutadà de Solidaritat amb Sarajevo, SOS Racisme, la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona i la Federació Catalana d'Organitzacions No Governamentals per al Desenvolupament, en una acció que els guions del Gabinet de l'Alcalde consideren i defineixen com una acció capdavantera a Europa.⁸³ La ciutat, entesa com el conjunt d'actors i entitats, l'Ajuntament i la ciutadania, participa i se suma a la solidaritat amb la capital de Bòsnia. Es van realitzar centenars d'actes als barris de la ciutat, a la regió metropolitana i al conjunt de Catalunya, en què els ajuntaments se sumen a la campanya i traslladen la iniciativa als municipis. És una expressió del que podia ser la Catalunya xarxa de ciutats.

Des del 1981, la societat civil organitzada duia a terme una campanya per reclamar que el 0,7% del pressupost es destinés a cooperació internacional; el moviment per la pau havia tingut un gran impuls als anys vuitanta en les campanyes contra l'OTAN i en les protestes per la pau i contra la guerra al Golf Pèrsic. L'impacte de la guerra dels Balcans impulsa de nou el moviment per la pau i la cooperació, que finalment l'any 1994 aconsegueix arrencar de l'Ajuntament el compromís polític de dedicar el 0,7% dels capítols II i V del pressupost a cooperació internacional i acció humanitària. L'Ajuntament, per gestionar i vehicular la solidaritat amb Sarajevo i els programes d'ajuda a l'anomenat tercer món, crea el programa Barcelona Solidària i la Comissió Municipal de Cooperació Internacional. Els objectius del programa són impulsar la cooperació al desenvolupament dels països més desafavorits, fomentar la solidaritat ciutadana i donar suport a les entitats. Des de la seva creació, esdevé una eina eficaç per establir i consolidar vincles arreu del món, especialment a la Mediterrània, i actuar de forma coordinada amb les ONG de la ciutat, per poder dur a terme iniciatives i projectes en comú. Es desenvolupa així un instrument per dur a terme una política de cooperació que impliqui tota la ciutat. Aquesta visió de conjunt de la ciutat i de la necessitat de tots els actors queda expressada en els argumentaris de l'alcalde en la

83 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6559. 25/11/1993. Comitè Ciutadà de Solidaritat amb Sarajevo i representants de les ONG.

inauguració de la Fira d'ONG a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, l'any 1994, un dia abans de la primera visita del nou alcalde de Sarajevo Tarik Kupusović.

*“Solidaritat. Aquesta és la paraula que ha de convertir-se en un costum però que mai no hem de deixar que esdevingui rutinària. La solidaritat l’hem de fer efectiva aquí, a la ciutat, i lluny d’aquí, amb tots els països que ho requereixin. Aquesta solidaritat, però, ha de ser un compromís de tots, de cadascú de nosaltres i de vosaltres.”*⁸⁴

La campanya “Sarajevo depèn de tu” i la mobilització ciutadana van ser un èxit. L’organització, que es duia a terme des del centre d’operacions dels Jocs, amb voluntaris, va aconseguir omplir els pavellons de la Mar Bella i de l’Estació del Nord d’aliments, mantes, plàstics per cobrir finestres i tot tipus d’ajudes. S’havia iniciat també una campanya d’acollida dels refugiats de Bòsnia i hi havia una ciutadania molt activa. Manel Vila explica les experiències del primer comboi: “Teníem tot el material, però ningú no volia adquirir el compromís de transportar-lo; ningú no es volia ocupar de la població musulmana de Bòsnia. Les agències humanitàries i les Nacions Unides es podien fer càrrec de rebre el material, però no de transportar-lo fins als comandaments sobre el terreny. Finalment, Maragall hi va donar llum verda: “Busqueu camions i porteu-ho a Sarajevo”. Seria el “comboi olímpic” Barcelona-Sarajevo un comboi olímpic de ciutat a ciutat ”.⁸⁵ El dia 14 d’octubre, tretze tràilers d’una empresa del Vallès que havien sortit carregats set dies abans de la plaça de Catalunya van arribar al magatzem de les Forces de Protecció de les Nacions Unides (UNPROFOR) a Kiseljac. L’èxit de la missió obriria la possibilitat d’un segon comboi, que sortiria al febrer del 1993. Aquests van ser els primers dels nombrosos combois que portaren productes de primera necessitat, menjar, roba i productes d’higiene personal, però també materials de construcció, autobusos, ambulàncies, i totes aquelles

84 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 7094. Inauguració de la Fira d’Organitzacions No Governamentals.

85 Entrevista a Manel Vila, 1 de juliol del 2020.

necessitats que es van anar fent paleses a la capital i que la gent de Sarajevo demanava a Barcelona. L'Ajuntament de Barcelona demostrava així la capacitat de coordinar-se amb les agències internacionals com un actor més. Kupusović explica com es va gestionar tot això a la destinació:

“La distribució de l’ajuda humanitària es va organitzar d’acord amb les polítiques i normes de les Nacions Unides i, específicament, de les operacions de socors humanitaris de l’ACNUR. Al començament del setge, amb oficials de l’ONU, vam organitzar una oficina de ciutats per a l’ajuda humanitària, amb centenars d’oficines sobre el terreny. El cap era el nostre professor Vahid Kljajić, que anteriorment havia servit uns quants anys en missions de l’ACNUR a diferents zones de crisi del món. Per tant, totes les dades sobre els ciutadans, els refugiats i altres persones que necessitaven ajuda, inclosa la situació a la comunitat local, estaven disponibles localment i centralitzades per a la ciutat; tot era molt transparent.⁸⁶

Els combois olímpics de Barcelona ajuden una altra ciutat olímpica i trenquen el setge. La comunicació amb la ciutat era complicadíssima i l'Ajuntament de Sarajevo tenia serioses dificultats per comunicar-se amb l'exterior. L'alcalde de Sarajevo, Tarik Kupusović —que a l'abril havia substituït Muhamed Kresevljaković— demana a Barcelona la possibilitat d'instal·lar un telèfon satèl·lit. Maragall inicia un seguit de converses amb Telefónica per aconseguir el terminal i un sistema de comunicació. El 10 de novembre del 1994, Pasqual Maragall i el director de la delegació de Telefónica a Barcelona, Josep Maria Canals, fan entrega al Saló de Plens de l'Ajuntament de Barcelona d'un sistema de telefonia via satèl·lit que va permetre superar el bloqueig de les comunicacions de l'assetjada capital de Bòsnia-Hercegovina.⁸⁷ L'aparell es va instal·lar a l'ajuntament de Sarajevo i es convertiria gairebé en l'únic canal de comunicació amb l'exterior de la ciutat. La comunicació amb Sarajevo tindria el prefix de

86 Entrevista a Tarik Kupusović, 15 d'agost del 2020.

87 “Sarajevo podrá comunicarse por teléfono con el resto del mundo a través de Barcelona”. *La Vanguardia*, 11 de novembre del 1994.

Barcelona. S'inicia així un procés nou de solidaritat i cooperació entre ciutats. En l'acte públic d'entrega del terminal, Maragall apunta les idees fonamentals d'aquesta cooperació:

“La de Sarajevo és una mostra de les possibilitats que poden sorgir quan una ciutat pren consciència de les necessitats d'una altra ciutat o un altre país. Les ciutats, com que parlem el mateix llenguatge, som sovint més àgils en la cooperació que no ho són les relacions d'estat a estat. Som més a prop dels ciutadans, de la societat civil. Nosaltres creiem que la cooperació internacional és una responsabilitat de tothom. Les administracions públiques hem de donar-ne exemple i des de l'Ajuntament intentem fer-ho en la mesura de les nostres possibilitats.”⁸⁸

L'obstinació d'intervenir políticament des de les ciutats en l'esfera dels conflictes internacionals no es va aturar amb l'enviament d'ajuda humanitària. Maragall va desenvolupar un esforç de diplomàcia local amb Sarajevo en els diferents fòrums internacionals. El 20 d'octubre de, 1993, en els XIX Estats Generals de la CMRE a Estrasburg, s'aprova una Declaració sobre l'ex-Iugoslàvia. El 26 d'octubre del 1993, a la presentació de Lisboa com a Capital Cultural d'Europa del 1994, Maragall va proposar que Sarajevo esdevingués cocapital Cultural Europea els primers tres mesos de l'any. L'Ajuntament de Barcelona aprofitava la conjuntura política i hi havia portes on trucar i pressionar. El Govern d'Espanya era en mans del PSOE, que busca també tenir presència i protagonisme internacional, i influència a Europa; Javier Solana era ministre d'Afers Exteriors i, entre 1995 i 1999, seria secretari general de l'OTAN, i Manuel Marín era el comissari europeu de Cooperació. Maragall tenia iniciativa pròpia i persuadiria, insistiria i convenceria els diferents companys de partit per dur a terme les seves idees i posicionaments.

Així doncs, continua desenvolupant una activitat diplomàtica intensa

88 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions, N. 7089. 10/11/1994. Acte d'entrega del telèfon satèl·lit a Sarajevo.

i es planteja entrar a la ciutat: calia trencar el setge. Maragall, tenia molt present l'experiència de l'alcalde d'Atenes Antonis Tritsis l'any 1991, que recordarà posteriorment en un article l'any 2003 en el context de la invasió americana a l'Iraq:

“Febrero de 1991: el alcalde de Atenas coge un avión en Ammán (Jordania) y luego un coche por el desierto hasta Bagdad. Se llama Antonis Tritsis. Ha sido campeón griego de atletismo, ex-socialista, independiente, y es reciente ganador de las elecciones frente a Melina Mercuri. Está impresionado por el ataque a la ciudad árabe y le ha ido a decir lo siguiente al alcalde local: ‘Mi país, miembro de OTAN, está en guerra con el suyo. No discuto las razones. Solo he venido a decirle que los ciudadanos de Atenas no están en guerra con los de Bagdad.’”⁸⁹

El setge de Sarajevo s'acosta als mil dies quan Kuposović inicia una acció de pressió internacional i convida una delegació d'alcaldes i representants europeus, entre ells els alcaldes Pasqual Maragall, de Barcelona, i Antoni Farrés, de Sabadell, i també els de Varsòvia, Budapest, Estrasburg, Tolosa de Llenguadoc i els de diverses ciutats de Turquia, entre d'altres. La delegació europea arriba el 27 de gener amb un avió rus lliuixin a la capital de Bòsnia, mentre que la delegació d'alcaldes turcs hi arriba més tard, travessant les línies sèrbies a peu per un passadís sota l'aeroport (Vila, 2002; Maragall, 2002). Com explica l'alcalde Kuposović:

“Normalment, un alcalde ha de construir i millorar la vida a la seva ciutat, i una ciutat que està essent destruïda i assetjada és la pitjor situació que es pot afrontar. En temps de setge, havíem d'atendre problemes de gran envergadura per a una ciutat que estava essent destruïda; a més a més, la meva feina era també representar la ciutat, connectar amb les ciutats europees i d'altres parts del món amb Sarajevo, per intentar

89 Maragall, Pasqual (2003). “Antonis Tritses y Bagdad”. FCE. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/864> [data de consulta: 10 de febrer del 2021]

mobilitzar l'opinió pública sobre la situació a Sarajevo.”⁹⁰

La missió arriba a Sarajevo aprofitant una certa calma en els enfrontaments i en una situació desesperada per a la ciutat. La gran majoria dels habitants estan totalment incomunicats de l'exterior; només es poden fer trucades locals, i els tècnics de les Nacions Unides que preparen els plans de reconstrucció calculen que falten almenys 20.000 noves connexions telefòniques per recuperar la normalitat; l'aigua només surt de l'aixeta cada un o dos dies, durant quatre hores i a molt poca pressió, i els serveis de distribució estan malmesos i necessiten múltiples reparacions.⁹¹ Maragall es compromet de nou a ajudar la ciutat; ofereix ajuda tècnica per normalitzar la distribució d'aigua i per restablir les línies telefòniques. L'alcalde es compromet, doncs, a treballar i desenvolupar un model de cooperació pel desenvolupament dels serveis urbans a Sarajevo. Tot i així, la inestabilitat impera i, abans de marxar, recomencen els atacs a la ciutat.

L'acte més emotiu de la primera visita de Maragall es produeix a la mesquita Gazi Husrev-beg, al centre de la ciutat, en una celebració oberta a homes i dones, al mateix temps que se celebren tres cerimònies més a les catedrals catòlica i ortodoxa i a la sinagoga. A Sarajevo, s'hi troba també José María Mendiluce, que havia dirigit les primeres operacions humanitàries de l'ONU a Bòsnia l'any 1991 i aleshores era eurodiputat pel PSOE (Maragall, 2002). La missió dels alcaldes acaba amb una declaració conjunta: “Vida per a Sarajevo, per al futur del món”, que demana una acció ferma a la comunitat internacional per posar fi al setge, però amb una cert desencant, degut a la recança d'alguns països europeus –com afirma Maragall, que actua com a portaveu dels alcaldes europeus– d'incloure-hi la demanda d'aixecar l'embargament d'armes als bosnians, tal com reclamen els alcaldes turcs.⁹²

90 Entrevista a Tarik Kupusović, 15 d'agost del 2020.

91 “Barcelona prestará ayuda a Sarajevo para restablecer sus servicios de agua y teléfono”. *La Vanguardia*, 30 de gener del 1995.

92 “Sarajevo recuerda sus mil días de asedio con una oración ecuménica”. *La Vanguardia*, 28 de gener del 1995.

La relació entre Barcelona i Sarajevo es fa més estreta. Els combois d'ajuda humanitària continuen arribant a la ciutat assetjada i, a Barcelona, la solidaritat no s'atura. El setembre del 1995, Kupusović arriba a Barcelona per parlar de les possibilitats de cooperació en el restabliment de l'aigua i de les línies de telèfon a la ciutat, i és l'encarregat de fer el pregó de les festes de la Mercè. L'alcalde de Sarajevo agraeix l'ajuda de Barcelona i li demana que continuï defensant Sarajevo i mantenint la seva composició, el seu caràcter i la seva diversitat:

“Ens heu ajudat molt fins ara. Continueu fent-ho, perquè Sarajevo es pugui conservar com una ciutat multiètnica, multicultural i plurireligiosa. I perquè es mantingui així tota Bòsnia i Herzegovina. Ha estat així durant mil anys i per això ha de continuar essent-ho. Ajudeu-nos perquè, juntament amb vosaltres i amb tots els nostres estimats amics, puguem celebrar la nostra festa amb llibertat, unitat i respecte. Ajudeu-nos a sobreviure aquest hivern; ajudeu-nos a reconstruir la ciutat enderrocada. Ajudeu-nos, perquè així ajudeu a vèncer la barbàrie i el feixisme.”⁹³

El juliol del 1995, Mendiluce funda Europa per Bòsnia, un moviment ciutadà format per múltiples organitzacions amb la finalitat de pressionar la comunitat internacional i els governs europeus i mobilitzar la solidaritat amb Bòsnia. Així, fa coincidir una gran concentració a Barcelona amb les negociacions a Londres de finals de juliol.⁹⁴ L'Ajuntament s'hi aboca de ple i tant La Mercè com la Diada de l'Onze de Setembre, les grans festes de Barcelona i Catalunya esdevenen un crit a la solidaritat amb Bòsnia i Sarajevo.

Arriba el moment de la diplomàcia. Feia temps que es movia i finalment s'havia produït una intervenció militar de l'OTAN, sense assolir els objectius que s'havia proposat –un preludi del que vindria

93 Ajuntament de Barcelona. Pregons. 1995. Disponible a: <https://www.barcelona.cat/lamerce/es/tarik-kupusovic-alcalde-de-sarajevo>.

94 “Barcelona se manifiesta con lazos blancos en apoyo al pueblo bosnio y contra la agresión de los serbios”. *La Vanguardia*, 22 de juliol del 1995.

posteriorment—, però s’havia assolit un cert equilibri de forces i els Estats Units tenien ocasió d’asseure els actors a la taula de negociacions. Aquestes tingueren lloc a Dayton, Ohio, l’1 de novembre del 1995, en què les tres delegacions iniciaren les converses. L’acord de pau de Bòsnia arribaria el 21 de novembre i el 14 de desembre se signaria finalment la pau a París.

El setge a Sarajevo havia causat 11.541 víctimes. Fou un dels episodis més significatius, en termes socials i territorials, de les convulsions del nou ordre internacional, en què la intervenció de la comunitat internacional va tenir conseqüències directes sobre la disputa del territori i els seus sistemes estructurals (Aquilué Junyent, 2014). La comunitat internacional havia reaccionat tard; la pau acordada construeix unes estructures fràgils, que perpetuen les forces nacionalistes i els seus equilibris; les ajudes quedaran limitades pel marc dels Acords de Dayton, i la comunitat internacional no adoptarà una estratègia global ni una actuació integral de reconstrucció ni de construcció de la pau, vinculada a un procés d’integració europea. Bòsnia cauria ràpidament en l’oblit.⁹⁵

L’acció de Barcelona canvia, ja durant la primera visita de Pasqual Maragall. La qüestió de la reconstrucció de Sarajevo està sobre la taula i s’han anunciat les propostes de l’Ajuntament d’implicar el teixit econòmic de la ciutat. La ciutat no quedarà abandonada i la intervenció s’amplia, i s’activa tota una maquinària de cooperació. Les experiències a l’Amèrica Llatina i al Mediterrani eren un precedent important en temes de cooperació pel desenvolupament urbà. S’engega així, a poc a poc, una estratègia de cooperació descentralitzada de reconstrucció de la ciutat, no només urbanística, sinó en el seu significat més ampli.

Al setembre del 1995, Maragall encapçala una delegació de l’Ajuntament de Barcelona, acompanyat també pel portaveu de l’oposició, el regidor Miquel Roca. La delegació internacional mostra un compromís decidit amb la ciutat. Maragall visita els primers projectes de cooperació, finançats pels holandesos, i quan arriba a Mojnilo, el barri de la vila olímpica, construït per acollir els atletes dels Jocs d’hivern de febrer del

95 Sobre l’anàlisi de la construcció de la pau a Bòsnia, *vid.* Romeva (2003), i sobre el seu impacte urbanístic, Bollens (2008).

1984 i ara molt malmès per la guerra a causa dels bombardejos i del foc creuat a primera línia de front, Maragall es compromet a reconstruir-lo. Ho fa seguint l'estratègia acordada entre les diferents ciutats europees respecte a Bòsnia, que es traduïa en plans d'acció humanitària, urbanística i cultural. El programa Metròpolis, sorgit de la xarxa *Eurocities*, preveia que una ciutat europea es comprometés a la rehabilitació d'un barri de Sarajevo: Amsterdam ja ho havia fet i ara Barcelona, com a ciutat olímpica, es compromet amb el barri olímpic de Sarajevo.⁹⁶ El compromís de Maragall amb Sarajevo és ferm. I els projectes de TUBSA per a la seva reconstrucció comencen a córrer per Brussel·les.

A la segona visita de Maragall a Sarajevo sorgeix la idea. El volum d'ajuda humanitària i les necessitats de cooperació tècnica sobrepassen la capacitat del programa Barcelona Solidària i es necessita una infraestructura i millors sistemes de gestió. L'acció en el context de la postguerra obliga a entrar en una altra fase. En aquest segon viatge a Sarajevo, neix la idea de declarar la ciutat de Sarajevo "Districte 11 de Barcelona". Annexionar Sarajevo a Barcelona, crear un onzè districte –moral– per Sarajevo, utilitzar un instrument de desconcentració de la gestió per canalitzar el suport tècnic i les ajudes econòmiques i per poder gestionar els fons del COI i els fons europeus per al compromís de cooperació en la reconstrucció de la ciutat. Al mateix temps, Barcelona sol·licita al Consell d'Europa adherir-se al programa Ambaixades de la Democràcia Local (ADL) per obrir-hi una delegació, juntament amb altres ciutats europees, com Viena, Lisboa i Bolonya, entre d'altres.

Des de gener del 1996, Airy Maragall treballa a Sarajevo amb l'ONG francesa DIA (Dialogue), en un projecte d'ajuda i cooperació cultural amb joves de la ciutat, amb la voluntat d'establir una xarxa de centres per a joves a la Mediterrània. Troben com a local una planta baixa molt ben situada –avui és una seu bancària– i decideixen compartir-lo amb l'ADL de Barcelona que busca instal·lar la seva oficina a Sarajevo. Es genera així una primera relació simbiòtica: l'ADL hi pot instal·lar la seva

96 "Barcelona impulsarà la reconstrucció de la villa olímpica de Sarajevo". *La Vanguardia*, 14 d'octubre del 1995.

seu i establir un punt de referència institucional per a la gestió de les ajudes i dels projectes de reconstrucció, i la comparteix amb un projecte d'*euroclub* –així anomenava l'associació DIA els centres culturals que estava muntant– de dinamització cultural i formació per a joves.⁹⁷ Així, el primer local del “Districte 11” és conegut popularment com l’“ambaixada de Barcelona”.

La comitiva de Barcelona que va a inaugurar-lo hi arriba aquest cop amb autocar des de l'aeroport de Split, però es troba amb l'Ajuntament tancat: Kupusović ha dimitit i el govern municipal ha quedat dissolt. Sarajevo havia estat convertida en un cantó per les autoritats bosnianes, seguint els Acords de Dayton. Maragall adverteix les noves autoritats que l'ajut internacional de Barcelona està condicionat a l'impuls de la democràcia local.

L'aplicació de Dayton per les forces nacionalistes va significar la cancel·lació de la ciutat com a capital multiètnica, i la seva transformació en un dels 10 cantons de la Federació de Bòsnia i Hercegovina. Els cantons es dissenyaren amb uns criteris clarament ètnics: 5 són de majoria ètnica bòsnia (musulmans de Bòsnia), 3 són croates (catòlics de Bòsnia) i 2 són de 50:50. D'aquesta manera, la ciutat de Sarajevo, amb un alcalde com a autoritat de la ciutat i un govern autònom, desapareix durant dos anys, en què el governador del cantó ho centralitza tot.⁹⁸

Finalment, el 13 de març del 1996, Pasqual Maragall inaugura l'ADL de Barcelona a Sarajevo, sense la presència de les autoritats locals del cantó, però amb Kupusović entre el públic, i transmet el missatge següent:

“Todo esto no tendrá efecto si ustedes mismos no toman la iniciativa en la construcción de una Sarajevo multicultural y democrática. Las ciudades no pueden sustituir a las naciones. Naciones que necesitamos para organizar la vida internacional. Naciones que necesitamos especialmente cuando estamos privados de la dignidad humana por nuestra nacionalidad. Esto sucedió en Bosnia. Pero queremos que

97 Entrevista a Airy Maragall, 21 de gener del 2021.

98 Entrevista a Tarik Kupusović, 15 d'agost del 2020.

sepan que las ciudades europeas ven Bosnia como una nación definida no por su etnia, sino por su tolerancia y su cultura. Y Sarajevo, como la capital de esta nación de tolerancia y cultura. Por eso, necesitamos su supervivencia y su progreso. Europa fracasará si ustedes fracasan.”⁹⁹

Aquestes paraules ens ajuden a entendre millor la qüestió de Sarajevo. La ciutat olímpica de Bòsnia simbolitza, per l'alcalde, els principis fonamentals d'Europa. Sarajevo és el símbol de l'Europa que Maragall imagina, l'Europa de les ciutats. La que es construeix a partir de les idees i els principis del multiculturalisme i la convivència, el federalisme i la subsidiarietat, i la ciutadania. Tots ells són elements que se situen al centre del projecte europeu: Europa com un sistema de ciutats, l'“*Europa proxima*” de Maragall. I, com veurem més endavant, aquests són també els principis rectors de la mediterraneïtat. El projecte de Sarajevo adquireix, a partir d'aquest moment, una nova dimensió que enceta un nou model de cooperació internacional, d'ajuda directa i de gestió urbana. El Districte 11 és una nova estratègia de cooperació de ciutat-ciutat que duu a terme programes de cooperació tècnica i econòmica en múltiples aspectes, que impliquen diferents empreses, ciutadans i organitzacions de Barcelona en la reconstrucció de Sarajevo: a través del Districte 11 i de les facilitats administratives i tècniques, s'arriben a mobilitzar més de quatre mil milions de pessetes. L'Ajuntament de Barcelona impulsa així el compromís de rehabilitar Mojnilo, a càrrec de les empreses TUBSA i REGESA (Societat Urbanística Metropolitana de Rehabilitació i Gestió, SA),¹⁰⁰ i s'inicia la reconstrucció del barri olímpic, amb un equip d'arquitectes locals.¹⁰¹ Les obres, les realitzen empreses de Bòsnia a partir de concursos públics que el D11 publicava i adjudicava.¹⁰²

99 Maragall, Pasqual (1996). Transcripció del discurs de l'alcalde d'inauguració de l'Ambaixada per a la Democràcia Local. FCE. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1480> [data de consulta: 10 de febrer del 2021]

100 Empresa de capital públic creada per la Corporació Metropolitana de Barcelona l'any 1984 i transferida al Consell Comarcal del Barcelonès el 1988.

101 Repositori Obert de l'Ajuntament de Barcelona (1999): Barcelona reconstrueix Sarajevo. D08013.mp4. <http://hdl.handle.net/11703/96691>

102 Entrevista a Alonso Barranco, 7 de juliol del 2020.

Els fons provenien de la Unió Europea, del COI i d'altres organismes internacionals, i són gestionats per l'Ajuntament de Barcelona. Es tracta d'un projecte integral de reconstrucció, que inclou la rehabilitació d'habitatges, infraestructures i serveis bàsics. L'impacte és clar i la plaça principal del barri porta avui el nom de Barcelona. Es van rehabilitar els deu edificis de la vila olímpica, un d'ells gairebé completament, i després totes les instal·lacions olímpiques, que inclou la reconstrucció del Pavelló Olímpic Zetra (Barranco, 2002).

Tècnicament, Sarajevo estableix una fita importantíssima i un precedent sobre la capacitat de les ciutats per desenvolupar una acció internacional pròpia. És un exemple de com aprofitar i estirar els límits de l'Administració pública, en una època en què hi havia més facilitats,¹⁰³ però amb un lideratge i una disposició que situen el rol internacional de les ciutats a una escala totalment diferent, a una nova dimensió, al costat dels estats. A través del Districte 11, l'Ajuntament de Barcelona adoptaria un instrument d'intervenció i cooperació directe amb l'exterior sense precedents.

Els inicis de l'ambaixada són un moment d'esplendor i efervescència. Amb la primavera, la realitat de la pau es fa palesa; el bon temps, com havia passat anteriorment, no porta a una reactivació de la confrontació, sinó que s'engeguen l'ajuda internacional i els projectes de reconstrucció. L'ambaixada local viu moments d'intensa activitat. La celebració de Sant Jordi es converteix en el primer acte públic a la ciutat.¹⁰⁴

La ciutat no són només les seves pedres, sinó la seva gent. El Districte 11 serveix per mantenir uns intercanvis permanents amb la societat civil, donant suport i cobertura institucional a organitzacions no governamentals i a entitats de Barcelona i del conjunt de Catalunya. El programa *Family to family*, pretenia facilitar una relació entre iguals, una idea de Diana Garrigosa que tenia com a objectiu que associacions afins, ja fossin esportives, culturals, de lleure, universitàries o d'una altra mena, iniciessin una relació bilateral que duraria més enllà de la postguerra.

103 Entrevista a Carme Gual, 27 de juliol del 2020.

104 Entrevista a Jasmina Mujezinović, 30 de juny del 2020.

Era quelcom que estava per sobre les relacions institucionals i que es retroalimentava constantment. (Vila, M. 2002).

Era el màxim exponent d'aquesta projecció, que va donar un sentit en el procés de reconstrucció de la ciutat no només físicomaterial, sinó també vital i moral.¹⁰⁵ Una demostració de la capacitat de les ciutats en la construcció de la pau, en la seva concepció més àmplia. És així com es multipliquen les campanyes. Al llibre *Sarajevo*, coordinat per Alonso Barranco, es recullen testimonis de les múltiples experiències de solidaritat que hi va haver en el marc d'aquesta cooperació ciutat-ciutat; la quantitat de gent que fa sentir la seva veu i deixa el seu testimoni és el millor indicador de la dimensió humana i social. L'estiu de 1996 es viu, segurament, un dels moments més significatius d'aquesta cooperació. El Festival Barcelona-Sarajevo, que munta Carles Bosch i va mobilitzar a multitud de persones del món de la cultura, expressa la relació i el compromís entre les dues ciutats.¹⁰⁶ Jasmina Mujezinović, refugiada a Catalunya durant la guerra, retorna a Sarajevo l'abril del 1996, al capdavant de l'ambaixada local, i explica que l'experiència de Barcelona-Sarajevo ha estat molt positiva per a la gent de Sarajevo, on ha quedat impregnada la petjada de Barcelona; després de vint-i-cinc anys, encara avui la ciutadania que va viure aquell moment reconeix Barcelona com una ciutat germana, amiga i referent, i la té a la memòria com la ciutat que no la va abandonar.¹⁰⁷ El reconeixement de Pasqual Maragall com a ciutadà d'honor de la ciutat de Sarajevo l'any 2008 és una demostració de l'impacte que ha tingut Barcelona per la capital de Bòsnia.¹⁰⁸

L'experiència de Sarajevo obre un model de cooperació ciutat-ciutat basat en l'actuació sobre el terreny, en el desenvolupament d'una tasca continuada a llarg termini, en el manteniment i l'intercanvi permanent amb la societat civil, les ONG i les entitats dedicades a la cooperació internacional, en la cerca de finançament d'organitzacions i institucions internacionals per als programes més ambiciosos, de reconstrucció i/o de

105 Entrevista a Alonso Barranco, 7 de juliol del 2020. *Vid.* també Barranco (ed.) (2002).

106 Entrevista a Airy Maragall, 21 de gener del 2021.

107 Entrevista a Jasmina Mujezinović, 30 de juny del 2020.

108 Distinció que també rebrà Manel Vila l'any 2015.

desenvolupament, en l'impuls de campanyes de sensibilització i accions encaminades a promoure l'educació en la cultura de la pau i la convivència (Gual, 2000). Un model que servirà per impulsar nous projectes i convertir el Districte 11 en un instrument de la cooperació directa ciutat-ciutat.

Barcelona esdevé així un referent en la cooperació i l'acció humanitària als Balcans. Ho veurem de nou quan l'Ajuntament organitzi el *Barcelona Team* per transportar i entrar ajuda humanitària a Kosovo uns anys més tard. Sarajevo és una experiència de partida, un exemple de com la projecció internacional de Barcelona no tan sols pretén atraure capital del món globalitzat sinó també mostrar que en aquest món les ciutats poden desplegar el seu potencial també en l'esfera política, reservada tradicionalment als estats. Maragall va saber obrir una via de cooperació entre ciutats per damunt o al marge dels governs dels estats. L'experiència de Sarajevo va descobrir a les organitzacions internacionals el paper que les ciutats podien acomplir en els processos d'assistència, cooperació i construcció de la pau. Les ciutats parlen un llenguatge comú, tenen uns coneixements específics i capacitat tècnica, i Barcelona, a més, oferia un model basat en la gestió urbana i en la democràcia local, és a dir, no es limitava a reconstruir carrers, sinó que urbanitzava i desenvolupava serveis urbans i de participació ciutadana.¹⁰⁹

Sarajevo va significar també la capacitat de la ciutat de Barcelona de liderar un procés de diplomàcia local sense precedents, que es va convertir en un dels vectors essencials per entendre l'acció internacional i la cooperació de Barcelona a la Mediterrània. La mobilització ciutadana, la pressió institucional i el paper de l'alcaldia aprofitant el lideratge i la projecció dels Jocs Olímpics havien donat la possibilitat a Maragall de desenvolupar una acció internacional en una esfera relegada especialment als estats: el manteniment i la construcció de la pau. Maragall es convenç de la capacitat i de la necessitat que tenen les ciutats de desenvolupar un rol singular en l'esfera internacional, un paper específic, que Barcelona explora en l'antiga Iugoslàvia, però també en els principals conflictes que hi ha al Mediterrani en aquest moment.

109 Entrevista a Francesc Freixa i a Margarita Obiols, 25 de febrer del 2020.

La diplomàcia de ciutats al Mediterrani

La cooperació amb Sarajevo obre noves oportunitats als Balcans i més enllà. El Districte 11 és un districte cada vegada més internacional, que gestiona la cooperació amb nous territoris i nous projectes. L'experiència de Sarajevo s'inscriu dins la nova lògica de l'acció internacional de les ciutats. Amb Sarajevo, Maragall demostra la capacitat d'obrir noves dimensions i noves tendències. S'obre camí per desenvolupar una diplomàcia local activa. Una diplomàcia de ciutats, no relegada a les seves funcions clàssiques, sinó que aborda determinats temes i dossiers que no són específics d'un alcalde o de la ciutat: temes com la pau o la democràcia no poden quedar al marge de l'acció internacional.¹¹⁰ Maragall hi desenvolupa una acció, convençut que les ciutats han de tenir també un paper en aquests àmbits.

L'exalcalde de València Ricard Pérez Casado havia estat nomenat, a proposta de Maragall, administrador de la Unió Europea a Mostar, amb l'objectiu d'instal·lar-hi una administració amb la missió de reconstruir la ciutat i erigir-hi institucions democràtiques.¹¹¹ Mostar era una ciutat dividida entre el barri de l'est, musulmà, i el de l'oest, catòlic, separats pel riu Neretva, i el pont principal que travessa el riu donava nom a la ciutat. Els enfrontaments entre croats i bosnians van esclatar després de repel·lir els combats contra els serbis, i els croats van bombardejar el pont, una estructura otomana del segle XVI. La situació de la tensió que es vivia a Mostar era insuportable; els Acords de Dayton van aturar les armes, però la ciutat estava dividida políticament.

Pérez Casado va aconseguir, en el marc del procés de pau, que ambdues bandes del riu arribessin a una entesa i que s'organitzessin unes eleccions municipals, que es van desenvolupar amb èxit, gràcies també a la feina de Pere Vilanova, professor de la Universitat de Barcelona i que ja havia acompanyat l'alcalde Maragall en el seu primer viatge a Sarajevo, enviat a Mostar amb l'equip de l'exalcalde de València (Pérez Casado, 2007).

110 Entrevista a Agustí Fernández de Losada.

111 Sobre el procés de selecció de Ricard Pérez Casado i les tensions polítiques de la missió, *vid.* Pérez Casado (2007).

Així doncs, un alcalde es feia càrrec de la ciutat i, com a administrador de la Unió Europea, va encapçalar les tasques de reconstrucció dels subministraments, de les escoles i d'altres serveis bàsics, juntament amb Albert Solé, que treballava a Mostar amb Dialogue –la mateixa ONG amb què col·laborava Airy Maragall a Sarajevo–, i va desenvolupar nombroses tasques de dinamització i de reconstrucció social i cultural, com ara tallers ocupacionals i trobades de música i d'art per a joves. La missió de la UE no té precedents i els reptes són enormes.¹¹² Les missions de pau internacional, segons Ricard Pérez Casado, eren una demostració de la integració d'Espanya a la comunitat democràtica internacional, amb tots els drets i amb totes les responsabilitats, i palesava que “habíamos pasado de ser receptoras a donantes, de recibir solidaridad a prodigarla” (Pérez Casado, 2007). Tanmateix, reflexiona:

“De todos modos, la participación en misiones internacionales de paz por parte de las fuerzas armadas y de seguridad debería acompañarse de una activa presencia civil, y no solo de ONG. La separación de los combatientes, la estabilización del conflicto tras su fase aguda y la garantía del orden son elementos previos e imprescindibles para la tarea de reconstrucción y de reposición de las administraciones civiles. El orden de las tareas no siempre es bien entendido, y menos percibido por la ciudadanía, pero es el que pude experimentar en mi misión en Mostar.” (Pérez Casado, 2007)

L'exalcalde de València va forjant una idea i una visió sobre les possibilitats i sobre el paper que els alcaldes i les alcaldesses podien acomplir en la diplomàcia internacional, en el camp de la construcció de la pau. “Me pareció que, más que los Estados, que aparecían para nuestro asombro como setas en otoño, eran las ciudades el marco de la solución de los conflictos humanos.” (Pérez Casado, 2007)

A Mostar sorgeix una idea per a la reconstrucció del pont de la ciutat. El president turc Süleyman Demirel n'havia anunciat la reconstrucció

112 Entrevista a Albert Solé, 28 de gener del 2021.

unilateral per part dels musulmans, en una visita en ocasió de l'obertura del Consolat de Turquia a Mostar. Maragall va pensar en la possibilitat que en la reconstrucció del pont col·laboressin dos ajuntaments: un de l'est i un de l'oest, com a símbol de diàleg i de reconstrucció de ponts a la Mediterrània. Maragall, doncs, explora noves realitats, s'obre i construeix ponts. Barcelona mantenia amb Istanbul una bona relació. La capital de Turquia era molt activa als fòrums de la IULA i ambdós alcaldes havien coincidit en diferents trobades multilaterals. Recep Tayyip Erdoğan, que havia guanyat l'alcaldia l'any 1994, havia acollit el Fòrum Habitat II el 1996 i havia assolit una certa projecció internacional. La Nit de Reis del 1997, Erdoğan arriba a Barcelona per firmar un agermanament entre les dues ciutats. Barcelona i Istanbul podien ser les dues ciutats idònies per reconstruir el pont de Mostar.

“Totes dues ciutats som portes de la Mediterrània i, si entre nosaltres regna la pau, segur que aconseguirem que aquest mar nostre sigui cada vegada més pacífic”, va afirmar l'alcalde Maragall al costat d'Erdoğan en el discurs de benvinguda als Reis d'Orient davant de la ciutadania.¹¹³

Erdoğan seria cessat de l'alcaldia i empresonat el novembre del 1998 per islamista, i Maragall deixaria l'alcaldia poc després. Tot i així, seria l'inici d'una bona amistat entre els dos alcaldes. Margarita Obiols explica que, anys més tard, quan Maragall arriba a la presidència de la Generalitat, viatjarà a Istanbul a visitar Erdoğan, amb l'objectiu de convèncer-lo per fer de mediador en el conflicte de Palestina, proposta que Erdoğan refusa, però demostra la perseverança en les qüestions del Mediterrani i el convenciment del paper que podien jugar les ciutats i els seus representants en traçar processos de diàleg i convivència.¹¹⁴ Finalment, el pont de Mostar va ser restaurat sota els auspicis i el finançament de la UNESCO i del Banc Mundial (Maragall, 2002).

Més enllà dels Balcans, la voluntat d'intervenció al Mediterrani es va estendre també a dos conflictes més, que marcarien la regió a la dècada

113 Betevé (1997): “Què hi feia Erdogan a la cavalcada de Reis del 1997 a Barcelona?” Disponible a: https://beteve.cat/politica/erdogan-cavalcada-reis-1997/?fbclid=IwAR3OHuYbPTxahhQNSdqjLI-Vcf0HPkNkzea0hXk4RkD0RkmNIEwA90_x84

114 Entrevista a Margarita Obiols, 25 de febrer del 2020.

dels anys noranta: Algèria i Palestina.

El març del 1997, Maragall i una comitiva de Barcelona visiten Alger per impulsar un acord de cooperació per a la reestructuració d'una de les ciutats més grans del Magrib i la capital d'estat més propera a Barcelona. El ministre encarregat de l'administració civil d'Alger estava impulsant un projecte per desplegar un estatut administratiu per a la ciutat, relacionat amb el desenvolupament d'un gran projecte urbà, que Maragall creia que podria ser interessant no només per a Alger, sinó també per a Barcelona i per al conjunt de la Mediterrània. Maragall visita la ciutat deixant clar que no és un acte de suport al govern d'Algèria, sinó un acord entre ciutats per afrontar objectius comuns, una proposta interessant en el marc de construcció de la pau a Algèria on la violència política i la guerra civil han deteriorat el conjunt del país i la gran ciutat. Tot i així, després de mesos d'aïllament, per al Govern algerià suposa un cert reconeixement, i ho interpreta com una clara mostra de suport.¹¹⁵ El conveni de cooperació amb Alger se centra en l'assessorament en infraestructures, el desenvolupament i la regeneració urbana, la millora del port, els intercanvis culturals i científics, la formació de tècnics municipals i el fet de dedicar les festes de la Mercè del 1998 a la ciutat d'Alger.

El cas d'Alger és molt més complicat, ja que l'enquistament polític és enorme: les variables són múltiples i ineludibles, i la dictadura deixa molt poc marge d'actuació política, una de les claus per a una intervenció d'aquestes característiques. La preocupació pel conflicte d'Algèria i la seva complexitat l'havia resumit a la conferència que va pronunciar al Cercle Artístic de la Ciutadella al gener del 1992:

“Ara, Algèria. El camí a la democràcia barrat. Novament, la suma de contradiccions. Un fonamentalisme comunitari que proposa solucions al fracàs de la modernitat, negant la modernitat. La democràcia, utilitzada per implantar el rebuig permanent de la democràcia. L'intent de salvar la democràcia futura suspenent les eleccions d'avui.”¹¹⁶

115 Entrevista a Albert Solé, 28 de gener del 2021.

116 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. 31/01/1992. La ciutat i la Mediterrània. Conferència de l'Excm. Alcalde a la Societat Cercle Artístic de la Ciutadella.

Les paraules denoten la profunda contradicció que porta Algèria a la guerra civil. I la incapacitat d'Europa d'acceptar l'islam polític en el procés de democratització dels estats postcolonials. Representants del FIS al capdavant de l'Ajuntament d'Orà havien visitat Barcelona en la constitució de la xarxa *MedCities*. La guerra civil d'Algèria és una mostra de la dificultat de superar l'atzucac polític a la Mediterrània. La violència política i la guerra faran encara més profunda aquesta gran falla i molt més difícil de superar.

L'any 1997, encara era més difícil trobar un sentit polític a la qüestió d'Algèria i la ciutadania a Barcelona no hi acompanyava.¹¹⁷ La pregunta de fons restava oberta: Com establir relacions de cooperació entre ciutats, sense enfortir els règims autoritaris dels estats? Malgrat que hi havia força opinions que desaconsellaven la cooperació, pel risc que fos instrumentalitzada per la dictadura com una mostra de suport internacional, Maragall ho intenta, el Ministeri d'Exteriors no s'hi oposa i les relacions del Port de Barcelona amb Alger continuen. Podem deduir les intencions de Maragall a través dels seus discursos. Quan visita Alger, l'alcalde es reuneix amb l'oposició socialista –que mostra un malestar clar amb la visita de Maragall–¹¹⁸ i, en la conferència que aquest pronuncia davant del ministre i de les autoritats del país, envia un missatge polític important sobre l'experiència de la transició democràtica a Espanya i destaca la importància de la democràcia local i de les ciutats en els processos de construcció de la pau i –d'aquí la referència a Espanya– en els processos de democratització:

“El modelo de transición de nuestro país fue un claro ejemplo de negociación y transacción entre sectores procedentes del régimen anterior y las fuerzas políticas y sociales de la oposición democrática. Era necesario romper con el pasado sobre la base del consenso. [...] La actitud aperturista de los sectores reformistas del antiguo

117 Entrevista a Albert Solé, 28 de gener del 2021.

118 “Barcelona ofrece su experiencia a la torturada ciudad de Argel”. *La Vanguardia*, 23 de març del 1997.

régimen fue determinante en el proceso democrático. Como también fue determinante la actitud responsable de las fuerzas políticas de oposición.

[...] fue, pues, una ruptura pactada y se eligió la vía de la negociación y el consenso para establecer una democracia estable que abrió un proceso pacífico, participativo, gradual y responsable que incluyó todos los sectores de la sociedad: las instituciones, los partidos políticos, los grupos económicos, las nacionalidades históricas y el conjunto de los ciudadanos. [...]

Transformar nuestras ciudades, mejorar la calidad de vida, crear oportunidades de empleo y espacios de convivencia son algunos de los grandes retos sobre los que descansa la construcción democrática.¹¹⁹

La cooperació directa amb Alger per al desenvolupament urbà va trobar límits importants en la mesura que el procés de canvi polític no avançava, la violència política i els enfrontaments armats prosseguien, i els partits de govern i les institucions del règim seguien sense respondre a les demandes ciutadanes de la societat algeriana. Els projectes de cooperació es van materialitzar en uns primers intercanvis de tècnics i van derivar en un tipus de cooperació entre la societat civil i en ajudes indirectes, que incloïen iniciatives com el suport a viudes i a dones víctimes de la guerra. Les dificultats d'establir una base permanent per a la cooperació tècnica, la manca de suport d'organitzacions i de la societat civil, i la implicació de les diferents escales de la cooperació, van ser alguns dels entrebancs amb què es trobaren a Alger. L'experiència d'Alger posa també sobre la taula les dificultats del lideratge de les ciutats en la cooperació a la Mediterrània i la necessitat d'establir projectes de cooperació amb objectius i amb una estratègia a llarg termini, amb una àmplia implicació de la ciutadania, i processos que impliquin diferents actors institucionals a diferents escales.

119 Discursos. N. 5716. 22/03/1997. Conferència sobre l'experiència de desenvolupament urbà de Barcelona.

La qüestió palestina és, sens dubte, el gran atzucac de la política mediterrània. És el conflicte en actiu de més llarga durada del món actual, un conflicte d'arrel colonial i que ha sobreviscut els processos de descolonització i la Guerra Freda. La fi de la Guerra Freda va obrir un moment d'esperança o d'oportunitats per al Pròxim Orient. L'any 1991, la Conferència de Madrid encetava un marc de diàleg multilateral i una oportunitat per a la cooperació i situava Espanya en el mapa del diàleg a la Mediterrània. No era una situació fàcil i les dificultats eren enormes – les condicions de vida de la població palestina sotmesa a l'ocupació n'eren la demostració– i alguns analistes, com Edward Saïd, ja advertien que no s'estava revertint la política de fets consumats per part d'Israel i que seria un dels atzucacs més grans de l'anomenat procés d'Oslo.

Maragall no va voler deixar passar l'ocasió ni girar l'esquena a les oportunitats del moment, i de seguida va aprofitar la finestra que obrien les converses del 1991 i la Declaració de Principis del 1993 a Oslo. Els contactes i les relacions de Barcelona amb l'Organització per a l'Alliberament de Palestina (OAP) ja existien prèviament. L'any 1984, amb l'objectiu d'equilibrar el tracte que rebia Israel de participar a la Fira de Barcelona, s'autoritza que també ho fes l'OAP, malgrat les queixes i les pressions que es van rebre. El Ministeri, que hi estava a favor, havia activat una línia diplomàtica per mantenir l'amistat amb els països àrabs, després de reconèixer Israel amb l'arribada a la democràcia. Els socialistes també desaconsellaran respondre a les invitacions que va rebre l'alcalde de Barcelona per visitar Israel l'any 1987, en el context de la primera intifada i de la campanya israeliana per teixir noves relacions amb els municipis d'Europa. Jordi Pujol n'havia activat les relacions i la Generalitat ja cooperava activament amb el règim israelià.

L'any 1991, l'Ajuntament de Barcelona signa un conveni amb l'Agència de Cooperació Internacional del Ministeri d'Afers Exteriors i, a partir de 1993, forma part de la Comissió mixta hispano-palestina. Davant l'arrencada del procés de pau, Barcelona volia activar la cooperació per contribuir a fer-lo avançar. Així ho havia expressat Pasqual Maragall al ministre d'Exteriors Javier Solana, en el context de la Declaració de principis de l'any 1993. Calia donar suport al poble palestí i activar,

des de diferents àmbits, mecanismes de cooperació.¹²⁰ L'Ajuntament de Barcelona obté autorització per enviar una missió a les dues àrees on l'acord permet implementar l'autonomia palestina. Al setembre de 1994, una primera missió es desplaça als territoris ocupats i recull informació i les demandes de Jericó i de Deir al-Balah (a Gaza), aprovades i supervisades per Saeb Erekat, en aquell moment ministre per als Governos Locals i Afers Municipals de Palestina. La segona missió, s'hi desplaçarà al novembre i desembre del 1994 i es faran els estudis de viabilitat per establir projectes de cooperació en el procés de reorganització de l'Ajuntament de Jericó i un projecte de dotació de subministrament d'aigua per a Deir al-Balah, a Gaza, que rebran el vistiplau de la recent constituïda ANP i de Iàssir Arafat.¹²¹

El 23 de juliol de 1996 arriben a Jericó vehicles i equipament per l'ajuntament, amb presència de les autoritats palestines, el cònsol adjunt espanyol, el regidor Josep Maria Vergara i representants de les empreses TERSA i Roca-Roca. El material havia quedat retingut durant set mesos a Ashdod per les autoritats israelianes. A finals de 1996 el projecte quedaria estancat per falta de finançament.¹²²

El 20 de setembre de 1996, Miguel Ángel Moratinos, ambaixador d'Espanya a Israel, demana a l'alcaldia de Maragall que seria convenient un cert activisme des de les ciutats que pugui contribuir a recuperar la inèrcia positiva del Procés de Barcelona, estancat en una fase en què el procés de pau també està encallat. L'assassinat de Rabin i l'arribada de Netanyahu, de l'ala conservadora del Likud, al capdavant de l'Estat suposen un atzucac important. En aquest context, Moratinos proposa a Maragall un agermanament amb la ciutat de Tel Aviv i que es prioritzi la capital israeliana enfront de les propostes i dels contactes que s'havien fet amb Haifa. Alhora Moratinos es compromet també a proposar Barcelona per a una reunió interparlamentària entre israelians i palestins.¹²³ La

120 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

121 Arxiu AB, H139. 47.1995.

122 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. 20/09/1996. N.8388. Entrevista amb l'ambaixador d'Espanya a Israel, Miguel Ángel Moratinos.

123 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 8389. 20/09/1996. Entrevista amb l'ambaixador d'Espanya a Israel, Miguel Ángel Moratinos. Memoràndum.

proposta de Moratinos arriba així a Roni Milo, alcalde de Tel Aviv, que proposa realitzar un conveni tripartit entre les ciutats de Gaza, Barcelona i Tel Aviv. Ofer Bronchtein, francès-israelià que havia estat membre de l'administració de Yitshaq Rabbín, actua de facilitador pel costat israelià.¹²⁴ En aquell moment, Israel compta amb alguns sectors i persones disposades a establir aquests tipus de ponts que facilitin l'ajuda a la població palestina com a mesura d'una certa estabilitat.¹²⁵ La proposta es comença a treballar. Finalment, el 24 de setembre del 1998, Roni Milo, alcalde de Tel Aviv, i Aoun Al-Shawwa, alcalde de Gaza, visiten Barcelona per les festes de la Mercè i, juntament amb el nou alcalde de Barcelona, Joan Clos, subscriuen un acord tripartit d'amistat i col·laboració. A partir d'aleshores, es duen a terme un seguit d'intercanvis entre els representants de les tres ciutats, com ara seminaris de gestió urbana o de formació de tècnics en temes mediambientals. L'acord, però, no compta amb la participació dels tres actors per gaire temps: Tel Aviv no va contribuir al desenvolupament ni a les ajudes a Gaza, com inicialment proposava l'acord, i aprofitaria la signatura de l'acord per aprofundir la col·laboració amb l'Ajuntament de Barcelona en altres àrees vinculades a la projecció econòmica. A través del Districte 11, l'Ajuntament de Barcelona va iniciar un seguit de projectes de millora d'espais públics a la ciutat de Gaza. La ciutat palestina havia insistit que volia que Barcelona l'ajudés en la definició dels espais públics. Els principals projectes van ser la construcció del *Barcelona Peace Park* i, posteriorment, una reforma del barri d'East Al-Nasser, ambos dirigits per Carles Casamor, arquitecte de projectes urbans de l'Ajuntament de Barcelona. Així doncs, en els moments més difícils, Gaza se sentia recolzada per una altra ciutat i, a través de la cooperació tècnica, es buscava la capacitat d'incidir i transformar la realitat de la vida de les persones en risc de vulneració dels drets humans. La construcció de l'espai públic va ser una iniciativa encertada, que aportava millores urbanes a la ciutat, entesa en sentit global, és a dir, tant en els aspectes materials com en els vivencials. La cooperació entre tècnics de Barcelona

124 Entrevista a Antoni Segura.

125 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

i Gaza ha consolidat una relació de gairebé 25 anys que implica moltes persones i referma uns aprenentatges mutus i una relació de proximitat entre les dues ciutats.¹²⁶ La cooperació amb Gaza entronca amb una xarxa de ciutats europees, anomenada Eurogaza, en la qual Barcelona participa.

La diplomàcia local i la cooperació ciutat-ciutat s'articulen, doncs, com una eina capaç d'intervenir i influir en els processos de construcció de la pau. El cas de Palestina demostra també els seus límits. Maragall també posteriorment s'ocuparà i es preocuparà de la qüestió palestina, el gran atzucac de les relacions euromediterrànies, quan sigui president de la Generalitat. La visió de Maragall sobre aquesta qüestió s'allunya de la proximitat filiosionista del nacionalisme català i s'aproxima al *statu quo* de la diplomàcia europea, encarnada pel ministre socialista Moratinos. Es demostra així un major equilibri a l'hora d'abordar la realitat de la població palestina. Ara bé, Maragall tampoc no trencarà amb la lògica estatal i territorial del conflicte, marcada per la diplomàcia europea,¹²⁷ basada en el consens dels dos estats i en un fals equilibri entre les parts, sovint tractant en condicions d'igualtat l'ocupant i l'ocupat, o obrint a Israel la porta d'entrada al mercat europeu sense grans contrapartides, mentre duu a terme accions de cooperació humanitària a Palestina, alhora que n'exigeix i en condiciona la finalitat. Tots aquests són factors que, a la pràctica, han mantingut l'*statu quo*, la política de fets consumats d'ocupació, annexió dels territoris palestins i expulsió de la població, i la impunitat de la violència contra la població palestina, fets que demostren la necessitat d'una actuació fonamentada en el dret internacional i en els drets humans com a base del diàleg i de la construcció de la pau.

La qüestió palestina és clau en els equilibris de la Mediterrània, i així ho entén Maragall. Els esforços per desencallar el procés de pau tenen com a objectiu poder avançar en la gran oportunitat d'obertura al Mediterrani: el procés de Barcelona. Així va ser l'any 1997, quan el partenariat començava a engegar, i també ho serà l'any 2005, quan Maragall viatgi a la regió com a president de la Generalitat, amb l'objectiu d'impulsar la

126 Entrevista a Carles Casamor, 24 de novembre del 2020.

127 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. President. Viatges. Nota de situació genèrica. Secretaria de Relacions Internacionals. 19-22 de maig del 2005. Argumentari genèric del viatge a l'Orient Mitjà.

Conferència Barcelona+10. A més de visitar Israel, Cisjordània i Jordània, va a Gaza i visita el *Barcelona Peace Park*, inaugurat l'any anterior per l'alcalde de Barcelona Joan Clos i per Miguel Ángel Moratinos. La visita a Gaza inclou també el camp de refugiats palestins de Jabalia, el més gran de la franja. L'hi acompanya una delegació d'empresaris catalans, que poden comprovar amb els seus propis ulls les condicions de vida en què viuen els refugiats palestins i la violació dels drets humans que Israel perpetuava a la franja de Gaza.¹²⁸

Aquest conjunt d'experiències serveix a Maragall per obrir una reflexió sobre la possibilitat d'impulsar una diplomàcia de segon nivell al Mediterrani per part dels alcaldes i de les ciutats. Des de Roma, junt amb gent propera com Raymond Barre, aleshores alcalde de Lió, i Antonio Bassolino, alcalde de Nàpols, que havia vingut de visita a Barcelona el març de 1997, treballa en una proposta llançada per la Brookings Institution de Washington, amb la col·laboració de l'Aspen Institute de França, destinada a reduir la tensió en determinats punts de conflicte a través de la figura dels alcaldes i de la cooperació ciutat-ciutat. Es tracta d'una inciativa dins del marc oficial del Departament d'Estat dels Estats Units, anomenada *MedBridge - Mediterranean Bridge* (Maragall, 2008, p. 167).

Maragall encarrega a Ricard Pérez Casado¹²⁹ una missió que té per objectius detectar punts de cooperació ciutat-ciutat en les ciutats víctimes de conflictes o en ciutats dividides, buscar projectes concrets i elaborar un informe perquè les autoritats locals estableixin projectes de cooperació. Jerusalem i altres ciutats palestines, Istanbul, Nicòsia i Alger en van ser algunes de les destinacions. Així reflexiona a les seves memòries l'excalcalde sobre l'experiència de *MedBridge*:

128 Entrevista a Julián Artacho, 20 de novembre del 2020.

129 El reconeixement de Maragall a la tasca de l'enviat de la UE a Mostar és clara: ambdós comparteixen una visió sobre el paper de les ciutats i dels governs locals a l'esfera internacional i sobre la política mediterrània. De fet, Maragall havia confessat en més d'una ocasió a l'excalcalde de València que, si l'haguessin deixat, València hauria avançat Barcelona. Efectivament, durant els anys de mandat de Ricard Pérez Casado, la política mediterrània de la ciutat de València va ser molt més activa que a Barcelona. (Entrevista a Ricard Pérez Casado, 26 de gener del 2020)

“Esta diplomacia, que di en llamar *subestatal*, no despertaba tantos recelos como la otra, la de los intereses de los Estados y su rastro en la memoria de las gentes. De ese modo, el intercambio de profesionales o la aplicación de tecnologías pudieron establecer lazos y relaciones humanas, además de tener efecto sobre el bienestar de las poblaciones.” (Pérez Casado, 2007)

Maragall considera que les ciutats tenen la capacitat de desenvolupar un paper essencial en les relacions internacionals, al costat dels estats. La construcció de xarxes de ciutats trenca amb determinats paradigmes sobre les relacions internacionals i aporta una lògica d'horitzontalitat dins la construcció del multilateralisme en la postguerra freda, que posteriorment s'anirà consolidant. La cooperació descentralitzada i la diplomàcia local atorguen un rol específic a les ciutats i hi afegeixen la capacitat d'introduir a les relacions internacionals una dimensió que aborda fenòmens de proximitat, aportant-hi una dimensió més humana. L'aposta per situar les ciutats al costat dels estats en els organismes multilaterals és present també en el marc de la construcció europea i, en aquest sentit, el Mediterrani adquireix també un sentit no només com a objectiu, sinó també com a estratègia per a una acció política europea.

4.3 EL MEDITERRANI, UNA ACCIÓ POLÍTICA EUROPEA

Si les ciutats són el nucli més proper de governança per a la ciutadania, l'espai més ampli, la pàtria gran, en la qual desenvolupa i treballa per noves formes de governança, és, per Pasqual Maragall, Europa. Podríem dir que, si la primera gran reivindicació de Maragall són les ciutats, la segona és, sens dubte, Europa. Són dues idees que es complementen. Com ja hem vist, defineix Europa com un sistema de ciutats i argumenta que la construcció europea s'ha de fer des de les ciutats i que la defensa del principi de subsidiarietat ha estat un dels eixos vertebradors cabdals en l'articulació territorial europea. Aquesta idea, Maragall sovint la defensa citant unes paraules que Jacques Delors va pronunciar a Barcelona l'abril

de 1991, en què afirmava que les ciutats i el municipalisme han estat el ciment amb què s'ha construït la UE.

La relació entre Maragall i Europa ja s'ha abordat d'una forma més àmplia i monogràfica en altres treballs¹³⁰ i, per tant, no ens correspon aquí reflexionar a fons sobre aquesta qüestió, però sí veure com la seva intervenció a Europa es va fer forta des del vessant mediterrani, de manera que l'espai euromediterrani fou un dels pilars fonamentals de l'acció internacional de la ciutat.

Per entendre i tenir una visió més completa del paper del Mediterrani en la política de l'alcalde Maragall, adoptem una doble perspectiva. D'una banda, analitzant i destacant el vessant mediterrani de la seva acció en la política territorial europea, és a dir, en el marc de la reivindicació dels Pirineus i del Mediterrani occidental en la governança europea i, de l'altra, estudiant la seva acció en l'impuls i l'acompanyament de la política exterior europea, és a dir, en la política euromediterrània.

El Mediterrani i la política territorial europea: el nord del sud. De la Xarxa C-6 a l'Euroregió

El Mediterrani de la Barcelona que projecta Pasqual Maragall és, en primer lloc, el Mediterrani occidental europeu. És en aquest àmbit on comença la construcció d'una xarxa territorial dintre de les possibilitats de cooperació que s'obren amb l'entrada d'Espanya a la CEE i que permeten encaminar Barcelona i els municipis espanyols cap a una gestió municipal de dimensió europea.

Aquesta acció mediterrània s'emmarca en el context de la cooperació transfronterera en el si de la UE, que té els seus orígens en la cooperació en el món local i que marca la seva evolució en el context de la formulació i l'evolució de la política regional europea i, per tant, dins dels debats sobre l'articulació del territori a la UE, en els quals, com hem vist, van

130 Sobre la qüestió de l'Euroregió i la cooperació transfronterera a la UE, *vid.* Aixalà (2015), Martín i Uceda (2018), Martín i Uceda (2018b), Morata (2002), Morata (2006) i Morata (2010).

prendre part activament Pasqual Maragall i Jordi Pujol.¹³¹

El juny del 1985, amb motiu de la lliçó inaugural de la I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental¹³² organitzada per la Fundació Congrés de Cultura Catalana, que tenia com a objectiu intentar posar les bases d'una gran regió mediterrània,¹³³ Maragall exposa els problemes, esbossa les solucions i defensa la importància estratègica d'aquesta regió i el paper de les seves ciutats en l'articulació territorial de la Mediterrània nord-occidental, a partir d'una visió àmplia de la regió i d'una defensa del sistema de ciutats que la conformen:

“La Mediterrània nord-occidental és una regió vertebrada i potenciada pel seu sistema de ciutats. València i Barcelona, Montpeller i Marsella, Lió i Grenoble, Milà-Torí i Gènova, Roma i Nàpols són els pilars i els motors de l'activitat econòmica de la regió.”¹³⁴

Defensa la seva lògica des de les evidències de les comunicacions, de l'economia i d'una geografia, una història i una identitat compartides: la Mediterrània.

“Existeix una sòlida xarxa de comunicacions entre les ciutats i els territoris de la regió que només cal consolidar i potenciar –sobretot per aire–¹³⁵ i que dona a la regió una coherència interna i una autonomia funcional. L'estructura industrial de la regió es basa, majoritàriament, en algunes de les activitats fonamentals del que en

131 La visió de l'Europa de les ciutats de Maragall contrasta amb l'Europa de les regions de Jordi Pujol, dues visions que són objecte de debat en les discussions sobre el Tractat de Maastricht. Mentre Jordi Pujol, al capdavant de l'Assemblea de Regions d'Europa (ARE), vol constituir un Comitè de les Regions de la UE exclusivament per a les regions, Maragall hi disputa la presència de les ciutats (Maragall, 2008, p. 206).

132 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcaldia. Discursos. N. 5284. 10/06/1985. Lliçó inaugural de la I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental.

133 “Maragall, a favor de aplicar y desarrollar la tecnología de punta en el Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 11 de juny del 1985.

134 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcaldia. Discursos. N. 5284. *Op. cit.*

135 Els memoràndums d'alcaldia demostren un seguiment i una preocupació de les connexions directes de Barcelona amb els aeroports d'aquestes ciutats, així com anàlisis i reflexions continuades sobre les oportunitats que s'obrien. ACB. A144. Memoràndums. Pasqual Maragall i Mira. 1986-1990.

podríem anomenar la primera i la segona revolucions industrials: tèxtil, de l'automòbil i de les petroquímiques, i amb una agricultura amb unes característiques pròpies i diferenciades, des del punt de vista de la producció, que la defineixen, sense adjectius nacionals, com una agricultura mediterrània.”¹³⁶

La cooperació i el lideratge són dos dels elements fonamentals per pensar l'articulació regional d'aquesta regió, que ell anomena “el nord del sud”.¹³⁷ En destaca la capacitat, el seu paper històric en el desenvolupament occidental, la seves possibilitats de connexió i de cooperació amb les economies del nord, la capacitat de desenvolupament de les tecnologies avançades i l'extensió de les activitats terciàries, tota una sèrie de reptes que les ciutats i els seus governs locals tenen les condicions i les capacitats d'impulsar, i de fer-ho cooperant i compartint. Maragall posa d'exemple els acords amb Montpeller, un dels primers agermanaments de Barcelona, per intensificar les connexions aèries i instal·lar-hi la infraestructura necessària de la televisió per cable.

L'any 1990 es constitueix, a proposta de Maragall, el C-6, un grup integrat per les ciutats de Tolosa de Llenguadoc, Montpeller, Saragossa, València, Palma i Barcelona, amb l'objectiu d'establir una cooperació estratègica, és a dir, una cooperació interinstitucional per compartir informació i les innovacions de les ciutats, especialment en l'àmbit de la informatització, a fi de tenir una capacitat tecnològica competitiva, una indústria aeronàutica de pes, aeroports internacionals i connexions transoceàniques, un sistema universitari complet, etc. És a dir, articular una macroregió econòmica d'una talla suficient, que fos equiparable a les grans regions econòmiques del nord i del centre d'Europa (Maragall, 2008, p. 199). En aquest àmbit, Barcelona cerca una articulació política més clara, per tenir capacitat d'influència i de coordinació en l'àmbit

136 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcaldia. Discursos. N. 5284. *Op. cit.*

137 Sobre la qüestió del nord del sud, vegeu-ne la referència anterior. *Vid.* FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcaldia. Discursos. N. 5072. 03/06/1988. Paraules de l'Excm. Sr. Alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, de presentació de Claude Cheysson, amb motiu de la seva conferència “Espanya, Europa i la Mediterrània” al Col·legi de Periodistes. *Vid.* també Monclús (2000) i Maragall (2008, p. 199).

europèu. La xarxa es nodreix d'una forta confiança entre els lideratges polítics –governos socialdemòcrates– i té una clara voluntat d'incentivar la cooperació regional i territorial, en el marc de la integració a la CEE (Martín i Uceda, 2018).

Maragall busca, en aquest sistema, la centralitat de Barcelona com a node articulador de tota la regió i explica com entén aquest sistema de ciutats:

“Within a frame of international economic activity, new regional subcentres emerge around urban agglomeration which have been able to adapt to the new situation. I am talking of Barcelona, the centre of a European network region with 15 million people. Barcelona takes part of a network of six European cities embracing Toulouse and Montpellier in Southern France, Zaragoza, Valencia, and Mallorca. This is the natural market of our city and the suitable framework to develop a series of activities and projects that would otherwise be unthinkable.”¹³⁸

Els canvis de govern i d'afinitats polítiques i el final de Pasqual Maragall al capdavant de l'alcaldia deixen en segon terme el desenvolupament d'aquestes xarxes dins del nou marc comunitari. Sorgiran altres xarxes, com l'Arc Llatí, impulsat des de la Diputació de Barcelona, que tindran un recorregut prou important, multiplicaran l'entramat d'associacions i xarxes de Barcelona i Catalunya amb la Mediterrània, i mostraran una clara continuïtat amb aquest impuls inicial, marcat per Pasqual Maragall.

Als anys següents, les polítiques de cooperació transfronterera de la UE van prenent forma en les anomenades *euroregions*, un instrument de cooperació econòmica sense poder legislatiu propi que no es correspon

138 “En un marco de actividad económica internacional, surgen nuevos subcentros regionales en torno a la aglomeración urbana, que han sabido adaptarse a la nueva situación. Me refiero a Barcelona, centro de la región de una red europea con 15 millones de habitantes. Barcelona forma parte de una red de seis ciudades europeas que abarca Toulouse y Montpellier en el sur de Francia, y Zaragoza, Valencia y Mallorca. Este es el mercado natural de nuestra ciudad y el marco adecuado para desarrollar una serie de actividades y proyectos que, de otro modo, serían impensables.” FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcaldia. Discursos. N. 5651. 07/02/1996. Intervenció al seminari “Barcelona: The Gateway to Southern Europe”.

amb els poders legislatius i els governs de la Unió Europea i que actua en el marc de les competències regionals i locals dels qui la conformen (Morata, 2010).

L'obstinació de Maragall per desenvolupar marcs de governança i de cooperació que superin les lògiques dels estats-nació el porta, en la seva etapa de president de la Generalitat, a recuperar la idea de l'Euroregió i a treballar pel seu reconeixement. No només és un projecte de construcció europea i de reivindicació mediterrània, sinó també un projecte sobre una concepció descentralitzada d'Espanya i per a la construcció d'una Catalunya com un sistema de ciutats. Com afirma Martín i Uceda (2018): "La Catalunya ciutat de ciutats i l'Europa xarxa de ciutats conflueixen en la construcció de la macroregió articulada per les regions que conformen les grans ciutats amb les que s'ha articulat anteriorment. La Xarxa C-6, impulsada des de l'alcaldia, confluirà de manera natural cap a l'Euroregió Pirineus Mediterrània quan sigui a la presidència de la Generalitat."

Aquesta voluntat de superar els marcs nacionals en els esforços per la cooperació i la resposta als reptes globals queden plasmades en la declaració inicial de l'Euroregió:

"En els anys que han passat des de l'inici de la descentralització a Espanya i a França, hem constatat que els governs regionals juguen un paper insubstituïble a l'hora de generar un desenvolupament econòmic que tingui en compte les especificitats dels seus territoris. Tanmateix, l'escala regional no sempre és suficient per enfrontar els nous reptes d'una Europa ampliada i una economia mundial globalitzada. Des de fa anys, a Europa algunes regions han fet un pas important: la creació d'euroregions que transcendeixen les fronteres estatals, unint les forces dels seus territoris i la seva ciutadania per assolir un més gran potencial."¹³⁹

139 Arxiu PM. Presidència. Declaració. L'Euroregió, un futur compartit. Barcelona, 29 d'octubre de 2004

Igual que en la constitució de la Xarxa C-6, en l'Euroregió hi ha la voluntat d'impulsar estratègies de desenvolupament sostenible, basades en la innovació i en la inclusió social i territorial. Pretén, doncs, esdevenir un pol d'innovació i de creixement, basat en la connexió entre els centres industrials, científics i tecnològics.¹⁴⁰

La voluntat, però, no es limita al territori respecte al futur, sinó que l'objectiu d'aquesta cooperació és més ampli i té una clara dimensió mediterrània, que pretén superar els límits de la UE:

“Tanmateix, l'Euroregió neix amb vocació d'obertura i cooperació seguint els arcs pirinenc i mediterrani (d'Itàlia fins al Magrib), les valls dels grans rius (Ebre, Garona i Roina) i les illes de la Mediterrània occidental.”¹⁴¹

Tot i així, a l'Euroregió, a diferència de la Xarxa C-6, el protagonisme de les ciutats perd centralitat. Impulsada des de la Generalitat, respon més a una lògica d'un projecte amb visió regional, en què la lògica de les ciutats queda relegada a un segon terme o ha perdut centralitat.¹⁴²

El projecte de la Xarxa C-6 i l'articulació de l'Euroregió és, sobre el paper i sobre el seu desenvolupament, un projecte d'articulació territorial europea. Ara bé, evoca sens dubte una dimensió mediterrània i, per tant, no es pot deixar al marge de la reflexió sobre l'articulació de Barcelona amb la Mediterrània. La vocació europea de Barcelona es reivindica des d'aquest espai mediterrani, des d'aquest nord del sud, en què la Mediterrània adquireix un lògica central en termes econòmics, però també en termes culturals, històrics i polítics, en què Barcelona es pensa i es construeix com una capital mediterrània.

140 Ib Arxiu PM. Presidència. Acte de constitució de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània. L'Euroregió, un futur compartit. Barcelona, 29 d'octubre de 2004id.

141 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Presidència. Declaració. L'Euroregió, un futur compartit. Barcelona, 29 d'octubre del 2004.

142 Entrevista a Agustí Fernández de Losada, 10 de febrer del 2021.

La política euromediterrània: el Procés de Barcelona i la Conferència Ciutats del Mediterrani

La projecció de Barcelona com el nord del sud va donar la possibilitat d'iniciar l'articulació d'una xarxa mediterrània a l'Europa occidental: la xarxa *MedCities* havia configurat les primeres estratègies de cooperació al desenvolupament urbà entre ciutats costaneres al llarg de tot el Mediterrani i la campanya de Sarajevo havia aportat una experiència d'èxit i havia impulsat la diplomàcia local i la cooperació ciutat-ciutat.

La voluntat mediterrània no es limitava aquí. L'objectiu de l'alcaldia, com ja hem vist, era projectar Barcelona com una ciutat de referència, atractiva i amb capacitat de lideratge. Així doncs, mentre es desenvolupen projectes de cooperació i es teixeixen xarxes, l'equip de l'alcalde treballa per acollir alguna proposta de gran conferència a Barcelona, amb l'objectiu de vincular Barcelona a alguna iniciativa multilateral, per ser-ne l'escenari i situar-se al centre i/o impulsar una estratègia mediterrània de la política exterior espanyola, per esdevenir-ne un node, com a capital de referència a la Mediterrània. Aquesta aposta va d'acord amb la política exterior de Felipe González, que d'alguna manera busca l'atenció europea des del vessant de la política mediterrània, que a partir de l'entrada a la CEE esdevé una prioritat activa de la política exterior espanyola, especialment a la zona del Magrib, amb la voluntat de controlar i promoure l'estabilitat i la seguretat de la frontera sud (Hernando de Larramendi, 2011).¹⁴³

Durant el final de la Guerra Freda, diferents països mediterranis no alineats, especialment els països àrabs, amb el suport de Iugoslàvia i Malta, havien demanat participar a la Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE) i estendre la zona d'aplicació dels acords d'aquest marc de diàleg regional al conjunt del Mediterrani. Itàlia i Espanya havien llançat i reclamat, a final del 1989 i principi del 1990, una proposta per crear la Conferència de Seguretat i Cooperació

¹⁴³ Sobre la política exterior espanyola a la Mediterrània, vegeu també Hernando de Larramendi (2009), Barbé, Mestres i Soler (2007), Gillespie (1996), Gillespie (1997) i Núñez (2000).

al Mediterrani i a l'Orient Mitjà (CSCM), amb l'objectiu d'exportar a aquesta regió l'experiència de distinció i cooperació viscuda a Europa amb la declaració de principis de Hèlsinki l'any 1975. El ministre d'Afers Exteriors, Francisco Fernández Ordóñez, havia plantejat aquesta opció al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, el 21 de maig del 1990.¹⁴⁴ El juny del 1990, els països no alineats del Mediterrani llancen també la proposta; la crisi del Golf a l'agost n'evidencia la necessitat. El 24 de setembre del 1990, va tenir lloc a Palma de Mallorca la Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE),¹⁴⁵ centrada en els ecosistemes del Mediterrani, i va comptar amb la presència de vuit països mediterranis. La trobada va servir a Espanya i a Itàlia per presentar públicament el seu projecte de convocar, quan les circumstàncies ho permetessin, una reunió fora de la CSCE sobre seguretat i cooperació a la Mediterrània (Khader, 1995). En diverses ocasions, Barcelona expressa la voluntat d'impulsar i acollir la proposta, amb la finalitat d'exercir un cert protagonisme en l'acció exterior europea al Mediterrani i manifesta als responsables del Govern espanyol la idoneïtat de Barcelona per acollir una conferència d'aquesta envergadura.¹⁴⁶ També ho fa Pasqual Maragall en les seves visites a diferents líders internacionals: l'any 1990, en una de les reunions amb Mitterrand¹⁴⁷ o a la trobada amb el papa Joan Pau II al Vaticà.¹⁴⁸ En totes dues trobades, insisteix en la capacitat de Barcelona d'acollir una gran conferència pel diàleg i la cooperació, i en la importància del paper que poden acomplir les ciutats en una trobada d'aquestes característiques a l'espai euromediterrani.

La projecció de Barcelona interessa al Govern d'Espanya que busca a través del Mediterrani tenir més capacitat d'influència en l'agenda europea, especialment cap als països del sud i de l'arc mediterrani, amb

144 Maragall, P. (2008): "Barcelona, capital del Mediterráneo", *El País*, 25 de novembre.

145 Carrión, I. (1990): "El Rey inaugurará el lunes la CSCE en Palma de Mallorca". *El País*, 21 de setembre.

146 ACB. A144. 1983-1997. Memoràndums. Mandat Pasqual Maragall i Mira

147 ACB. A144. 65.1991. 18-91. Memoràndums. Gener del 1991. Mandat Pasqual Maragall i Mira

148 ACB. A144. 68.1991. 18-91. Memoràndums. Gener del 1991. Mandat Pasqual Maragall i Mira.

relació als principals reptes que han d'afrontar. La iniciativa de la CSCM o el diàleg del grup dels 5+5 –fòrum de caràcter informal pel diàleg i la cooperació a la Mediterrània occidental–¹⁴⁹ palesen ja una diplomàcia activa del Govern espanyol en l'espai euromediterrani, en la qual, com reconeix Miguel Ángel Moratinos, Maragall juga un paper fonamental impulsant aquesta política des de Barcelona.¹⁵⁰ Són, com ja hem vist, les primeres iniciatives específiques subregionals europees de la política mediterrània renovada. Espanya busca així protagonisme dins d'una Europa més preocupada per la unificació d'Alemanya i per l'ampliació cap a l'est (Khader, 1995).

El moment àlgid de la construcció de la proposta euromediterrània arriba amb l'anomenat Procés de Barcelona, quan la Unió Europea decideix organitzar una conferència ministerial dels països europeus i del Mediterrani amb la finalitat de crear al 2010 una zona de lliure comerç al Mediterrani, a través de la liberalització econòmica, i transformar la regió en una àrea comuna de pau, estabilitat i prosperitat. En el nou context geopolític, després de la Guerra Freda, la UE ha de redefinir i impulsar una nova política envers la Mediterrània i el món àrab, tant per la seva proximitat com pels reptes i les oportunitats que dibuixen en el nou ordre internacional (Khader i Amirah-Fernández, 2020). La UE projecta així una de les seves apostes principals en política exterior des de la seva configuració recent arran del tractat de Maastricht.

Maragall proposa Barcelona per acollir la conferència i vincular així la ciutat al projecte euromediterrani. D'acord amb Manuel Marín, comissari europeu, i Javier Solana, ministre d'Afers Exteriors, decideixen organitzar una trobada de ciutats mediterrànies per tal de crear un clima propici que faciliti la conferència, prevista per al novembre. Margarita Obiols i Francesc Freixa, al capdavant de les Relacions Internacionals de l'Ajuntament de Barcelona, organitzen aquesta trobada, que té lloc a Barcelona els dies 8 i 9 de març del 1995 i en la qual participen ciutats de les dues ribes del Mediterrani: Barcelona, Marsella, Roma, Sarajevo,

149 Sobre la iniciativa dels 5+5, *vid.* García (2015).

150 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

Atenes, Istanbul, Nicòsia, Gaza, Jericó, Tel Aviv, Tunis, Alger, Orà i Rabat, entre moltes altres, i diferents associacions i personalitats dels països mediterranis. La conferència es desenvolupa amb un seguit de sessions plenàries, dedicades a temes com la democràcia i l'estabilitat política, la convivència i el dret a la diferència, les ciutats multiculturals i les desigualtats i semblances entre el nord i el sud. A més, tenen lloc una sèrie de grups de treball sobre cooperació, reconstrucció, turisme, economia, salut pública, medi ambient, etc., que culminen amb una assemblea d'alcaldes. A banda dels municipis, participen a la conferència intel·lectuals, artistes, acadèmics i representants d'institucions de tots els nivells.¹⁵¹

La trobada, en paraules de Maragall, posa en relleu “la consciència creixent sobre la necessitat d’impulsar el diàleg i la cooperació al Mediterrani com a garantia d’estabilitat, de pau, i de convivència a la regió”.¹⁵² El desig de fer del Mediterrani un projecte polític adquireix un sentit. Convivència i equilibri: per Maragall, aquestes dues paraules sintetitzen el marc de comprensió i d’intercanvi col·lectiu a la conca del Mediterrani.

Amb aquest procés, Maragall enceta una experiència nova, que intenta articular les ciutats i d’organitzar-les per demanar un paper, un protagonisme, dins del partenariat europeu convocat per al novembre de 1995. Calia sortir de la trobada amb accions concretes i així li ho havia expressat de forma reiterada a Jacques Delors, expresident de la Comissió Europea.¹⁵³ En l’obertura de la Conferència Ciutats del Mediterrani (CCM), Delors fa una crida a recuperar la cooperació al Mediterrani: en el terreny econòmic, substituint l’assistència per l’associació i, en el polític, a través de la consolidació d’un organisme comú. I anima a treballar-hi des de les ciutats com a espais que han d’afrontar els problemes dels desequilibris, les desigualtats i la convivència i, per tant, més capaços de

151 La conferència compta amb nombrosos participants de tots els àmbits: Jacques Delors, Abdelfatâh Sebbata, Francesco Rutelli, Javier Solana, Predrag Matvejević, Jack Lang, Sami Naïr, Shlomo Ben Ami, Tarik Kupusović, Bichara Khader, Paul Balta, entre molts d’altres.

152 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març.

153 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març, p. 23.

cercar i canalitzar les solucions. És a dir, les ciutats enteses com a agents econòmics, laboratoris socials i espais de memòria.¹⁵⁴

La trobada es converteix en un espai de diàleg molt ampli i en una reivindicació de les ciutats i de la seva capacitat d'actuar com a agents en el marc de construcció d'un nou àmbit de cooperació.¹⁵⁵ Aquella idea vàlida per a Europa, que Delors havia descrit com el “ciment” del projecte europeu, Maragall la reivindica també en la construcció del marc de cooperació mediterrani.

“La Conferència ha demostrat que les ciutats, protagonistes de tants conflictes i de tantes harmonies, no podem quedar al marge de les iniciatives que tenen com a marc el nostre espai de relació natural, el Mediterrani.”¹⁵⁶

El Mediterrani i la Conferència de Barcelona centren la mirada del món. El secretari general de les Nacions Unides Boutros-Ghali, amb qui Maragall ja havia coincidit en l'esforç de demanar una treva olímpica per a Iugoslàvia, agraeix per escrit la iniciativa a l'alcalde de Barcelona i remarca la importància de les ciutats en aquests processos de cooperació multilateral.

“La democràcia nasqué, s'alimentà, es defensà i progressà a les ciutats-estat de la societat mediterrània. La democràcia pot variar segons el país i segons la cultura, però la seva essència és arreu la mateixa: permet a l'individu participar en la presa de decisions que afecten la seva vida.”¹⁵⁷

La trobada va consensuar no només un manifest, sinó la constitució d'un espai de diàleg i cooperació. El preàmbul de la seva resolució és

154 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març, p. 25.

155 Entrevista a Margarita Obiols i a Francesc Freixa, 25 de febrer del 2020.

156 “Pasqual Maragall”. A: Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març.

157 *Ibid.*

una reivindicació de la ciutat com a motor de cultura, del dinamisme econòmic i dels canvis socials, una reivindicació de la seva capacitat integradora, de la densitat de les relacions humanes, de la diversitat i de l'enorme capacitat d'intercanvi moral i material. És a dir, com el nucli essencial de les societats contemporànies:

“tant els conflictes com les harmonies neixen i moren, en bona part, als centres urbans. El paradigma més dolorós d'una societat fragmentada és el d'una ciutat físicament dividida.”¹⁵⁸

D'aquesta manera, les ciutats del Mediterrani es posaven d'acord a actuar en quatre àmbits diferents i es plantejaven sis grans objectius d'actuació.

La convivència, la cooperació i el creixement, la pau i la seguretat, i les qüestions mediambientals i la cultura foren els quatre grans àmbits d'actuació de les ciutats per millorar la vida de la gent des dels governs locals i la gestió urbana. A més, les ciutats es comprometeren a continuar les trobades, a organitzar un sistema de coordinació i seguiment, a constituir grups de treball, a estimular accions per promoure el principi de subsidiarietat, a impulsar mecanismes de participació de les ciutats en els organismes internacionals i a assegurar la seva atenció a la convocatòria de la Conferència de Ministres del novembre.¹⁵⁹

Les esperances de la trobada no es concentraven tan sols en les grans ciutats impulsores, com Barcelona: també els països del sud de la Mediterrània estaven disposats a construir conjuntament aquest espai. En aquestes paraules s'expressava l'alcalde de Rabat:

“Aquests països del sud que han contribuït àmpliament al desenvolupament de la cultura mediterrània veuen, un cop més, que poden estar més ben equipats per contribuir a adaptar aquesta cultura a les noves condicions de vida.”¹⁶⁰

158 *Ibíd.*

159 “Resolució de l'Assemblea d'Alcaldes”. A: Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març.

160 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març, p. 23.

Per la seva banda, Francesco Rutelli, alcalde de Roma, va reivindicar el paper de les ciutats i d'Europa. Al·legava la recuperació dels principis de Rio del 1992 per “dibuixar una agenda pel segle XXI on fossin presents les ciutats, el mar Mediterrani, la cooperació bilateral descentralitzada i el desenvolupament continuat de les nostres comunitats”. I acabava parlant d'una idea d'Europa, dirigida a Kupusović, alcalde de Sarajevo:

“Visitant les mesquites del cor de Sarajevo, vaig entendre que Sarajevo és naturalment Europa i que Sarajevo, les seves mesquites i les seves esglésies formaven part de la nostra família mediterrània.”¹⁶¹

En definitiva, una reivindicació de l'Europa multicultural i de la convivència, un dels principis que havia reivindicat Maragall a la conferència.

Els debats entre alcaldes i personalitats del món de la cultura abordaren múltiples qüestions sobre la democràcia, la convivència, la multiculturalitat i el desenvolupament econòmic, totes elles des d'una perspectiva ciutadana. Els prop de quaranta alcaldes que assistiren a la reunió hi aprovaren la Declaració de Barcelona per l'entesa i el diàleg, i a favor de la convivència entre comunitats. Les ciutats reclamaven també tenir més veu i vot en els fòrums intergovernamentals i una participació directa en els fons de finançament de la cooperació descentralitzada europea.

L'èxit de la trobada va donar lloc a la creació de la Conferència de Ciutats del Mediterrani (CCM) com un organisme més permanent, amb la intenció de donar continuïtat al debat tingut a Barcelona. Per impulsar-lo, Maragall va decidir convocar-ne el secretariat coincidint amb la cimera ministerial de novembre a Barcelona, amb l'objectiu que els alcaldes i les ciutats estiguessin presents com a col·lectiu en un moment tan decisiu i amb la voluntat de seguir avançant i consolidant aquest espai. Era una forma de reiterar la seva convicció sobre el paper de les ciutats i reivindicar-ne el reconeixement i un paper actiu en els resultats de la futura cimera euromediterrània.

161 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març, p. 36.

“Las ciudades y las regiones tienen mucho que decir en el diálogo euromediterráneo y en la cooperación que necesariamente debe seguir. Las ciudades tienen menos condicionantes diplomáticos y pueden evitar mejor las rigideces que toda negociación entre estados comporta inevitablemente. Las ciudades por debajo –o al lado– de los estados pueden construir la “red de seguridad” de todo el proceso. Sería oportuno que este papel de apoyo se formalizara en un reconocimiento expreso de la representación que las regiones y las ciudades de Europa han confiado al Comité de las Regiones de la Unión Europea. Estoy convencido de que las ciudades del Mediterráneo, y Barcelona particularmente, pueden y deben tener un papel relevante en las actividades que concretarán las propuestas de la Conferencia Euromediterránea.”¹⁶²

Els dies 26 i 27 de novembre, va tenir lloc a Barcelona la Conferència Euromediterrània de Ministres d’Afers Exteriors, que va marcar el tret de sortida a l’associació o partenariat euromediterrani, conegut amb el nom de Procés de Barcelona. La declaració dels 27 països de la Unió Europea i el Mediterrani es fixava com a objectiu treballar per transformar la conca mediterrània en una zona de diàleg, intercanvi i cooperació que garantis la pau, l’estabilitat i la prosperitat, i establia una sèrie d’objectius dividits en tres grans dimensions, anomenades *cistelles*, del partenariat.¹⁶³ Una primera dimensió política, amb l’objectiu de treballar per la pau i per l’estabilitat a la regió, a través de la seguretat i el diàleg, és a dir, una cistella política i de seguretat. Una segona dimensió econòmica, amb l’objectiu de treballar per un desenvolupament i una prosperitat compartits, a través de l’associació i el desplegament d’una zona de lliure comerç, és a dir, una cistella econòmica i financera. I, finalment, una tercera dimensió social i cultural, amb la voluntat de treballar per l’aproximació entre els pobles mitjançant una associació social, cultural i humana, orientada a fomentar

162 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març.

163 *Vid.* Khader (2009), Segura (1996), Barbé (1996), Khader i Amirah-Fernández (2020).

la comprensió entre cultures i els intercanvis entre societats civils, és a dir, una cistella social, cultural i humana.¹⁶⁴

Paral·lelament a la Conferència ministerial, tenia lloc el I Fòrum Civil Euromed,¹⁶⁵ que va reunir a Barcelona 1.211 representants de la societat civil de 38 països i que es convertiria en una gran cita anual en la qual tant la Generalitat de Catalunya com l'Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, creat el 1989 per fomentar l'estudi de les societats mediterrànies, hi van acomplir un paper important. S'organitzà així una cimera alternativa, convocada per entitats socials i ONG,¹⁶⁶ i finalment es convocà la trobada del secretariat de la CCM, que s'havia convertit en una nova reunió d'alcaldes i alcaldesses amb més de cinquanta ciutats de tota la conca mediterrània. Barcelona havia generat, sens dubte, un ambient propici situant el Mediterrani al centre del debat polític, econòmic i social, i projectant-se com a ciutat de referència.¹⁶⁷

La trobada de la CCM del novembre va reivindicar de nou el paper de les ciutats i va avançar en els seus objectius. Malgrat els intents del Govern de l'Estat i de la Generalitat de relegar les ciutats dins del Fòrum Civil, Maragall va insistir en el rol principal i transversal de les ciutats i va mantenir una trobada diferenciada per a les ciutats. La CCM no pretenia convertir-se en una nova organització de ciutats, sinó habilitar un marc en el qual es desenvolupessin iniciatives concretes de cooperació, intercanvi i diàleg, i esdevenir un instrument per garantir que en els projectes de cooperació es consideressin, de forma prioritària, les ciutats. L'acord final apostava per la consolidació dels poders locals elegits democràticament i dotats d'autonomia política i de recursos suficients per atendre les necessitats dels seus ciutadans. Es reclamava així que dos dels principis rectors de les idees municipalistes, la subsidiarietat i la cooperació descentralitzada, s'apliquessin també al marc euromediterrani

164 Declaració de Barcelona, 28 de novembre del 1995. Disponible a: https://eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf

165 Generalitat de Catalunya (1996): *Fòrum Civil Euromed. Towards a New Scenario of Partnership in the Euro-Mediterranean Area*. Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència.

166 Conferència Mediterrània Alternativa, 1995.

167 Entrevista a Margarita Obiols i a Francesc Freixa, 25 de febrer del 2020.

com a garantia de democràcia. A més, s'acordaren uns criteris comuns en què s'establí el funcionament de l'assemblea, del secretariat i dels grups de treball; s'obria la porta a crear-ne de nous a proposta de tres ciutats, i s'acordaven, a més dels grups de treball de projectes i plans estratègics, el de benestar social, el d'infància i el de dones, i es creava el grup de democràcia local i participació.

La pressió de l'alcalde Maragall i del seu equip de govern va aconseguir que el vicepresident de la Comissió Europea, Manuel Marín, es reunís al final de la Cimera Euromediterrània amb el secretariat de la Conferència de Ciutats del Mediterrani. En la reunió de valoració, el mateix Maragall li va exposar les principals demandes del secretariat de la CCM. Manuel Marín va fer un balanç estratègic de les reunions tingudes a la Conferència Euromediterrània i del contingut de fons de la declaració conjunta. A més, va expressar la seva voluntat d'afavorir els programes de cooperació a través del programa *Med-Urbs* i altres iniciatives de desenvolupament urbà, a més d'altres programes dins la tercera dimensió de la Declaració de Barcelona. Maragall va preguntar i insistir a Marín sobre la necessitat que les ciutats acomplissin un paper molt més destacat en el desenvolupament dels projectes i en l'accés als fons MEDA de cooperació que preveia el nou partenariat. Maragall reclamava així un paper singular per a les ciutats, en una definició molt clara de la importància del principi de subsidiarietat

“Creo que hay un cierto déficit en los proyectos de declaración y no creo que se haya corregido en esta primera Conferencia Euromediterránea, pero nos gustaría que en las próximas se pudiera colmar. Creo que es una equivocación hablar de sociedad civil y no hablar de ciudades. *Civil* viene de *civis* y *civis* quiere decir “ciudadano”. Resulta que hay una desconfianza respecto a la política estatal –esto es innegable en muchos países europeos y seguramente en muchos países mediterráneos– y, sin embargo, no se repara en que hay un escalón intermedio, que no es ni civil ni estatal, que es el escalón local, en el cual precisamente estos dos sectores se pueden encontrar. A veces, el salto que se da nos parece a nosotros incluso demasiado grande hacia la sociedad civil y demasiado arriesgado, habiendo como hay peldaños

por los cuales se puede bajar la escalera desde lo alto del Estado o de la UE hasta las calles de la ciudad. ¿Cree que sería posible en el futuro que, además de alusiones a la sociedad civil, pueda haber también en nuestras declaraciones europeas y mediterráneas alusiones al papel de las ciudades?¹⁶⁸

Marín no entra a fons en la qüestió i anima les ciutats a continuar pressionant. Tant la UE com els estats havien relegat les ciutats a la tercera dimensió dels acords de Barcelona, que, a més, quedaria relegada i infrafinançada,¹⁶⁹ malgrat la insistència de Maragall sobre la capacitat de les ciutats per acomplir un paper clau en totes les dimensions del Procés de Barcelona. El factor urbà no apareix en tot el marc de la Declaració, malgrat que a les primeres conferències sobre la Mediterrània era, juntament amb el medi ambient, un principi evident. L'únic que inclou la Declaració és un reconeixement dels actors subestatsals en la cooperació euromediterrània, i el programa MEDA, que serà l'instrument per aplicar mesures de cooperació i ajudar tercers països mediterranis a reformar les seves estructures econòmiques i socials i atenuar les repercussions socials i mediambientals del desenvolupament econòmic, inclourà una línia destinada a la cooperació descentralitzada. Mesures clarament insuficients a les expectatives generades pels representants dels governs locals presents a la trobada.¹⁷⁰

La Conferència Ciutats del Mediterrani havia nascut com una incitativa per crear l'ambient necessari per a la Cimera Euromediterrània, però va esdevenir també un espai de diàleg, de pressió i de reivindicació de les ciutats. Mai abans tants alcaldes del Mediterrani havien compartit un fòrum d'aquestes característiques. Els acords finals de la CCM demostren clarament la voluntat de pressió i la reivindicació del rol de les ciutats. Un rol específic que no és ni el de la societat civil ni el dels estats. Les conclusions suposen una reivindicació clara del paper de les

168 Ajuntament de Barcelona (1995): *Conferencia "Ciudades del Mediterráneo"*. Gabinet de Relacions Internacionals.

169 Entrevista a Margarita Obiols i a Francesc Freixa, 25 de febrer del 2020.

170 Ibid.

ciutats en el desenvolupament, el diàleg i la resolució dels conflictes, i en la construcció democràtica, una idea que Maragall recorda i reivindica als seus companys de partit al capdavant de la Cimera de Ministres d'Exteriors. La intervenció de Maragall en el debat amb Marín és una bona síntesi de la reivindicació de les ciutats per adquirir i desenvolupar en l'esfera internacional un paper "particular", reconegudes "com a governs", locals, però governs al capdavant.

Maragall reclama i dibuixa, un cop més, el paper essencial de les ciutats en l'articulació de nous espais de governança. Les paraules de Delors tornen a ressonar en aquesta reivindicació de Maragall: les ciutats són el ciment d'Europa i també del Mediterrani. Les ciutats són, en definitiva, el ciment de la democràcia. La reivindicació i la pregunta a Marín és una reivindicació també al paper de les ciutats a Europa, al reforç de les organitzacions de ciutats a l'espai comú i a la capacitat d'aquestes d'articular, influir i reivindicar un paper en la política exterior europea.

El Procés de Barcelona va impulsar una nova política euromediterrània; va deixar constància que la política europea no es podria separar ni podia ignorar la política mediterrània, i, malgrat els seus límits, va llançar i impulsar múltiples esferes de cooperació entre les dues ribes, per bé que va quedar molt lluny de les il·lusions que havia generat i dels objectius que s'havia marcat. El partenariat euromediterrani es basava en un model voluntarista. Per la UE, era un front més de la seva política exterior, que no era vist amb el mateix interès per tots els estats membres. L'evolució de les converses, els acords i els recursos mobilitzats van ser, en general, escassos i molt descompensats. El pes del model neoliberal imperant va posar tot l'èmfasi en la dimensió econòmica i comercial i en la política de seguretat, i els avenços principals es van concretar en l'eliminació de les barreres comercials i el finançament dels programes d'inversions.

Les relacions asimètriques i verticals entre la UE i les economies menys desenvolupades i diversificades de la riba sud van afavorir les exportacions europees, amb l'eliminació progressiva de les barreres comercials, sense que els efectes de l'obertura dels mercats a grans sectors socials es veiés compensada en forma de beneficis o de polítiques econòmiques. Així doncs, el procés va acabar beneficiant més les economies més fortes de la

UE i els beneficis del creixement econòmic a la riba sud no van penetrar al conjunt de la societat ni en van mitigar els nivells d'atur i de pobresa (Khader i Amirah-Fernández, 2020), ans al contrari, la divergència entre les dues ribes es va incrementar. Tampoc no arribaren els canvis polítics; es va perpetuar un model basat exclusivament en el desenvolupament econòmic, que va apuntalar els sistemes autoritaris i va acabar beneficiant un sector molt reduït de la societat.

La tercera dimensió, sota l'epígraf “Col·laboració en els àmbits social, cultural i humà: desenvolupament dels recursos humans, foment de la comprensió entre les cultures i dels intercanvis entre les societats civils”, va quedar molt desdibuixada. Com afirma Antoni Segura (2002), “era poc més que un decàleg de bones intencions, tot i que havia de ser la clau per compensar i corregir els efectes no desitjats que, inevitablement, comportava tot el procés de liberalització econòmica a gran escala, encara que es pretengués –tal com anunciaven les altres dues cistelles– la creació d’una zona de prosperitat compartida o la definició d’un espai comú de pau i estabilitat.”¹⁷¹ El que havia de ser la tercera gran pota que connectava les societats civils quedaria relegada a algunes iniciatives puntuals. No es va dibuixar per a les societats mediterrànies una idea de futur compartit i la lògica del partenariat va ser substituïda per una idea més de seguretat i control que de pau i desenvolupament. Aquest model va generar un fracàs en les expectatives que la declaració havia generat a les societats de la riba sud.

El Procés de Barcelona no va aconseguir reduir, doncs, la gran divergència del Mediterrani, sinó que, com hem vist, aquesta es va continuar ampliant. Lluny d’aconseguir un marc d’estabilitat, diàleg, pau i seguretat, aquest model, que prioritzava l’avanç de les zones de lliure comerç i els tractats bilaterals per sobre de la dimensió dels drets humans, la justícia social i la pau, va acabar aprofundint encara més els conflictes de la regió, mentre el model neoliberal de finançament i lliure comerç marcarien l’agenda de la UE al Mediterrani.

La reivindicació de les ciutats que fa Maragall entronca amb les

171 Vegeu una anàlisi completa sobre la dimensió social i cultural a Segura (2002).

arrels socialdemòcrates del seu pensament polític. La seva reivindicació del Procés de Barcelona podríem dir que és també una idea de model polític i econòmic. Les ciutats havien de poder actuar a tots els marcs dels projectes com a garantia per poder penetrar i beneficiar el conjunt de la població. Concep la ciutat com un marc de cooperació per a la democratització i el desenvolupament econòmic, i per a la millora de la dignitat i de les condicions de vida de les persones.

En el marc de la Conferència Euromediterrània, el CIDOB va organitzar una trobada sobre població i migracions mediterrànies, les conclusions de la qual foren assumides per la CCM, un conjunt de reivindicacions que pretenien dibuixar estratègies de cooperació descentralitzada. La CCM assumia així una petició al partenariat euromediterrani per harmonitzar i flexibilitzar les polítiques migratòries, per tal de facilitar la mobilitat de les persones com a garantia i principi per construir aquest espai comú.¹⁷² Les ciutats reivindicaven, doncs, un model diferent del que estaven prioritzant els estats.

Finalment, la CCM va quedar molt lligada a la voluntat dels actors estatals i locals i, malgrat els avenços que es van fer, va esdevenir més una eina per generar marca i política de ciutat que un diàleg fructífer. La CCM va crear una secretaria tècnica a Barcelona durant dos anys i es va convocar diverses vegades a diferents ciutats de la conca mediterrània (Nicòsia i Marsella), però sense una coordinació enfortida, en què pesava més el protagonisme de la ciutat que acollia la conferència que els objectius definits a Barcelona.¹⁷³

Catalunya, Barcelona i el Mediterrani: la Barcelona+10 i la UpM

A l'article dedicat a l'excalde grec Antonis Tritsis, publicat a *El País* el maig del 2003, poc abans de ser investit president de la Generalitat de Catalunya, Maragall mira enrere i afirma: “Hemos tocado el cielo con los

172 Ajuntament de Barcelona (1995): Conferència de Ciutats del Mediterrani, 8 i 9 de març.

173 Entrevista Margarita Obiols i Francesc Freixa. 25 de febrer 2020.

dedos [referint-se a la Conferència Euromediterrània, al final del setge a Sarajevo o al Fòrum de Porto Alegre i als acords de Tòquio], pero hemos olvidado el Mediterráneo.”¹⁷⁴

El Mediterrani havia quedat en un segon terme i les esperances suscidades l'any 1995 estaven truncades. Després de l'any 2000, la realitat geopolítica es va deteriorar greument. El fracàs de les negociacions de Camp David entre israelians i palestins (juliol del 2000), l'esclat de la segona intifada i la continuïtat de l'ocupació i la violació dels drets humans contra la població palestina, els atacs terroristes a Nova York i Washington l'11 de setembre del 2001, la intervenció a l'Afganistan (2001), seguida de la invasió de l'Iraq l'any 2003, amb el suport d'Itàlia, Espanya i Portugal, tres països mediterranis del sud d'Europa, van acabar de contaminar el clima i van revelar l'ambigüitat inherent a tot el Procés de Barcelona (Khader i Amirah-Fernández, 2020).

Les esperances estaven frustrades. La perpetuació dels règims autoritaris a la riba sud i el deteriorament de les condicions socials i econòmiques de la població evidencien que alguna cosa no s'ha fet bé, o que no s'ha fet tot el que calia. Maragall, ara com a president de la Generalitat de Catalunya, torna a incloure el Mediterrani dins les prioritats de la seva agenda política. Barcelona ha de recuperar la iniciativa perduda i molts dels ecos de la seva política, que encara continuen. La victòria del PSOE, amb José Luis Rodríguez Zapatero, l'any 2004, posa de nou sobre la taula les prioritats del Govern espanyol respecte de la Mediterrània. Una estratègia continuïsta amb la del 1995 que permet adquirir influència política a escala nacional i internacional mitjançant l'organització d'una cimera euromediterrània per avaluar i relançar el procés iniciat a Barcelona deu anys enrere. L'any 2005, el Govern espanyol engega de nou l'agenda mediterrània. S'impulsa una cimera, aquest cop de caps d'estat de la UE i del Mediterrani, malgrat algunes absències importants, per relançar l'esperit de Barcelona del 1995, i els principis bàsics de diàleg i cooperació es fan més necessaris que mai. Tornen també alguns dels

174 Maragall, P. (2003): “Andonis Tritsis y Bagdad”. *El País*, 6 de maig.

protagonistes d'aquell primer moment, com Miguel Ángel Moratinos.¹⁷⁵

Pasqual Maragall és ara al capdavant de la Generalitat i acompanya de nou aquest procés d'obertura a la política euromediterrània. Igual com recupera la iniciativa en el marc de la política territorial europea impulsant l'Euroregió, avança també en el camp de la política exterior europea, amb l'objectiu de situar-hi Catalunya i Barcelona al capdavant.

Maragall inicia així una política mediterrània activa des que és nomenat president de la Generalitat. Durant el seu mandat, realitza una sèrie de viatges a la Mediterrània per impulsar Catalunya i Barcelona a l'exterior i per preparar la cimera de Barcelona+10. Així, visita Algèria, Jordània, Israel, Palestina i Istanbul, amb una agenda per establir marcs de cooperació des de Catalunya i, principalment, difondre i preparar la nova trobada euromediterrània a Barcelona.¹⁷⁶

En aquests viatges, Maragall destaca cinc finestres d'oportunitats per al relleu del procés euromediterrani en el moment en què es troben Europa i la regió mediterrània. En primer lloc, la convergència entre les prioritats de l'ampliació de la UE i l'Associació Euromediterrània; en segon lloc, un moment positiu en els processos de pau al Sàhara occidental, Xipre i Palestina; en tercer lloc, avenços en la democratització a la majoria dels països; en quart lloc, la convergència d'agendes d'Europa i dels països de la resta de la mediterrània, i, finalment, el restabliment gradual d'un vincle transatlàntic més equilibrat.¹⁷⁷ Maragall intenta així recuperar l'optimisme de Barcelona per impulsar de nou la trobada.

La Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, aquest cop de forma més alineada, organitzen i impulsen un seguit de trobades, espais i fòrums paral·lels a la cimera vinculats a la Mediterrània, com ara el Fòrum Euromed de Salut, la reunió de l'Assemblea Parlamentària Euromediterrània, la Conferència Euromed de Dones, la reunió del

175 Sobre aquesta qüestió, vegeu Barbé, Soler i Lecha (2005) i l'article d'Antoni Segura (2005) a la premsa: https://elpais.com/diario/2005/11/24/opinion/1132786807_850215.html

176 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. President. Viatges. Alger, setembre del 2004; Marroc, maig del 2004; Turquia, abril del 2005; Jordània-Israel, Palestina, maig del 2005.

177 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. President. Viatges. Turquia. *Public address by the President of the Government of Catalonia. Barcelona +10: "Towards a Common Euro-Mediterranean Future"*. Istanbul, 14 d'abril del 2005.

Grup Euromed d'*Eurocities*, la Conferència de Presidents de Parlaments Euromediterranis, la Conferència de Ciutats Euromediterrànies o la Conferència Euromed de Regions, entre d'altres reunions, seminaris, concerts i activitats culturals.

Novament, Pasqual Maragall convertia una cimera internacional en un acte de múltiples dimensions, amb les institucions més rellevants – parlamentaris, regions i ciutats. Aquestes dues darreres van organitzar una sessió conjunta en què el president de la Generalitat de Catalunya va mostrar de nou el seu esperit municipalista i la voluntat de construir un partenariat basat en la proximitat.

“Els governs locals i regionals conformen una xarxa de capil·laritat, un mecanisme de transmissió de doble via que es projecta: de les grans declaracions internacionals a les accions concretes sobre el territori, i de les preocupacions del dia a dia de les persones a les grans iniciatives internacionals. Tanmateix, el partenariat euromediterrani no pot ser només una associació entre estats; ha de ser un partenariat al servei de les persones. Per això, reclamem que els governs locals i regionals puguem participar en els espais dels programes comuns euromediterranis, i aportar els nostres coneixements de les necessitats i aspiracions de la ciutadania.”¹⁷⁸

Per Maragall, aquest havia de ser el repte principal de la segona dècada del partenariat euromediterrani. Així ho destaca a l'entrevista en profunditat que li fan Andreu Claret i Lurdes Vidal, publicada a la revista *Afkar/Ideas* l'estiu del 2005, en què manifesta que cal impulsar les relacions euromediterrànies des d'un àmbit regional i local, amb l'objectiu de donar la dimensió de proximitat necessària per millorar la vida de la població:

“No basta con sentar las bases legislativas y con iniciar grandes

178 Arxiu del President. Proposta d'intervenció del MHP a la sessió conjunta de la Conferència Regional Euromed Barcelona+10 i la Conferència Euromed de Ciutats Barcelona+10. Palau de la Generalitat, 26 de novembre del 2005.

reformas y firmar acuerdos de asociación. Además, hay que garantizar proyectos a escala regional, de ciudad y hasta local: en los barrios, en las escuelas, en las empresas.” (Claret i Vidal, 2005).

L'acció internacional al Mediterrani de l'Ajuntament de Barcelona té continuïtat en els objectius de la política exterior de la Generalitat sota la presidència de Maragall, que situa Barcelona al centre de l'agenda europea a la Mediterrània i que continua també després de deixar d'encapçalar la Generalitat el 2006. L'any 2007, el Govern francès, presidit per Nicolas Sarkozy, llança una iniciativa per entomar el lideratge europeu mediterrani i proposa la creació d'una Unió Mediterrània.¹⁷⁹ La conferència de juliol del 2008 és un èxit; però, lluny de complir els interessos de Sarkozy, la UE dona un nou impuls a l'esperit del Procés de Barcelona. El compromís és ferm i els antecedents queden clars: es crea la Unió per la Mediterrània, amb seu permanent a Barcelona. El 25 de novembre del 2008, en un article a *El País*, titulat “Barcelona, capital del Mediterrani”, Maragall en reivindica el llegat i la història del Procés de Barcelona, des de la proposta de la Conferència de Seguretat i Cooperació al Mediterrani, plantejada per Francisco Fernández Ordóñez, fins als llaços de cooperació, passant per la Conferència Euromed Barcelona+10, per la Conferència Euromed de Dones i pels llaços de cooperació amb altres ciutats mediterrànies i del Pròxim Orient, o els objectius de col·laboració de l'Euroregió amb el Magrib, i conclou:

“La Unión por el Mediterráneo empezó a forjarse en Barcelona y era inevitable que Barcelona fuera escogida como su sede, como su capital.”¹⁸⁰

L'acció internacional al Mediterrani aconpleix, segons Maragall, una doble funció. D'una banda, la construcció i el lideratge d'un espai, d'un diàleg i d'una acció al conjunt de la Mediterrània, per reduir-ne les grans

179 Sobre la iniciativa de Sarkozy, vegeu l'article d'Antoni Segura publicat a la premsa: <https://www.almendron.com/tribuna/sarkozy-y-la-union-del-mediterraneo/>

180 Maragall, P. (2008): “Barcelona, capital del Mediterráneo”. *El País*, 25 de novembre.

divergències i promoure-hi la *convivència*, segurament les dues paraules que resumeixen el gran repte. Però, d'altra banda, el Mediterrani també és una estratègia o una acció europea. L'acció internacional al Mediterrani té un sentit dins el marc de la construcció europea, no només en el sentit pràctic, com hem vist –la voluntat d'intervenir en la política territorial i regional–, sinó també teòric –la subsidiarietat, la multiculturalitat i la convivència– i polític-ideològic –el municipalisme i la socialdemocràcia són els elements que, com hem vist, articulen l'acció mediterrània de l'Ajuntament de Barcelona, que tenen una continuïtat en el mandat de Maragall com a president i culminen amb una fita més que rellevant l'any 2008, una materialització del paper que vol jugar a Europa i del lideratge i la capitalitat que vol exercir al Mediterrani. L'aposta per vincular Barcelona al partenariat euromediterrani és un èxit: aconsegueix acollir a la ciutat un organisme multilateral i situar-se enmig de l'agenda dels estats.

L'acció internacional de Maragall a la Mediterrània va consistir en un conjunt d'iniciatives, accions, projectes, no tots d'èxit, que dibuixen unes idees i uns horitzons amb una gran capacitat de teixir ponts amb altres realitats, que van obrir Barcelona al mar i la van situar com una ciutat de referència, com una capital del Mediterrani. Igual com amb Europa o amb les ciutats, Pasqual Maragall va fer també del Mediterrani una teoria de la pràctica. L'acció al Mediterrani engloba un conjunt d'idees clau que expliquen el pensament de Maragall. Al proper capítol, desenvoluparem alguns dels principis que s'extreuen de tota aquesta acció política al Mediterrani.

Capítol 5. El Mediterrani ciutat: una teoria de la pràctica

5.1 ELS JOCS, EL MEDITERRANI I LA CIUTAT

25 de juliol del 1992: l'Estadi és ple de gom a gom i milions de persones arreu del món segueixen la cerimònia inaugural dels Jocs de la XXV Olimpíada de Barcelona '92. L'orquestra, dirigida per Ryūichi Sakamoto, compositor de la banda sonora de l'espectacle, comença a tocar. A ritme de timbales, els ballarins vestits amb rajos grocs i vermells entren a l'estadi i formen un esplèndid sol. El públic es cobreix la cara amb una màscara que simbolitza el Sol. El Sol, símbol del poder d'Hèrcules (Ribot, 2019). Les trompetes de victòria anuncien una gran arribada. Dues grans columnes juntes s'aixequen a l'escenari, situat a un extrem de l'estadi. A l'altra banda, i a ritme ben marcat per la percussió de l'orquestra, apareix Hèrcules, una enorme figura humana articulada, feta de metall, es desplaça a bon ritme creuant l'estadi i es disposa darrere de les dues grans columnes juntes, envoltat dels rajos del sol i d'unes enormes fulles de llorer, símbol de la victòria. Hèrcules obre els braços i separa lentament les dues columnes. Centenars de voluntaris olímpics vestits d'onada d'inspiració gaudiniana s'escolen entre les columnes i llisquen per tot l'estadi, formant així un gran mar d'onades en un moviment fluid i lluminós: neix el Mediterrani.

La mediterraneïtat dels Jocs ja s'havia fet present en la recepció de la torxa olímpica, a Empúries, i a bona part del relat de l'Olimpíada de Barcelona '92. La inauguració el reivindica com un element fundacional.

L'escena no s'atura ni acaba aquí. Una gran caixa, un enorme prisma rectangular, s'obre pas entre les onades des de l'altre extrem de l'estadi. A ritme de galera, els remen empenyen aquesta estructura enorme, que es comença a obrir convertint-se en un enorme vaixell que desplega les seves grans veles. La tripulació treballa, crida i s'uneix. Tecnologia, ciència i cultura naveguen i emprenen una aventura conjunta. Un

vaixell a la recerca dels herois que havien acompanyat Hèrcules.¹⁸¹ Els acords dominants dels vents de l'orquestra ens indiquen un nou perill. Unes bèsties en forma de medusa, banyes i tentacles entren a l'estadi en direcció al vaixell. El Mediterrani no és un espai de calma, sinó que és ple de tensions i amenaces. Les pors interiors, els conflictes...: la guerra ressona a l'estadi. L'atac és cada vegada més intens. Navalles, monstres articulats ben armats assetgen el vaixell, que es parteix en tres, i els seus tripulants ensangonats simbolitzen l'horror de la guerra. A Sarajevo arriba el missatge i recordaran la imatge i el missatge dels Jocs.¹⁸² La denúncia del setge, dels atacs i de la guerra apareix per primer cop a l'estadi en forma de representació. Ho tornarà a fer, minuts més tard, en forma de paraules, quan Maragall, en el seu discurs inaugural, faci una crida a la treva olímpica.

La destrucció és evident; el so d'un corn marí dona el senyal d'auxili. Els raigs del sol entren a escena; la força d'Hèrcules salva tot el vaixell. L'esperança, el sol, en guia les restes fins a la terra ferma; els seus tripulants ja són a terra i amb els rem expressen la seva gratitud a les columnes d'Hèrcules.

Les càmeres enfoquen llavors Pasqual Maragall, que s'incorpora, mostrant senyals clarament d'interès pel que succeeix a la pista de l'estadi. Arriba un moment important. Les onades s'han retirat. A partir del color blau del mar, un mosaic de persones dibuixen un plànol, una vista aèria de la ciutat, les illes de l'Eixample i alguns edificis importants: Barcelona, la ciutat, la civilització.¹⁸³ La música del *Virolai* sona de fons i el retrobament i l'amistat s'obren pas i acullen a la ciutat als herois acabats d'arribar. Allò que separava el mar, la ciutat ho uneix.

Si hi ha un moment que simbolitzi l'obertura al món de Barcelona, aquest és la inauguració dels Jocs Olímpics. El Mediterrani esdevé un apel·latiu, un símbol dels Jocs de Barcelona, la identitat més reivindicada.

181 Un estudi ampliat de l'anàlisi de la cerimònia completa es pot trobar a Ribot (2019): "La comunicació ritual. El caso de la ceremonia inaugural de los Juegos Olímpicos de Barcelona '92". Tesi doctoral. Director: Jordi Busquet Duran. Universitat Ramon Llull.

182 Entrevista a Manel Vila, 1 de juliol del 2020.

183 La inauguració completa dels Jocs es pot veure a YouTube, al canal Olympics: *Barcelona 1992 Opening Ceremony*. Disponible a: <https://youtu.be/lzGCXdX6gig>

Catalunya i Espanya, d'una manera més folklòrica, i Europa, de forma simbòlica i institucional, també hi són presents.¹⁸⁴

L'espectacle "Mediterrani, mar olímpic", dirigit per La Fura dels Baus,¹⁸⁵ és segurament un dels moments més simbòlics –a part de l'encesa del peveter– de la inauguració dels Jocs Olímpics de Barcelona '92. De manera voluntària o involuntària, a través de la simbologia de l'espectacle es dibuixen o es poden definir els principis del que Maragall entén per Mediterrani.

És la reivindicació del mar i de la ciutat. Xavier Febrés parla del *Mediterrani ciutat*, evocant la idea maragalliana de la Catalunya ciutat, per iniciar el seu viatge pel Mediterrani. Un terme ben encertat, que aplica a la visió del Mediterrani de l'alcalde de Barcelona (Febrés, 1986). "Si en algun terreny té sentit parlar de la Mediterrània, aquest és el de les ciutats; els batecs del mar i de la ciutat s'uneixen en un sol batec",¹⁸⁶ referma Pasqual Maragall a la conferència "La ciutat i la Mediterrània" al gener del 1992. La ciutat és entesa com la civilització, com el nucli fundacional. El Mediterrani té les característiques i els reptes de la ciutat: hi trobem tots els problemes de la política internacional i de l'economia moderna, però també les seves solucions; "tot i res, alliberament i submissió, generositat i indiferència", ens recorda.¹⁸⁷ Com la ciutat, és l'espai de trobada i d'acollida. La ciutat uneix i és on porta l'esperança. És diversa i multicultural, i es construeix amb la convivència. La ciutat és també l'espai del diàleg, de la fraternitat i de la construcció de la pau, després del setge i de la guerra. En l'acció i en el discurs de Pasqual Maragall s'articula una idea de la ciutat mediterrània construïda sobre aquests principis.

L'acció internacional de Barcelona al Mediterrani va ser àmplia i complexa. No es va concretar en un sol projecte, unificat i ben

184 Un estudi sobre la comunicació i la identitat als Jocs Olímpics, que analitza el conjunt del discurs mediterrani, el trobem a: De Moragas, Rivenburgh i Garcia (1996).

185 Arxiu Audiovisual de les Arts Escèniques de Catalunya. "Mediterrani, Mar Olímpic". Cerimònia inaugural dels Jocs Olímpics de Barcelona '92. Disponible a: http://aaec.institutdelteatre.cat/media_objects/avalon:300

186 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N.4834. 31/01/1992. "La ciutat i la Mediterrània". Conferència a la societat Cercle Artístic de Ciutadella.

187 Ib/d.

delimitat, sinó que la política mediterrània fou un conjunt de projectes i d'experiències, d'obrir portes i d'explorar els límits de l'acció internacional de les ciutats. Podem explicar-la, però, a partir dels eixos, dels objectius i de les pràctiques que van definir aquesta acció política al Mediterrani, els quals ens aporten algunes qüestions més generals del pensament polític de Pasqual Maragall.

5.2 LA DEMOCRÀCIA LOCAL: LA CIUTAT MEDITERRÀNIA

A la Mediterrània, com hem pogut veure, es confirma com Pasqual Maragall concep el món i els espais geogràfics a partir dels seus sistemes urbans. En l'articulació dels sistemes urbans, troba resposta als grans reptes de la globalització, en què la ciutat aconsegueix un paper fonamental en la resposta als problemes i en la cerca de les solucions més properes a la ciutadania. La vocació mediterrània és un element important en el pensament polític de Maragall. L'obertura al mar, com hem vist, va més enllà del fet urbanístic: la relació amb el mar és un element important en la forma de pensar el món i d'entendre la posició i el caràcter de Barcelona. El Mediterrani és un element recurrent a l'obra del seu avi. Als escrits de Joan Maragall, ja hi batega l'esperit mediterrani (Corredor, 1951), que es posa també en relació amb la ciutat. El mar és, per al poeta, un esperit “generador i avivador de les ciutats”; és el símbol de la llibertat (Casás, 1954).

El Mediterrani que pensa Pasqual Maragall és el de les ciutats mediterrànies. Xavier Febrés, a *El Mediterrani ciutat*, il·lustra com construeix un sentit compartit a partir dels seus espais urbans. Al pròleg d'aquest llibre d'un dels seus periodistes de capçalera, Maragall reivindica la idea de construir espais a partir de la ciutat:

“[...] per parlar de ciutats de debò, s'ha de parlar del Mediterrani. Aquí van néixer i tenen la seva expressió més sòlida. Aquí hi ha encara el centripetisme dominant que explica les ciutats tal com les va entendre Sert. Organitzades entorn d'un cor. [...] Si en algun terreny té sentit

parlar de la Mediterrània, a més del geogràfic, és precisament aquest, el de les ciutats. Hi ha alguna cosa comuna en les ciutats de les dues bandes, Àfrica i Europa: la medina de Tunis o el recinte de Kairuan tenen parents a Granada o a Marsella. Sidi Bou Saïd i Cartago en tenen a Cadaqués i a Empúries.” (Maragall, 1986)

El Mediterrani pren sentit més que mai a partir de les ciutats. En aquest punt, Maragall connecta el mar amb la història de Barcelona. L’herència mediterrània de Barcelona és clara i es troba en un projecte de ciutats. El Consolat de Mar, al qual l’Ajuntament de Barcelona té una sala dedicada, amb una talla de fusta enorme amb el mapa i les ciutats mediterrànies, és sovint un punt de partida dels seus discursos i referències a la mediterraneïtat de la ciutat. Maragall fa una analogia amb el passat i reivindica la capital mediterrània, quan al segle XIII Barcelona rep els privilegis per crear una institució juridicomercantil amb la qual articula una xarxa comercial amb altres ciutats de la Mediterrània.¹⁸⁸ Com recorda sovint l’alcalde:

“De la Sala del Consell de Cent sortien les ordres que es donaven durant la baixa edat mitjana a una colla de ciutats del Mediterrani que eren ports de comerç amb Barcelona i on hi havia consolats de Barcelona. Tot això és reconegut per un text de dret internacional tan important com el nostre *Llibre del Consolat de Mar*, potser un dels primers textos de dret internacional d’Europa.”¹⁸⁹

Aquesta és una analogia històrica que li agrada recordar per fer presents els dos grans vectors que acompanyen la reivindicació mediterrània –les ciutats i Europa– i un sistema de relacions –la xarxa: una xarxa econòmica, política, social i humana.

El protagonisme de les ciutats esdevé, en el discurs de Maragall sobre

188 Entrevista a Margarita Obiols, 25 de febrer del 2020.

189 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4892. Paraules de cloenda de l’alcalde de Barcelona, Sr. Pasqual Maragall, a la conferència de l’alcalde de París, Sr. Jacques Chirac: “L’avenir de l’Europe, et la vocation Méditerranéenne de la Communauté”.

el Mediterrani, més clarivident que mai. No té miraments a l'hora de criticar els problemes dels estats-nació i els límits del nacionalisme en l'objectiu d'estructurar nous espais de cooperació i de governança o d'afrontar els reptes de la globalització. En una conferència sobre el poder local i els canvis polítics a l'Europa del sud, pronunciada l'any 1997, ho resumeix així:

“La ciudad como amalgama de lo que es propio y distintivo de cada uno y a la vez de lo que es un lugar común de todos. Es, a la vez, igualadora y defensora de la identidad propia. [...] En un mundo global, la ciudad no es solo ciudad, sino que se hace necesaria la creación de conjuntos de ciudades para competir en la economía global, para financiar las infraestructuras y las necesidades de los ciudadanos.”¹⁹⁰

La ciutat és, doncs, un element fonamental del Mediterrani, gairebé constitutiu. La ciutat mediterrània, mitjana, pròxima i articulada amb altres ciutats, és un exemple del model de ciutat ideal i és l'element que acull les experiències comunes. En determinades ocasions, expressa que, entre les ciutats mediterrànies, hi ha una forma comuna d'entendre la vida, un llenguatge i uns hàbits vitals que ens uneixen.¹⁹¹

“Todas [las ciudades del Mediterráneo] tienen, además, una misma manera de entender la vida, un espíritu y una cultura mediterránea comunes, y, al mismo tiempo, todas ellas son ciudades abiertas, cosmopolitas, que se han hecho de aportaciones y culturas y gentes muy diversas.”¹⁹²

A través del Mediterrani, Pasqual Maragall aprofundeix la qüestió dels sistemes de governança en un món on els estats perden pes, o el seu rol es

190 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5727. 18/08/1997. Conferència: “Poder local y cambios políticos en la Europa del sur”.

191 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5226. 07/07/1986. Inauguració del I Col·loqui Barcelona–Mediterrània.

192 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5222. 04/06/1986. Jornades dels Grans Municipis del Mediterrani Occidental davant la Droga.

relativitza davant del procés de globalització. En aquest marc, les ciutats es posicionen amb força, fins i tot per sobre del seu rerepaís tradicional o del seu marc nacional. La globalització promou espais econòmics, polítics i de comunicació cada cop més amplis. Des d'aquesta perspectiva, Maragall està convençut que aquests macroespais, de fet molt difusos, necessiten punts d'articulació on subjectar-se, i els més ben posicionats per exercir aquesta funció són les ciutats, les grans àrees urbanes, les ciutats-regió.¹⁹³

A l'espai mediterrani, Pasqual Maragall explora aquesta capacitat d'articulació impulsant xarxes de ciutats que articulen un bon grapat d'experiències de cooperació descentralitzada i tot un seguit de relacions bilaterals que situen Barcelona com un node o, més aviat, com un supernode capaç de crear un punt d'articulació important, de generar fluxos d'informació, compartir pràctiques i experiències, i ampliar i connectar-se amb altres xarxes. Barcelona, capital del Mediterrani, entesa com un punt de connexió referent a Europa. En aquest sentit, el nord del sud, l'Euroregió, és una experiència amb una capacitat d'articulació més gran dins d'un espai de governança ja articulat com és la UE, que proporciona a Barcelona aquesta categoria d'eix connector entre Europa i la Mediterrània.

Ja a la conferència que pronuncia a la Universidad Internacional Menéndez Pelayo de l'any 1983, dibuixa aquesta opció de futur: l'objectiu Barcelona com a capital metropolitana del Mediterrani. Maragall pensa a internacionalitzar la “Barcelona gran”,¹⁹⁴ és a dir, la Barcelona real, la metropolitana (Tomàs, 2017). Com ell mateix afirma, “les àrees metropolitanes han de ser elements vertebradors capaços de desenvolupar una incidència territorial més àmplia que la del seu territori històric”.¹⁹⁵

193 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5727. 18/08/1997. *Op. cit.*

194 FCE. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Xavier Roig. Disponible a: <https://www.catalunyaeuropa.net/ca/pasqual-maragall/testimonis/20/xavier-roig-i-gim%C3%A9nez.html>.

195 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5340. 25/08/1983. Barcelona, capital mediterrània. Conferència a la Universidad Internacional Menéndez Pelayo.

L'acció internacional l'entén, doncs, des d'aquest salt metropolità.¹⁹⁶ El repte d'articulació metropolitana no és només de Barcelona, sinó del conjunt de les ciutats mediterrànies. Per Maragall, el futur és a les ciutats i la seva capacitat d'articular-se tant en el seu entorn més immediat com a ciutats reals, com en el seu context econòmic, polític i cultural.

Així mateix, les xarxes de ciutats són una forma d'articular el món de la globalització. Aquesta és, segurament, una de les tensions del pensament polític de Pasqual Maragall, que ja hem comentat. Mentre que Europa treballa per situar les ciutats des d'una articulació basada en l'acord entre els estats i la identitat europea, la pàtria gran, que casa amb la teoria dels centres concèntrics i amb el discurs de Havel, l'experiència mediterrània és molt més complexa, ja que hi havia menys instruments i menys infraestructures i plataformes polítiques per construir i hi opera una construcció a partir d'una identitat més difusa. El paper de les ciutats a la Unió Europea es reivindica des de l'articulació d'espais com el Comitè de les Regions, que s'estructura dins el marc de la UE, on el pes continua recaient en els estats. En el context mediterrani, cal construir espais i plataformes, com la xarxa *MedCities*, la Conferència Ciutats del Mediterrani o la Conferència Euromediterrània, que són l'inici d'un procés de construcció d'unes bases des d'on treballar. Ambdues lògiques, com hem vist, posen la ciutat al centre i li permeten superar la dinàmica imperant del nacionalisme i dels estats, buscant articular noves formes de governança que situen la ciutat al centre o fent valer la ciutat en espais relegats exclusivament als estats.

Al Mediterrani, explora una articulació en un espai més fragmentat, més difús i més divers. Les fractures polítiques, socials, econòmiques i culturals són enormes, com ja hem vist, derivades de l'herència colonial i la gran divergència econòmica. La gran fractura al Mediterrani és econòmica: és la gran divergència en la renda per càpita, en els índexs de desenvolupament o en la disparitat demogràfica, que marca una diferència

196 L'àmbit metropolità és una qüestió fonamental. Avui podríem dir que les ciutats del Mediterrani tenen encara molt camí per recórrer en la capacitat d'articular-se i constituir aquests nodes de ciutats-regions, tant a Europa com al Mediterrani. Barcelona mateix, malgrat els intents, no ha aconseguit articular un sistema de governança de la seva regió metropolitana més enllà de la federació de serveis, i el mateix passa en altres ribes mediterrànies, on l'autonomia dels poders locals és molt limitada.

enorme entre les dues ribes de la Mediterrània. La gran divergència entre elles, l'herència colonial i les identitats nacionals construïdes a partir d'aquesta herència superen, de moment amb escreix, les reivindicacions culturalistes del Mare Nostrum o de l'articulació paisatgística, marcada pel blat, l'oli i el vi. En paraules de Pasqual Maragall de l'any 1992:

“El mar ja no és només una frontera política i cultural, sinó sobretot una frontera econòmica, un immens Río Grande. No és difícil preveure que la regió mediterrània serà l'àrea més conflictiva dels noranta.”¹⁹⁷

El repte de les ciutats és afrontar aquesta gran frontera, en el terreny econòmic, però també en el polític i en el cultural, com veurem. Per fer-hi front, cal actuar alhora al cor de la ciutat i sobre la seva articulació internacional. És des d'aquesta premissa que podem entendre com és que l'acció internacional va posar l'èmfasi en el camp de la gestió urbana, partint d'un concepte fonamental per Maragall: establir complicitats, atendre les necessitats de la ciutadania i fer-la participar. És a dir, el desenvolupament de la democràcia local és essencial i ha de ser un dels principis bàsics en la construcció d'aquests espais de governança. Aquest és el principi que l'alcalde aplica a la seva visió d'Europa. *L'Europa Prossima*, com hem vist, combina els principis de subsidiarietat, proximitat i reciprocitat.

“... hem anat a l'arrel dels problemes i hem defensat l'honor de la ciutat enfront de la nació i de l'estat –potser és millor dir ‘al costat’, però dignament al costat. I en això hem estat, doncs, radicalment europeus. Hem sentit la complicitat entre la nova pàtria europea que neix i els seus components primordials, les ciutats.”¹⁹⁸

És a dir, les ciutats, amb polítiques concretes, afronten els problemes més quotidians i redistribueixen, i d'aquesta manera, de retruc, superen la frontera real del Mediterrani. “Més Mediterrani, més Europa”, reivindica

197 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 9425. 18/07/1992. El nostre nord/sud: cooperació i seguretat a la Mediterrània.

198 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5603. Cloenda del Congrés del PSE.

en un article a *La Vanguardia* el 28 de novembre del 2005, en el marc de la cimera Barcelona+10. Maragall posa d'exemple el procés de construcció europea i, de fet, lliga el futur d'Europa al Mediterrani. A través de les lliçons apreses a Europa, defineix quatre elements bàsics en què les ciutats poden acomplir un paper clau en la construcció d'un projecte polític al Mediterrani.

Quatre són els elements fonamentals que poden acompanyar el procés euromediterrani. El primer, “la subsidiarietat, que acosta la decisió a la ciutadania i millora la transparència”, un principi democràtic que pretén acostar-se a les respostes que necessita la gent. El segon, “l'autonomia de les autoritats locals i regionals com a garantia del pluralisme polític”, que situa les ciutats i les regions al costat dels estats com a mecanisme democratitzador. El tercer element és “la cohesió regional com a condició necessària per a un desenvolupament integrat i sostingut”, de manera que entén el conjunt de la regió com a parts iguals i la necessitat de equilibrar la gran divergència. I el darrer element, “la cooperació transfronterera com a motor d'integració i creixement”, una experiència que impulsa a Europa i que està convençut que ha de funcionar a la Mediterrània, tant en la cooperació nord-sud com en la cooperació sud-sud.¹⁹⁹

Finalment, Maragall, reivindica el concepte per guiar aquestes lliçons: *Al Izdihar*,²⁰⁰ el desenvolupament ple i integral de la ciutadania, que alliberi el talent, les opinions i les emocions de les persones.²⁰¹

Pasqual Maragall lliga així la resposta del desenvolupament econòmic a les ciutats com a garantia per democratitzar les societats, per donar resposta als problemes de la ciutadania i buscar-hi solucions des de la proximitat, fent-ne partícips els ciutadans i atenent les seves demandes.

Al Mediterrani, es fa necessari construir i avançar cap aquests principis. El camí per fer-ho és més complex, però està en sintonia amb la idea mateix de ciutat: construir espais comuns amb components diferents, un principi bàsic de la democràcia local.

199 Maragall, P. (2005): “Más Mediterráneo, más Europa”. *La Vanguardia*, 28 de novembre.

200 El concepte *Al Izdihar* resumia l'escenari ideal dels objectius que calia assolir, elaborat per l'informe sobre desenvolupament al món àrab l'any 2004. AHDR, 2004.

201 Maragall, P. (2005): “Más Mediterráneo, más Europa”. *La Vanguardia*, 28 de novembre.

Tanmateix, la construcció d'un projecte polític comú xoca amb una regió profundament fragmentada políticament, culturalment i econòmicament. Maragall reivindica aquesta diversitat com un element propi també de la ciutat, no com un límit, sinó com una oportunitat. En clar contrast respecte de la nació, que es distingeix i particularitza el llenguatge, la ciutat s'igualava i comparteix un mateix llenguatge. És a dir, la ciutat, gestionant la diversitat que li és pròpia, és l'actor més capaç de llegir i operar en la diversitat del Mediterrani; hi té destreses i competències.

Els estudis postcoloniais estudien el colonialisme com un fenomen polític, econòmic i cultural (Saïd, 1997). L'herència colonial, doncs, ha definit i ha configurat, més enllà del terreny polític i econòmic, el segle xx mediterrani, tant a Europa, com a Àfrica i al Pròxim Orient.²⁰² Els estats-nació d'avui són el resultat d'aquest procés colonial. Per superar aquesta fractura –com defensa Maragall en el procés d'integració europea–, és més efectiu i és més operatiu actuar des de les ciutats o amb més protagonisme de les ciutats (Maragall, 1999).

El debat sobre la identitat davant del procés de globalització està en plena efervescència a la dècada dels anys noranta. Les visions neoconservadores de la postguerra freda, representades pel xoc de civilitzacions que teoritza Samuel Huntington, entren amb força. El xoc de civilitzacions configura un nou discurs en la geopolítica mundial, basat en l'existència i la confrontació de grans blocs mundials d'identitats irreconciliables, que dibuixa l'islam com un gran bloc monolític, incompatible amb la democràcia i oposat al món liberal occidental. Les tesis de Huntington veuen els processos de multiculturalització com una amenaça per a les societats occidentals. En definitiva, són una reacció als estudis postcoloniais, sorgits en el marc del resultat dels processos de descolonització.

En aquest context, s'emmarquen els debats entorn el multiculturalisme, una superació de l'aposta assimilacionista d'arrel colonial que reflexiona

202 Sobre aquesta qüestió, *vid.* Said (1997), Sinha (2004), Hall i Rose (2006), Eley (2010) i Torres (2020).

sobre com es configuren les societats plurals davant dels fenòmens migratoris creixents de la postguerra freda.²⁰³

El Mediterrani és, en aquest sentit, un espai frontera on les tensions teòriques es converteixen en acció política. Davant d'aquest debat, veiem que Pasqual Maragall reivindica contínuament el fet multicultural i la convivència,²⁰⁴ elements que relaciona amb la ciutat. Considera que la ciutat és capaç de donar resposta també als temors d'homogeneïtzació cultural dels processos de globalització.

La ciutat és l'espai de la convivència. Richard Sennett ho resumeix amb una cita d'Aristòtil que reflecteix molt bé aquest vincle present al discurs de Pasqual Maragall. Diu: “Una ciudad está compuesta de diferentes clases de hombres; personas similares no pueden crear una ciudad” (Sennett, 1997). Maragall contraposa així la idea de ciutat al nacionalisme.

Així doncs, la ciutat és diversitat i és convivència. Pasqual Maragall troba en el relat de Stefan Zweig de la Torre de Babel²⁰⁵ una reivindicació de la reconstrucció d'un gran projecte de la humanitat fet a partir del coneixement compartit –una segona torre–, un símil de l'intent de fer de la diversitat cultural una unitat política:

“Con la pluralidad que les había impartido, les había dado la posibilidad de gozar del mundo de muchas maneras y de amar con conciencia más firme la propia unidad en medio de las diferencias.”²⁰⁶

És des d'aquesta perspectiva que Maragall reivindica la construcció europea. De fet, ell mateix reconeix la necessitat de reivindicar aquesta construcció, feta des de les ciutats i no des de les nacions, una posició clara dins del debat sobre la identitat europea. En el lliurament dels Premis

203 Sobre el multiculturalisme, *vid.* Modood (2013), Nash, Mery, Marre i Diana (ed.) (2001).

204 Maragall ho fa amb l'accepció que alguns autors distingeixen amb el nom d'interculturalitat, que posa l'èmfasi en la riquesa humana de l'intercanvi i la convivència. *Vid.* Casassas, Mayayo i Segura (2001).

205 L'article fou publicat per primera vegada a França l'abril-maig del 1916 i el recull Zweig (2003).

206 Citat per Maragall, P. (2005): “El día de Europa, la hora del Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 9 de maig.

Ciutat de Barcelona de l'any 1995, afirma que Europa “s’ha construït històricament sobre el rebuig de l’altre: del bàrbar, del moro, del diferent, de l’exclòs, del marginat. N’acabem de tenir un exemple pràctic a Bòsnia i a Sarajevo.”²⁰⁷ Cal, doncs, cercar un model de construcció que inclogui aquesta alteritat.

En el discurs i en l’acció política de Maragall, hi ha una reivindicació constant d’aquest multiculturalisme. A més de l’equilibri econòmic i demogràfic, com a grans reptes que ha d’afrontar l’espai euromediterrani, la convivència pacífica i l’acceptació de l’altre com a font de riquesa són les altres dues qüestions que es troben al nucli del paper de les ciutats en l’àmbit mediterrani.

“Les ciutats, com a catalitzadores de la diversitat, representen els valors de la llibertat, la tolerància, la convivència i la solidaritat, dels valors democràtics per excel·lència. És una idea fonamental que des de Barcelona defensem amb la doble convicció que les ciutats són espais privilegiats per al diàleg, un instrument que a la Mediterrània és actualment fonamental per a l’entesa indispensable nord-sud.”²⁰⁸

El Mediterrani representa, per Maragall, el fonament de la ciutat. La diversitat del Mediterrani no és un impediment, sinó una reivindicació per reclamar un projecte compartit a través del diàleg.

“La diversitat preciosista, generadora de particularismes recurrents, causant de tants conflictes, porta indefugiblement al diàleg i a la convivència. Cap predomini no serà mai definitiu al Mediterrani, ni tan sols serà possible per a més d’una o dues generacions.”²⁰⁹

El Mediterrani és l’espai per al diàleg. Anys més tard, en el context

207 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 8148. 9/02/1995. Intervenció en l’acte de lliurament dels Premis Ciutat de Barcelona 1994.

208 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6461. 08/07/1992. Reunió amb el cos consular acreditat a Barcelona. Salutació abans dels Jocs.

209 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4834. 31/01/1992. *Op. cit.*

de la proposta sobre l'Aliança de Civilitzacions de José Luis Rodríguez Zapatero i que les Nacions Unides promouran, Maragall afirma: “El Mediterráneo se convertirá en el primer laboratorio de la Alianza de Civilizaciones.” (Claret i Vidal, 2005)

Maragall defensa el Mediterrani des de la perspectiva del mar europeu i està convençut que, igual que s'ha fet a Europa, cal desenvolupar i teixir una acció compartida amb els països de la Mediterrània. Les ciutats són els actors fonamentals per avançar en aquesta convivència. Així ho explica l'any 1991 davant dels cònsols de la CEE amb motiu de la celebració del Dia d'Europa:

“Coincidimos en que las ciudades pueden desarrollar acciones de acompañamiento situadas en el terreno de la civilización, en el de la cultura y en el fundamental de la recreación de una convivencia entre los pueblos de las riberas del Mediterráneo.”²¹⁰

A la II Conferència Euro-Àrab de Ciutats a València, al setembre de 1994, afirma:

“Las ciudades somos históricamente los núcleos naturales de la creación cultural y de la convivencia y, por tanto, los poderes mejor situados para impulsar el diálogo. Nuestras responsabilidades se hallan en la encrucijada de los grandes retos de la civilización. Las poblaciones urbanas están expuestas a padecer graves problemas de cohesión, entre otros. Si no nos enfrentamos a ellos con decisión, justicia y humanidad, la realidad nos será impuesta de forma brutal y sin piedad. [...] Las ciudades han sido el lugar donde se han producido las principales interacciones culturales entre Europa y el mundo árabe. No debemos olvidar que la sabiduría de los árabes penetró en Europa a través de Córdoba, Sevilla, Granada, las ciudades italianas y algunas

210 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4903. Paraules de l'Excm. Sr. Alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, davant els cònsols dels estats membres de la Comunitat Europea amb motiu del Dia d'Europa.

otras ciudades del sur.”²¹¹

Sarajevo demostra el risc i els perills quan el nacionalisme exacerbat s’imposa fatalment i de forma destructiva sobre la realitat d’una ciutat diversa i tolerant.²¹² En les notes del discurs de concessió al Premi Alfonso Comín 1993 al diari *Oslobođenje*, afirmava:

“Yugoslàvia era, per a molts de nosaltres, un model de convivència entre cultures i religions diferents, i fins i tot un exemple d’estat federal. La convivència de bosnians de religió musulmana, de serbis i croats en ciutats com Sarajevo o Tuzla ens refermava en la nostra convicció de la importància de les ciutats com a llocs de trobada, d’intercanvi i de convivència.”²¹³

Sarajevo simbolitza perfectament aquestes conviccions sobre la ciutat, que també estan lligades profundament a la idea de la democràcia i a com Maragall entén Europa.

“Esa Europa se puede resumir en una imagen que simboliza todo lo que rechazamos: la pérdida de vidas humanas, la destrucción del patrimonio inmobiliario y la destrucción de la economía, el odio entre las comunidades y el fin de la convivencia urbana, esa imagen que rechazamos es Sarajevo, bajo el horror de las bombas.”²¹⁴

En una entrevista al suplement literari Babèlia –que Maragall cita en les seves notes manuscrites–, l’escriptor Matvejević resumeix aquesta idea

211 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 9432. Discurso de Pasqual Maragall, presidente del CMRE y alcalde de Barcelona. Sesión inaugural de la II Conferencia Euroárabe de Ciudades. València, 15 de setembre del 1994.

212 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5604. 09/03/1995. Cloenda de la Conferència de Ciutats del Mediterrani.

213 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6759. 28/06/1993. Concessió del Premi Internacional Alfonso Comín 1993.

214 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4820. 28/10/1993. “Europa: los desafíos de la democracia urbana”. Dins la VI Conferència d’Eurociutats.

amb el títol “Sarajevo, el reverso de Maastricht”.²¹⁵

Les guerres de Iugoslàvia i, en concret, el setge de Sarajevo són, per Maragall, un atac als marcs del multiculturalisme i a la convivència inherent a la ciutat, fins i tot després dels Acords de Dayton, que, com assenyala Kupusović, es feren des d’una visió etniconacionalista i trencaren l’esperit de Sarajevo,²¹⁶ com hem vist. Maragall insisteix a fer prevaldre i recuperar els valors de la ciutat. Així ho exposava a l’octubre de 1995:

“Quan Barcelona ajuda Sarajevo, està defensant uns valors que volem fer nostres. Nosaltres volem col·laborar activament en la reconstrucció d’una ciutat que és un símbol de la riquesa de la diversitat. Són aquests els valors que volem defensar i fer nostres. Per això, hem adquirit un ferm compromís perquè torni a ser una ciutat lliure i oberta i no deixi de ser una ciutat multiètnica.”²¹⁷

Sarajevo, doncs, no és tan sols una reivindicació moral, sinó també una reivindicació i un programa polític sobre la ciutat, sobre Europa i sobre el Mediterrani.

5.3. EL COMBAT PER LA PAU: LES CIUTATS I LES RELACIONS INTERNACIONALS

La Mediterrània de la postguerra freda, a més de la seva fragmentació, està colpida per fortes crisis i per conflictes armats. Els darrers anys de la Guerra Freda i el final del món bipolar no van aportar més unitat i prosperitat, sinó al contrari: la gran divergència econòmica es va incrementar i, a més, van continuar els vells conflictes armats i en van sorgir de nous. L’onada democratitzadora del sud d’Europa no es va estendre a la riba sud i est de la Mediterrània.

215 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4826. 11/11/1993. Conferència: “Estratègies econòmiques de la ciutat”.

216 Entrevista a Tàrik Kupusović, 15 d’agost del 2020.

217 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 7785. 20/10/1995. Acte de lliurament del Premi Internacional Alfonso Comín.

Els nous conflictes armats de la postguerra freda van impactar tant al cor d'Europa com al nord d'Àfrica i al Pròxim Orient. En el món de la postguerra freda, esclaten nous conflictes armats, amb nous actors no estatals, amb un pes creixent de les dinàmiques i de les competències regionals i en què l'hegemonia dels Estats Units adquireix un paper central en les dinàmiques i en l'agenda política. Per a l'espai econòmic europeu, com el mateix Maragall assenyala, les crisis i les tensions existents a la regió són de vital interès. Els conflictes al Golf pèrsic, a Iugoslàvia i a Algèria tenen ressonàncies al Mediterrani i implicacions molt directes per a Europa, tant per la seva influència geoestratègica com per l'amenaça als seus valors comunitaris o als seus principis polítics: la democràcia.

A més, com hem vist, els conflictes armats al Mediterrani no passaren desapercebuts per als ciutadans europeus i les mobilitzacions per la pau havien proliferat impulsades per un moviment sorgit als darrers anys de la Guerra Freda que reivindicava polítiques de desarmament després d'anys de grans tensions provocades pel món bipolar. Barcelona va ser un centre important d'aquest moviment per la pau i les seves reivindicacions. Les mobilitzacions contra les bases nord-americanes, contra l'entrada d'Espanya a l'OTAN o contra la Guerra del Golf són fites importants en el moviment per la pau a Catalunya, que hi deixen un substrat importantíssim (Prat, 2007).

En aquest context, Maragall es mostra sensible a aquest moviment i, des del seu ideal municipalista, des de la seva visió sobre el paper de les ciutats al món, intenta desenvolupar una acció política amb relació als conflictes armats que han desolat la regió als anys noranta. I ho fa a la Mediterrània, un espai clau on Barcelona pot jugar un paper protagonista.

Les ciutats són, per Maragall, les primeres víctimes de la guerra i dels conflictes: Beirut, Bagdad, Gaza, Alger, Sarajevo... Però a la memòria europea també hi ha Gernika, Varsòvia, Rotterdam, Coventry, Dresden o Berlín, entre moltes altres. Si les ciutats –i, com ell mateix afegia, amb elles, els seus ciutadans– són les primeres a patir les conseqüències, traduïdes en víctimes i destrucció, dels conflictes armats, les ciutats poden i haurien de jugar un paper important en la resolució dels conflictes i en

la construcció de la pau.²¹⁸ Les ciutats reben i contenen els problemes, però sobretot en són i en poden donar i contenir la solució. Així doncs, les ciutats podien oferir:

“Accions d’acompanyament situades en el terreny de la civilització, en el terreny de la cultura i en el terreny de la recreació de la convivència. Són, aquestes, accions de complementarietat per les quals les ciutats estan especialment ben preparades i disposades, ja que si –com deia– són les primeres a patir els conflictes també són les primeres a beneficiar-se de la normalitat i dels increments dels intercanvis.”²¹⁹

Per Maragall, la construcció de la pau s’ha d’abordar des del diàleg i des de la convivència, però aquesta acció no pot quedar relegada exclusivament als governs dels estats. Reivindica un diàleg multidimensional i en totes direccions:

“No n’hi ha prou amb la diplomàcia internacional, tot i que presta serveis rellevants. Davant la tendència a la cristal·lització de les posicions, al tancament en la veritat pròpia, es fa necessària la multiplicació de les relacions, dels contactes. El diàleg ha de discórrer d’estat a estat, de regió a regió, de grup a grup, de ciutat a ciutat, de religió a religió.”²²⁰

Aquest és el propòsit que té també el Centre Abraham, el centre de pregària ecumènic de la Vila Olímpica: el diàleg en el terreny de la religió, el diàleg aprofitant l’oportunitat dels Jocs. Es tracta d’una visió pròpia i original que dona dimensió pública a la religió i en reivindica el pluralisme, amb la fraternitat olímpica com a vincle d’enllaç.²²¹ Les ciutats són, doncs, els espais idonis per construir la pau, el diàleg i la convivència.

218 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4834. 31/01/1992. *Op. cit.*

219 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4834. 31/01/1992. *Op. cit.*

220 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4912. 08/10/1991. Acte de cloenda de la Conferència “El repte mediterrani i la resposta europea”.

221 L’espai no aconseguirà ser el que pretenia Pasqual Maragall i quedarà en mans dels interessos de l’Església catòlica. Entrevista a Ernest Maragall, 27 de gener del 2021.

Aquesta reivindicació constant l'explicita en diverses ocasions, una de les més significatives davant dels alcaldes d'arreu del món el 26 de juliol de 1992: “Les ciutats no tenen exèrcit ni bandera, no representen nacions ni estats, només ciutadans.” (Mauri i Uría, 1998)

Les ciutats poden i han de ser instruments per al diàleg, han de fer de ponts que superin la incomprensió que sorgeix a vegades entre les nacions i els estats.²²² Les ciutats no només en tenen la capacitat, sinó que tenen més capacitats o, si més no, capacitats pròpies imprescindibles per als processos de diàleg a escala internacional. Així defensa aquesta acció pròpia i imprescindible de les ciutats:

“Las ciudades tienen un papel crucial a desarrollar en los intercambios internacionales. Las ciudades están desprovistas de muchos de los prejuicios nacionalistas de los que los Estados no se pueden desprender. Las ciudades no tienen fronteras, no tienen ejércitos. Por eso, el diálogo entre ciudades puede ser más franco, más abierto, que entre Estados.”²²³

Des d'aquesta perspectiva, Maragall defensa la ciutat com un actor clau en el desenvolupament del diàleg i demana aquesta articulació de xarxes i ciutats agermanades:

“El diàleg de ciutat a ciutat, d'una riba a l'altra de la Mediterrània, crearia una xarxa de comunicació diversificada i de fluxos de relació que ajudaria a conèixer-nos millor i a establir ponts que només poder ser útils. Cada ciutat de la Mediterrània hauria de tenir la seva ciutat germana de l'altra regió o de l'altra ètnia.”²²⁴

Maragall reivindica, d'aquesta manera, la construcció d'instruments

222 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 6432. 26/07/1992. Recepció oferta als alcaldes i a les delegacions. Saló de Cent.

223 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 5226. 07/07/1986. I Col·loqui Barcelona–Mediterrània.

224 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Discursos. N. 4834. 31/01/1992. *Op. cit.*

de diàleg. I per això reclama Barcelona com a seu d'una possible Conferència de Seguretat i Cooperació al Mediterrani, com una ciutat de referència per impulsar el diàleg al Mediterrani des de les ciutats. L'alcalde està convençut que els alcaldes de Nazaret, de Betlem, de Gaza, de Tel Aviv i de les ciutats de Tunísia o del Marroc amb qui Barcelona coopera poden ajudar a construir una actitud de recuperació de la convivència i el retrobament. En aquest principi, s'emmarca també l'agermanament amb la ciutat d'Istanbul i la relació que establirà amb el seu alcalde, Erdoğan.

Aquesta és la reivindicació que fa Maragall en el discurs de recepció de la Conferència Intergovernamental Euromediterrània el 27 de novembre del 1995:

“Las ciudades son espacios privilegiados para el diálogo, para el comercio de las cosas y de las ideas. Ese papel estabilizador ha tenido una relevancia histórica en el Mediterráneo y lo vuelve a tener en las circunstancias de hoy. Las ciudades y las regiones tienen mucho que decir en el diálogo mediterráneo y en la cooperación que necesariamente le debe seguir. Las ciudades tienen mejores condicionantes diplomáticos y pueden evitar mejor las rigideces que toda negociación entre Estados comporta inevitablemente. [...] Las ciudades por debajo —o al lado— de los Estados pueden construir la red de seguridad de todo el proceso.”²²⁵

Aquesta idea de xarxa de seguretat és la que desenvolupa i materialitza el rol de les ciutats en els processos de resolució de conflictes i de construcció de la pau. Així ho fa saber als seus interlocutors, i és una idea que es repeteix en els guions i en els memoràndums de les entrevistes que té amb alcaldes i líders polítics de les diferents ciutats mediterrànies i europees. Així consta, per exemple, al guió de la reunió amb l'ambaixador d'Israel Yacov Cohen en el context de les invitacions a la Conferència de Ciutats el 7 de febrer del 1995:

225 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 5629. 27/11/1995. Recepció oferta per l'Ajuntament als assistents a la Conferència Euromediterrània.

“Els objectius dels poders estatals, sobretot pel que fa a la construcció de la pau, difícilment podran avançar si no hi ha una entesa entre els poders més pròxims als ciutadans, de forma que es creï una xarxa de seguretat que actuï com a suport dels processos de pacificació.”²²⁶

Maragall reivindica aquesta xarxa de seguretat com un element imprescindible que ha d'actuar en tots els àmbits que afecten la ciutat, com ell mateix apunta:

“En todos los encuentros derivados de esta Conferencia [Euromediterrània], se ha puesto de manifiesto que, sin el necesario entendimiento entre los poderes locales, los más próximos al ciudadano, y sin la existencia de un tejido de relaciones comerciales, empresariales y culturales en el nivel privado, es muy difícil desarrollar procesos como el iniciado en Barcelona. Por ello, entendemos que las relaciones entre ciudades no deben basarse solo en aspectos culturales y simbólicos, sino también en sólidos intercambios económicos y políticos, y experiencias de gestión urbana, como estamos haciendo con Sarajevo.”²²⁷

Ho relaciona així amb les experiències i amb l'acció que ha emprès Barcelona, tant en el diàleg euromediterrani com en la cooperació amb Sarajevo i en les xarxes de cooperació en termes de gestió urbana i de recuperació del teixit democràtic al Mediterrani.²²⁸

Maragall és un activista de la diplomàcia local, convençut de l'abast i de les funcions que pot acomplir la ciutat en l'esfera internacional. Miguel Ángel Moratinos considera que Maragall impulsa, de forma pionera, una diplomàcia de ciutats. En situacions de guerra i de conflicte,

226 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions. N. 8151. 07/02/1995. Entrevista amb l'ambaixador d'Israel Excm. Sr. Yaacov Cohen.

227 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Alcaldia. Discursos. N. 5651. 07/02/1996. Intervenció al seminari “Barcelona: The Gateway to Southern Europe”.

228 Ibid.

les ciutats poden jugar un paper fonamental i els alcaldes poden actuar de facilitadors, d'acompanyament, d'entesa, de construir ponts, un fet que significa un avenç en les relacions diplomàtiques en aquell moment. L'impuls d'aquestes accions és clau per avançar.²²⁹ L'experiència de *MedBridge* pretén coordinar i impulsar una xarxa de relacions diplomàtiques de diàleg i construcció de la pau entre les ciutats. Maragall combina el lideratge de Barcelona amb la voluntat d'articular xarxes i accions de cooperació entre les ciutats.

El convenciment que el combat per la pau s'ha de lliurar des de les ciutats queda reflectit en l'experiència de Sarajevo. Ell mateix afirma, en diferents ocasions, que l'experiència de Sarajevo és una mostra de les possibilitats que poden sorgir quan una ciutat pren consciència de les necessitats d'una altra ciutat o d'un altre país.²³⁰

Davant de la inacció dels poders estatals i de la comunitat internacional, les ciutats no poden restar en silenci. L'exemple de Sarajevo ens demostra que Maragall va trobar la forma d'actuar i de situar-se al costat de la ciutat, al costat de la gent que sofreix els conflictes armats i de cercar solucions. Amb Sarajevo, com hem vist, va situar l'acció internacional de Barcelona al mig de l'agenda política internacional dels estats. Es tracta, a més, d'una experiència d'èxit, d'una demostració de l'eficàcia i del paper que les ciutats poden accomplir. Va obrir camí cap a una acció multilateral i més horitzontal per part dels estats. Miguel Ángel Moratinos afirma que la diplomàcia de les ciutats és imprescindible per avançar, i els estats han d'acompanyar aquestes iniciatives.²³¹ L'experiència Sarajevo, com afirma Francesc Freixa, va ensenyar a les Nacions Unides la capacitat de les ciutats en els processos de reconstrucció post-bèl·lica. L'assessorament de Barcelona i el treball conjunt amb les operacions de *peacekeeping* en són la demostració més plausible.²³²

En l'acció internacional a la Mediterrània, es produeix una síntesi entre la idea de convivència i la idea de proximitat, aplicada a la construcció

229 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

230 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. Guions.

231 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

232 Entrevista a Francesc Freixa, 25 de febrer del 2020.

de la pau. Les polítiques urbanes i la democràcia local són, doncs, un objectiu imprescindible de la construcció de la pau, que atén i respon a les necessitats i als problemes més propers. Aquesta idea queda plasmada al títol de l'article sobre Sarajevo al llibre *Barcelona Solidària: "Contra les bombes, ciutats"* (Sanahuja i Dionís, coord., 2010).

Tanmateix, l'acció internacional de les ciutats és multidimensional, no pot quedar relegada només als àmbits propis de la ciutat, sinó que ha d'actuar al costat dels estats, en tots els àmbits: polític, econòmic i cultural. Pasqual Maragall aposta per situar la ciutat dins dels organismes multilaterals; pretén que les ciutats tinguin veu pròpia en l'esfera de les relacions internacionals entre els estats, i busca el protagonisme de les ciutats en la construcció d'unes relacions internacionals amb una perspectiva més propera a la ciutadania, més humana.

Epíleg. Barcelona i la Mediterrània, avui

Barcelona, efectivament es va obrir al mar, però no tant com el mateix Maragall hauria desitjat. “*Hemos abandonado el Mediterráneo*”, escrivia l’any 2003.²³³ Els objectius plantejats a Barcelona deu anys abans continuaven vigents i els reptes encara eren més grans.

HERÈNCIES I CONTINUÏTATS

Els mandats de Pasqual Maragall a l’Ajuntament de Barcelona no només van situar Barcelona al mapa, sinó que van inaugurar tota una sèrie d’experiències en l’acció internacional i, concretament, a la Mediterrània, on Barcelona va jugar un lideratge important. Segurament, no es va consolidar un projecte únic i ferm, però les múltiples experiències van aportar visió i sentit i, sobretot, van impulsar una onada que es va perllongar en el temps.

El Districte 11 va continuar evolucionant i es va configurar com un instrument de cooperació directa, que junt amb el programa Barcelona Solidària va significar un impuls important en el disseny d’un model de cooperació del conjunt de la ciutat en el sentit més complet del terme, on hi ha implicades múltiples entitats: la ciutadania, l’empresa i l’Ajuntament, que treballen per l’acció humanitària, la cooperació al desenvolupament i la justícia global. És a dir, un model de cooperació singular i de ciutat (Freixa, 2002).

La cooperació amb Sarajevo va continuar essent, durant força temps, un dels grans projectes de l’Ajuntament de Barcelona. La reconstrucció de la ciutat havia tot just començat quan Maragall deixava l’alcaldia. El gran projecte de reconstrucció de l’antiga Vila Olímpica per part de l’empresa pública REGESA es va dur a terme entre els anys 1998 i 1999,

233 Maragall, P. (2003): “Andonis Trisis y Bagdad”. *El País*, 6 de maig. Disponible a: <https://arxiup-maragall.catalunyaeuropa.net/items/show/864>.

quan va culminar l'agermanament amb el cantó de Sarajevo (Caramés i Pina, coord., 2006). Posteriorment, es va iniciar la construcció del Pavelló Olímpic de Zetra, amb el suport del COI. A l'experiència de Sarajevo, caldria sumar-hi, doncs, el paper que va acomplir Barcelona en la darrera guerra de desintegració de Iugoslàvia. Amb la crisi de Kosovo, centenars de milers de refugiats necessiten ajuda humanitària; la cooperació internacional s'hi aboca massivament, i un excés d'ajuda humanitària s'amuntegava al port de Durrës. De nou Barcelona, aquest cop de forma coordinada amb la Generalitat de Catalunya, desplega el *Barcelona Team* –com s'anomenaria en l'argot local–, hi envia ajuda humanitària, coopera amb les ciutats que acullen els refugiats, com Tirana i Kavajë, i envia un dispositiu de transport per fer arribar la cooperació dels ports d'arribada a la seva destinació.²³⁴ S'obre una oficina a Tirana, des d'on s'ofereixen recursos i es coordinen les ajudes amb ONG i organitzacions internacionals que treballen a la regió. El 12 de juny del 1999, el *Barcelona Team* és el primer comboi d'ajuda humanitària que entra a Pristina, on obre una altra oficina. Barcelona ofereix la seva ajuda per promoure l'intercanvi entre ciutats amb vista a treballar per la democratització i la reconstrucció de l'Administració local. Després dels bombardejos de l'OTAN i de la caiguda de Milosević, l'Ajuntament de Barcelona crea una missió d'exploració a Sèrbia i estableix contacte amb els ajuntaments de Belgrad i Niš per fer el primer enviament d'ajuda humanitària des de Barcelona (Alba, 2002). Les ciutats també adquireixen un protagonisme important en la caiguda de Milosević l'any 2000, per posar fi a la darrera de les guerres de secessió iugoslava (Freixa, 2002). L'Ajuntament de Barcelona es posa al servei de les Nacions Unides en les operacions de pau a la regió. El juny del 2003, Joan Clos, en representació de la Coordinadora de les Associacions Mundials de Ciutats i Autoritats Locals (CAMCAL), signa un conveni de col·laboració amb el Departament d'Operacions de Manteniment de la Pau (DPKO) de les Nacions Unides per coordinar la participació de tècnics dels governs locals d'arreu del món en les operacions per al manteniment de la pau, en què l'ONU assumeix un paper cada cop

234 Entrevista a Julián Artacho, 20 de novembre del 2020.

més d'administrador civil, des de l'experiència dels Balcans. Es pretén així desenvolupar una acció multilateral per a la coordinació de les ciutats en la resolució dels conflictes i la construcció de la pau.

La construcció de la pau i de la democràcia local continuen essent, doncs, els dos grans vectors de la cooperació de Barcelona. La ciutat, l'Ajuntament, les empreses i les organitzacions de la societat civil continuaran essent els principals protagonistes d'aquesta llarga onada, iniciada pels primers ajuntaments democràtics. Sarajevo, Tetuan i Gaza són alguns dels projectes més significatius en aquesta etapa.²³⁵

L'experiència de Gaza, com ja hem comentat, fou impulsada a través d'un conveni tripartit entre Barcelona, Gaza i Tel Aviv. La qüestió palestina va esdevenir així un dels pilars de la cooperació de Barcelona. A mesura que el procés de pau s'anava encallant, la cooperació es va concentrar particularment en la ciutat de Gaza i en l'ajuda al poble palestí. Es constituïa així la plataforma ciutadana Barcelona per Palestina, que acompanyaria els processos de cooperació. La construcció del *Barcelona Peace Park*, una plaça pública construïda en una zona molt depauperada de la ciutat, va ser el primer projecte de cooperació entre les dues ciutats. El projecte fou desenvolupat per tècnics de l'Àrea de Direcció de Projectes Urbans de l'Ajuntament. Com explica Carles Casamor, els projectes amb Gaza són una experiència d'intercanvi i de cooperació tècnica entre les dues ciutats i una iniciativa per construir espai públic i vida en una zona assetjada. La destrucció del parc en els atacs a Gaza l'any 2009 demostra els límits de la cooperació tècnica. La inversió que hi havia fet Barcelona va quedar destruïda en poques hores, sense que les queixes del govern local obtinguessin cap resposta. Així com la cooperació amb la riba sud de la Mediterrània no va anar acompanyada d'una política que deixés de donar suport als règims autoritaris, l'ajuda a la població palestina es va veure constantment destruïda per la impunitat del règim israelià en la seva política de destrucció i neteja ètnica a Palestina. Fou una lliçó sobre la importància d'acompanyar els processos de cooperació d'una agenda política, amb l'objectiu de fer perdurar els resultats i estendre'ls

235 Sobre aquesta qüestió, vegeu Sanahuja i Dionís (2010).

al màxim de capes de la societat, així com de reconduir els actors de la cooperació cap a objectius basats en els drets humans, la justícia social, l'ètica ecològica, etc., i desenvolupar una agenda de diplomàcia local que els acompanyi. L'Ajuntament de Barcelona reconstruiria novament el parc, dos anys més tard. La cooperació tècnica entre les dues ciutats es va plasmar també en la intervenció integral al barri d'Hayy al-Nasr, un dels més deprimits de Gaza, que va ajudar a urbanitzar i a construir-hi espai públic, en una ciutat altament poblada i amb molta falta d'espais oberts i col·lectius. Es consolidava així una sòlida relació d'èxit entre ambdues ciutats.

L'evolució de l'acció internacional en el camp de la cooperació es va convertir i continua essent una autèntica acció transversal a l'Ajuntament de Barcelona, que implica àrees molt diverses, en funció de cada projecte i d'acord amb els diferents actors de la ciutat. El Districte 11 va evolucionar i es va transformar en una àrea, en un instrument de gestió de la cooperació internacional. *MedCities* va continuar la seva trajectòria consolidant un bon grapat d'experiències de cooperació tècnica, i teixint xarxes i projectes arreu de la Mediterrània. Esdevé així una de les principals plataformes de cooperació de què disposa Barcelona a la Mediterrània, que ha mantingut el focus en el factor urbà, en un moment on aquest torna a posar-se a l'agenda de les xarxes globals i de les organitzacions internacionals.

En el camp del municipalisme internacional, el lideratge de Barcelona va continuar. La idea de Pasqual Maragall de fusionar les organitzacions de ciutats del món havia donat els seus fruits. L'organització de la I Assemblea Mundial de Ciutats i Governos Locals a Istanbul l'any 1996 va donar lloc a un primer òrgan de coordinació (CAMCAL) entre la IULA i la FMCU, amb l'objectiu de caminar cap a la fusió del moviment de ciutats. Paral·lelament, UN-Habitat creava el United Nations Advisory Committee of Local Authorities (UNACLA), un òrgan assessor format per ciutats i governs locals i presidit per Joan Clos, que el 6 de juny del 2001 es va adreçar a l'Assemblea General de les Nacions Unides en nom de les ciutats i dels governs locals d'arreu del món. Paral·lelament, el mes de maig s'havia convocat a Rio de Janeiro el congrés on s'inicià l'esperat procés d'unificació. A l'assemblea del 2002, Barcelona es va erigir com la

seu de la nova organització i, finalment, a l'assemblea de París del 2004 es va fundar Ciutats i Governos Locals Units (CGLU) i s'establiren els compromisos de la nova organització.²³⁶

El mandat de Joan Clos consolida així els projectes i les iniciatives impulsades per Pasqual Maragall, tant en l'àmbit de les ciutats com en l'àmbit del Mediterrani: l'organització del Fòrum de les Cultures 2004, resultat de buscar un esdeveniment impulsor de noves reformes per a la ciutat, tenia també l'origen en el mandat de Maragall i la candidatura que havia intentat impulsar Barcelona com a Capital Europea de la Cultura 2001. El Fòrum entronca, en algunes qüestions, amb el diàleg cultural i amb la proposta d'Aliança de Civilitzacions, que esdevenen intents de confrontar el discurs del xoc de civilitzacions que, a partir del 2001, amb l'ascens dels neoconservadors als Estats Units i arran de l'atemptat de les Torres Bessones, s'imposa plenament a l'agenda política internacional. Tanmateix, el resultat del Fòrum no va ser l'esperat: la capacitat de lideratge i la potencialitat de l'aposta van respondre més als objectius de la transformació urbana i al desenvolupament de la marca Barcelona, que ja patia les conseqüències d'unes externalitats negatives ja detectades, provinents del turisme i d'una economia cada cop menys diversificada, que malmetien la seva acció internacional (Fernández de Losada, 2019).

L'any 2002, es crea l'Institut Europeu de la Mediterrània, un consorci entre la Generalitat de Catalunya, el Ministeri d'Afers Exteriors espanyol i l'Ajuntament de Barcelona, que hereta l'experiència i els recursos de l'Institut Català del Mediterrani, creat el 1989, amb la voluntat d'esdevenir un centre de referència internacional en l'observació, la interpretació i l'anàlisi de la realitat mediterrània i d'actuar com a plataforma d'impuls de les relacions euromediterrànies davant la UE (Caramés i Pina, coord., 2006). El mateix any 2002, es constitueix a Montpeller l'Arc Llatí, una associació europea de governs supramunicipals, una plataforma de cooperació territorial intereuropea, amb l'objectiu de construir un euroterritori, que treballa per la cohesió social i busca reequilibrar Europa

236 Sobre aquesta qüestió, *vid.* Caramés i Pina (coord.) (2006), Fernández de Losada (2019) i Sabartés (2013).

cap a la Mediterrània. A partir del 2009, la Diputació de Barcelona n'acollirà la secretaria permanent.

Quan Maragall és nomenat president de la Generalitat, planteja de nou la qüestió del Mediterrani: la cimera de Barcelona +10 i una nova Conferència de Ciutats del Mediterrani són un intent de catalitzar un nou impuls a la Mediterrània, realitzat conjuntament amb el Govern d'Espanya, presidit per José Luis Rodríguez Zapatero i amb Miguel Ángel Moratinos com a ministre d'Afers Exteriors, que intenten recuperar el protagonisme d'Espanya a l'agenda europea i a la Mediterrània, després de les desventures d'Aznar amb l'eix atlàntic. Com ja hem comentat, aquest intent fracassa: Miguel Ángel Moratinos considera que no es va avançar tot el que s'hauria volgut; els britànics en tenien la presidència i, malgrat que Barcelona acollia la conferència, Londres marcava una agenda més limitada i escorada.²³⁷

El mandat de Jordi Hereu, en el context de la crisi econòmica del 2007, se centra en els objectius de la cooperació econòmica i inicia l'obertura de nous projectes a Àsia, que Xavier Trias tirarà endavant. Al Mediterrani, es reforça la cooperació econòmica amb Tel Aviv, sense contrapartides i sense visió estratègica amb relació a la defensa dels drets humans i a la construcció de la pau a la regió. Tanmateix, la referència de Barcelona no desapareix: com ja hem dit, la seu de la Unió pel Mediterrani –un intent de Sarkozy de deixar de banda el Procés de Barcelona i liderar una nova iniciativa, protagonitzada per França– s'acaba instal·lant a Barcelona, gràcies al desplegament d'una forta acció diplomàtica per part de Jordi Hereu i de Miguel Ángel Moratinos, que treballaran per aconseguir la secretaria de la nova institució. De fet, es tracta d'un nou èxit de la visió de capital de la Mediterrània iniciada per Maragall.²³⁸

Amb la creació de la Unió pel Mediterrani l'any 2008, el Comitè de les Regions i les assemblees territorials que actuen al Mediterrani creen l'Assemblea Regional i Local Euromediterrània (ARLEM), amb els objectius de donar una dimensió territorial a la Unió pel Mediterrani;

237 Entrevista a Miguel Ángel Moratinos, 19 de febrer del 2021.

238 Ibid.

promoure la democràcia local, la governança multinivell i la cooperació descentralitzada en les tres ribes del Mediterrani; fomentar el diàleg nord-sud i sud-sud entre els ens locals i regionals; promoure l'intercanvi de bones pràctiques, coneixements i experiència tècnica en àmbits de la competència dels ens locals i regionals, i fomentar la integració i la cohesió regional. Comença per a les organitzacions internacionals una dècada de més protagonisme del factor urbà en la qüestió mediterrània, però amb un lideratge més difús dels governs locals (Barba, 2020).

Amb el pas dels anys, però, la política al Mediterrani va perdent força i centralitat davant de noves prioritats. Tot i així, continuen les línies estratègiques, es teixeixen noves xarxes i se segueixen desenvolupant projectes de cooperació entre ciutats, tant en la línia de la política territorial europea com en la de l'acció al conjunt de la Mediterrània. La força de propulsió no tant en els instruments, sinó més aviat en la reflexió política—s'ha anat exhaurint; alguns dels seus principis queden desdibuixats, i es perd així lideratge i una agenda de prioritats de la ciutat al Mediterrani. Malgrat les noves estructures, desapareix una visió a llarg termini de l'àrea mediterrània, i una idea i una reflexió sobre el paper de les ciutats i els seus governs en la governança d'aquests espais geopolítics.²³⁹ El context no hi ajuda; la idea de la Mediterrània com a espai de cooperació, diàleg i construcció de la pau queda brutalitzada i fragmentada. Des del 2001, la visió neoconservadora del xoc de civilitzacions penetra amb força i el Mediterrani és vist pels estats més com una frontera i un problema, que com un espai de cooperació i de creixement compartit amb Europa. La Unió pel Mediterrani impulsa novament l'esperit de Barcelona, però neix amb importants mancances financeres i amb un pes polític escàs en el conjunt de la UE i dels estats de la Mediterrània. Els problemes no tan sols persisteixen, sinó que es fan més complexos: hi ha més divergències i més conflictes. El mandat de Xavier Trias d'alguna manera relega aquest espai i prioritza altres regions, com Àsia. Es perd inèrcia i centralitat, i el Mediterrani ja no és una prioritat política en si. En aquests anys, hi ha una

239 Sobre aquesta manca de reflexió i d'horitzó polític, n'han parlat les diverses persones entrevistades respecte a la trajectòria i al futur de Barcelona a la Mediterrània.

aposta cap a altres estratègies internacionals, centrades en l'impuls de la marca de la ciutat i en la seva projecció econòmica dins les competències i les lògiques de creixement de les ciutats globals, entre les quals Barcelona hi continua essent.

La crisi financera del 2008 dibuixa un món complex i les externalitats del procés de globalització impacten en la vida social de la població. Les revoltes àrabs l'any 2011 evidencien el fracàs del projecte euromediterrani i constaten la gran divergència i el poc interès d'Europa per respondre a les demandes de justícia social i de dignitat de les societats de la riba sud. Al mateix temps, les polítiques d'austeritat aprofundeixen la crisi econòmica al sud d'Europa. La indignació omple les places; les imatges de les acampades a la plaça Tahrir impulsen la imaginació simbòlica per a les acampades a la Plaza del Sol a Madrid i a la plaça de Catalunya a Barcelona. Les societats i la comunicació potser estan més properes i generen més inèrcies del que havíem pensat.

Les revoltes àrabs no provoquen canvis ràpids; al contrari, inicien una dinàmica de canvi molt lenta i un seguit de contrarevolucions que desencadenen conflictes armats i un reforç de les dictadures i dels sistemes autoritaris. El projecte euromediterrani s'ha convertit en unes polítiques de veïnatge, centrades a assegurar els mercats econòmics amb la riba sud, construir un sistema d'externalització fronterera i consolidar la idea d'Europa fortlesa, que recull el pitjor del seu passat colonial. Malgrat tot, ha construït institucions, espais i marcs de cooperació abans inexistents.

DE NOU EL MEDITERRANI?

L'arribada a l'alcaldia d'Ada Colau l'any 2015 significa la victòria electoral d'un projecte municipalista que posa la ciutat al centre de l'acció política.

Hi ha, així, una aposta per la recuperació i l'impuls del municipalisme global a través de les xarxes de ciutats. L'alcaldesa situa a l'agenda política de les xarxes de ciutats internacionals qüestions fonamentals per a la vida urbana: el dret a l'habitatge, el canvi climàtic o la qüestió dels refugiats.

El dret a l'habitatge és el nucli del projecte municipalista, una de les

conseqüències més impactants de la crisi del 2007 i una reivindicació que fa néixer el projecte polític de Barcelona en Comú. Es tracta d'una qüestió fonamental per a la vida i el desenvolupament de les ciutats. En efecte, la crisi de l'habitatge és un dels impactes més durs de l'especulació financera a les ciutats, que malmet la vida dels seus habitants. En aquest àmbit, l'acció i la veu de Barcelona són escoltades novament i l'alcaldessa lidera un nou discurs que posa al centre el dret a la ciutat i que compta amb un ampli suport internacional, com es constata amb l'impuls de la declaració *Cities for Adequate Housing*, que Ada Colau presenta a la seu de les Nacions Unides a Nova York el juliol del 2018.²⁴⁰

La segona línia fonamental és una tendència a recuperar la Mediterrània. La guerra a Síria és, des del 2011, un dels nuclis fonamentals de la brutalització al Pròxim Orient. Els desplaçaments forçosos de la guerra provoquen l'arribada de milers de refugiats a les costes europees. Al setembre del 2015, la foto d'Alan Kurdi, un nen provinent de Síria que mor ofegat a la platja de Bodrum, dona la volta al món i es converteix en un dels símbols de l'anomenada crisi dels refugiats o, el que és el mateix, una crisi dels sistemes d'acollida i dels principis fonamentals en què s'havia consolidat el projecte europeu des de la postguerra. El Mediterrani retorna a l'agenda pública de la ciutat. La ciutadania i les entitats demanen una resposta a les ciutats i als estats.

L'aposta de Barcelona pel Mediterrani es concentra, en primer lloc, en una acció d'emergència davant no tan sols de la inacció d'Europa i del Govern de l'Estat –com havia passat amb Sarajevo–, sinó de l'actitud contrària i desafiant de la política europea i dels estats, que és responsable de més de 3.000 morts anuals al Mediterrani de persones que intenten arribar a Europa en cerca de refugi. És una aposta d'un conjunt important de la ciutat i les mobilitzacions a favor de l'acollida dels refugiats connecten amb la llarga tradició de Barcelona com a ciutat solidària i cosmopolita.

L'Ajuntament de Barcelona busca impulsar una acció de salvament al mar, davant la impotència que provoca la inacció o, fins i tot, la prevaricació de la UE i dels estats davant dels milers de morts que es

produeixen a la Mediterrània. A través d'un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Barcelona i l'ONG Proactiva Open Arms, pionera en les accions de rescat al Mediterrani, i gràcies a les aportacions d'empreses i entitats i de la ciutadania, s'aconsegueix posar un vaixell de salvament a la Mediterrània central. Les ciutats busquen així crear una xarxa de ports segurs i mantenir la pressió davant de les resistències dels estats a assumir les seves obligacions en matèria de drets humans i a respectar el dret internacional dels refugiats.

L'any 2015, l'Ajuntament impulsa el pla “Barcelona, ciutat refugi”, una clara recuperació de l'esperit que havia marcat la qüestió de Sarajevo i l'acollida de refugiats durant la guerra de Bòsnia. Aquest pla busca reforçar els sistemes i les accions d'acollida de què ja disposava la ciutat i preparar-ne de nous per acollir i garantir els drets de les persones refugiades.²⁴¹

Es reforcen així els vincles amb diverses ciutats europees i es fa una crida conjunta amb París i Lesbos, que a la Cimera de Ministres de l'Interior i Justícia de la UE demanen que:

“no donin l'esquena a les ciutats i escoltin el clam que hi sorgeix; necessitem el suport i la cooperació dels estats, de la Unió Europea i de les institucions internacionals, per assegurar l'acolliment.”²⁴²

Barcelona signa convenis de col·laboració amb Lampedusa i amb Lesbos el març del 2016, per promoure la cooperació en la gestió i els reptes de les ciutats en l'acollida de les persones refugiades. L'objectiu de Barcelona és impulsar una xarxa de ciutats refugi a Europa –que té les seves ressonàncies en les ciutats santuari dels Estats Units contra les lleis d'immigració impulsades per Donald Trump–, que reivindiquen la idea d'una Europa federal, unida i lliure, nascuda de la lluita contra el feixisme, impulsada amb el Manifest de Ventotene, després de la Segona Guerra Mundial.²⁴³

241 “Barcelona, ciutat refugi”. Disponible a: <https://ciutatrefugi.barcelona/ca/el-pla>

242 Colau, A.; Hidalgo, A.; Galinos, S. (2015): “Nosaltres, les ciutats d'Europa”. *El País*, 12 de setembre.

243 Entrevista a David Llistar, 16 de juliol del 2020.

Ada Colau participa a Roma en la Cimera d'Alcaldes i Alcaldesses d'Europa, per tal d'abordar conjuntament la crisi dels refugiats, i visita el papa Francesc l'any 2019. La qüestió dels refugiats teixeix nous vincles entre les ciutats del Mediterrani. Suposa recuperar el discurs de l'Europa de les ciutats –les ciutats contra l'Europa fortalesa– i és, en el fons, la reivindicació sobre una idea de Europa. Una recuperació i una reivindicació clares del llegat de Maragall, un maragallisme radical, com ha definit Enric Juliana,²⁴⁴ que entronca amb el projecte polític que el mateix alcalde defensava quan es reivindicava com a radical, en el sentit d'anar a l'arrel dels problemes i defensar l'honor de la ciutat enfront –o dignament al costat– de la nació i de l'Estat.²⁴⁵

La Mediterrània torna a agafar més pes en els programes i en les estratègies tant de l'Ajuntament de Barcelona com de l'Àrea Metropolitana.²⁴⁶ L'acció internacional de Barcelona impulsa de nou la centralitat de la Mediterrània; proposa recuperar àmbits d'acció i el lideratge a les xarxes, i, entre els seus objectius principals, recupera i impulsa nous projectes de cooperació, que plantegen qüestions centrals com la justícia global i el dret a la ciutat. Recupera i torna a donar centralitat als projectes de cooperació directa amb Palestina, amb les ciutats de Gaza i Betlem; obre noves possibilitats de cooperació amb Saïda, al Líban; es marca dins la seva estratègia intentar abordar projectes de cooperació urbana amb un context tan difícil com el de Líbia, i prioritza l'àrea mediterrània com una àrea estratègica per als projectes de cooperació de les ONG de la ciutat. S'elabora així una nova visió estratègica, que intenta impulsar de nou i recuperar la centralitat de l'acció internacional de Barcelona al Mediterrani.²⁴⁷ Així, la política mediterrània recupera l'empenta, però segurament no amb tota la força política i tècnica necessària per

244 FCE. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Testimonis. Enric Juliana. Disponible a: <https://www.catalunyaeuropa.net/ca/pasqual-maragall/testimonis/57/enric-juliana-i-ricart.html>

245 FCE. Arxiu Pasqual Maragall. N. 5603. Discursos. 08/03/199. Cloenda del congrés.

246 *Vid.* Direcció de Justícia Global i Cooperació Internacional (2020): *Pla Anual 2021 de Cooperació per a la Justícia Global de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona (2020): *Barcelona, Ciutat Global. Pla Director de Relacions Internacionals 2020-2023*. AMB (2020): *Pla director de cooperació internacional 2020-2023*.

247 Entrevista a David Llistar, 16 de juliol del 2020.

respondre als reptes enormes d'una regió extremament complexa, plena de dificultats, límits i necessitats, i amb poques oportunitats.

ELS REPTES DE LA MEDITERRÀNIA ACTUAL

Trenta anys després de la fi del món bipolar, la Mediterrània ha esdevingut un espai encara més complex i més fragmentat. Les principals dinàmiques del món de la postguerra freda i els problemes que s'hi dibuixaren continuen vigents.

La Mediterrània no és avui un espai més unit, ni integrat ni cohesionat. Malgrat que han aparegut més institucions i que, en el camp de la geopolítica, és un escenari més reconegut, els escenaris geopolítics del Pròxim Orient, del nord d'Àfrica o dels Balcans continuen tenint un fort pes en les dinàmiques globals, i la influència i la mirada dels estats de la Mediterrània a d'altres àrees d'influència s'ha fet més constant. A més, la UE ha perdut centralitat i ha d'equilibrar les seves polítiques i els seus interessos a l'àrea mediterrània davant la influència de les potències externes i regionals (Scheffran, 2020).

La primacia dels interessos dels estats continua essent una constant. Els estats encara són el principal recurs de poder i de distribució de la renda al sud de la Mediterrània i, tant a la riba nord com a la riba sud, han impedit una major integració i cooperació en el si de la UE i en el del conjunt de la regió. L'Europa dels estats i de les nacions ha construït un sistema d'unió econòmica i mercat únic sòlid, però un projecte polític encara amb moltes mancances. La desafecció europea s'ha anat incrementant arran de les mesures d'austeritat derivades de la crisi del 2008. Nous projectes d'ultradreta han recuperat el discurs nacional i antieuropeista, que ha portat a recular en la qüestió dels drets humans o a construir una Europa més tancada i homogènia. El Brexit n'és una de les conseqüències més rellevants.

La divergència econòmica entre les dues ribes de la Mediterrània s'ha fet encara més gran, però les desigualtats han crescut també a l'interior dels estats d'ambdues ribes. Les economies del sud no tan sols no han

crescut —o ho han fet de forma molt tímida—, sinó que s’han allunyat del creixement econòmic de la UE en les darreres dècades. Malgrat la disparitat que es produeix entre els diferents països de la Mediterrània, hi veiem una sèrie de factors compartits. L’augment de l’atur, de la pobresa i de les desigualtats, agreujades amb la crisi econòmica global, és una tendència comuna. Les conseqüències de les desigualtats tenen efectes importants sobre la població més vulnerable. Les dones i els joves en són uns sectors especialment afectats (Pérez Casado, 2020). A la riba sud, aquestes dinàmiques han estat encara més accentuades; el creixement de la població dibuixa un escenari en què predomina la població jove, alfabetitzada i més ben preparada que abans, però que no pot satisfer les seves expectatives bàsiques de futur. Les revoltes del 2011 van ser una resposta a la crisi i a la falta de dignitat, de justícia social i de drets bàsics en què es trobava la població. El fracàs de la revolució ha empitjorat encara més aquesta situació, especialment en els estats on han esclatat conflictes armats de noves dimensions. Així doncs, es mantenen els factors de descontentament social i de pauperització de les societats. A més, l’Europa fortalesa ha convertit els països de la riba est i sud de la Mediterrània en enormes territoris de frontera que acullen milers de desplaçats forçosos en cerca de refugi o de trànsit cap a Europa. La crisi de la COVID-19 pot empitjorar encara més la ja difícil situació de la riba sud i frenar el procés de recuperació que havien emprès els països de la UE. A les desigualtats econòmiques, cal sumar-hi les desigualtats de gènere, que persisteixen al conjunt dels països de la Mediterrània, d’una manera especialment virulenta a la riba sud, on els sistemes autoritaris i els conflictes armats tenen més impacte especialment sobre les dones.

El canvi climàtic és un dels factors que adquireixen més centralitat a la Mediterrània avui. Com hem vist, la qüestió del medi ambient és a l’agenda mediterrània des dels anys setanta. La vulnerabilitat dels ecosistemes del Mediterrani és prou coneguda, i els estudis i les tendències de les darreres dècades no han fet més que confirmar les greus conseqüències per a les societats mediterrànies que tindran l’esclafament global i l’escassetat dels recursos fòssils. La Mediterrània és una zona especialment vulnerable, ja que concentra molts factors impulsors del canvi climàtic en un ecosistema

especialment vulnerable i és un dels punts calents de l'emergència climàtica a escala mundial (Lange, 2020). La concentració enorme de tràfic marítim; la gran dependència dels recursos naturals i les economies que hi estan vinculades; la sobreexplotació del mar, de la terra i dels recursos hídrics; l'augment de la població i els processos d'urbanització ens situen davant d'un escenari molt complex que haurà d'afrontar unes conseqüències adverses enormes (Galeotti, 2020). L'ascens de les temperatures i la davallada de les precipitacions comporta creixents onades de calor, sequeres i episodis de pluges torrencials i incendis que poden tenir un impacte enorme en l'ecosistema i causar problemes de primer ordre per al desenvolupament humà. L'augment de l'escassetat hídrica, en un context en què els recursos hídrics ja són escassos, i la gran dependència i competència pels recursos fòssils nodreixen i agreugen les tensions i els conflictes polítics i socials de primer ordre (Scheffran, 2020) L'impacte sobre l'ecosistema mediterrani tindrà conseqüències molt importants en la producció d'aliments, en la biodiversitat marítima i en la contaminació atmosfèrica, que causaran més desigualtats i el deteriorament de la salut i de la qualitat de vida de les persones que l'habiten. Afrontar el canvi climàtic i el problema de la dependència energètica creixent dels recursos fòssils esdevé així un dels reptes més importants del segle XXI, abans que els seus impactes adversos sobrepassin les capacitats d'adaptació, afebleixin les institucions i dilueixin els estats (Lange, 2020).

Els conflictes armats a la Mediterrània s'han agreujat en la darrera dècada. La guerra a Síria ha confirmat les pitjors perspectives de l'impacte dels nous conflictes armats sobre la població civil i fins i tot sobre els combois humanitaris. La guerra de Síria s'ha convertit en una guerra de múltiples dimensions, en què hi ha implicats actors locals, regionals i internacionals. A Líbia, la caiguda de Gaddafi ha deixat un país fallit en què les principals estructures de l'estat són inexistents i deixen el territori en mans de grups armats, sense un control efectiu, com un escenari de disputa entre els diversos actors regionals. A més dels nous conflictes armats, persisteix el conflicte a Israel i Palestina, on el fracàs del procés de pau comporta un escenari de brutalització contra la població palestina, que consolida un règim d'apartheid i perpetua els mecanismes

dels desplaçaments forçosos i el bloqueig i la destrucció sistemàtica de la franja de Gaza, on la població palestina viu empresonada en un territori de 365 km² sense els recursos bàsics per poder subsistir.²⁴⁸

Les conseqüències més visibles de les grans qüestions que afronta la Mediterrània es materialitzen en els desplaçaments forçosos de la població que arriba a Europa, fugint de les dures condicions de vida causades per la situació econòmica, les guerres, les persecucions polítiques o els impactes ambientals, procedent tant de la Mediterrània sud com d'altres zones. El mar esdevé així un dels espais de frontera més durs del planeta, una gran fossa comuna. Els milers de desapareguts anualment a les aigües del Mediterrani representen un dels desastres humanitaris més greus de la UE.

La UE ha anat dibuixant unes polítiques migratòries cada vegada més fonamentades en una visió securitària de la frontera, que ha prioritzat la militarització, el control i les devolucions, enfront de les polítiques d'acollida i d'integració. La pressió del discurs i l'amenaça electoral de l'extrema dreta han desencadenat polítiques i pressions cada cop més dures per part dels estats per a un major control i persecució de les persones migrants i refugiades. Els principals països d'arribada han quedat també desemparats per la resta. Així, la UE ha construït una Europa fortalesa que dificulta cada cop més els processos d'acollida, perquè ha tancat la porta a establir vies segures d'arribada, ha externalitzat les fronteres amb acords econòmics amb tercers països i ha obert la porta a la persecució legal de les organitzacions i dels activistes humanitaris que treballen en tasques de rescat i salvament al Mediterrani. L'acord entre Turquia i la UE de 2016, vulnera la legalitat internacional, la Declaració universal dels drets humans i la Quarta Convenció de Ginebra, i posa en dubte entredit els principis fundacionals de la pròpia UE, que es van formular per no repetir els horrors de la Segona Guerra Mundial. L'acord s'ha convertit avui en una fórmula en què els refugiats són utilitzats com a moneda de canvi, en el marc de les tensions geopolítiques que viuen els seus respectius països: és el cas, per exemple, de les tensions entre Grècia i

248 A títol il·lustratiu, la comarca del Maresme té una extensió de 399 km².

Turquia. Malgrat algunes directives i unes tímides sancions als estats que s'han oposat a rebre les quotes acordades, la crisi del sistema d'acollida és una mostra de les dificultats i dels límits amb què es troba el projecte europeu.

Conclusions

Vint-i-cinc anys després de la Conferència Euromediterrània i dels Acords de Dayton, el llegat de Pasqual Maragall ens dona un bon grapat d'elements per reflexionar sobre l'acció internacional de Barcelona a la Mediterrània i algunes línies per respondre als reptes d'avui.

MÉS MEDITERRANI, MÉS EUROPA

Els reptes del Mediterrani són, avui més que mai, reptes europeus, com ja va reivindicar Maragall al seu moment. L'anomenada "crisi dels refugiats" és, com hem vist, una crisi dels sistemes d'acollida europeus i, per tant, del conjunt de la Unió Europea. La reivindicació de l'Europa pròxima, de l'Europa de les ciutats, adquireix avui encara més sentit.

La reivindicació i la construcció d'aliances, el lideratge de les ciutats europees i el paper de Barcelona són essencials per definir i impulsar una agenda europea que no només inclogui la Mediterrània, sinó que també posi les bases per a un escenari d'integració i de cohesió amb l'àrea mediterrània, que posi fi a l'Europa fortalesa i permeti avançar en els processos de cooperació territorial en el marc de la Unió Europea, traçant lògiques que transcendeixin els límits i les lògiques dels estats-nació. Barcelona té una posició estratègica per cooperar-hi i coordinar els espais econòmics del sistema de ciutats de la Mediterrània occidental, una assignatura amb molt recorregut.

Barcelona va guanyar credibilitat i lideratge amb l'impuls de l'acció exterior europea i continua essent una ciutat de referència. Desafiar i pressionar les institucions europees i les polítiques dels estats per a la definició d'un sistema d'acollida comú i eficaç, basat en els principis dels drets humans i del dret internacional, és una obligació de les ciutats, i no només per raons morals, sinó també funcionals, perquè són les ciutats les que han d'afrontar els enormes problemes que generen els límits legals i econòmics que s'imposen a les persones migrants i refugiades. Les ciutats, com hem vist, poden actuar de forma coordinada; poden continuar teixint formes de cooperació que abandonin l'estratègia neoliberal, desenvolupar

polítiques per encarar els problemes urbans actuals, els problemes de la gent, i treballar per reduir les desigualtats a l'interior de les dues ribes. Avui més que mai cal abordar amb urgència la gran falla mediterrània, que és la frontera de les desigualtats més grans del món.

Actualment, a diferència dels anys noranta, Barcelona disposa de moltes més infraestructures i eines polítiques –xarxes, organitzacions, etc.– i d'una àmplia experiència en la cooperació entre ciutats, en desenvolupament de plans estratègics, en gestió urbana i en participació, entre molts altres aspectes. La capacitat de continuar teixint xarxes i, sobretot, de liderar, impulsar i coordinar processos i projectes d'abast mediterrani marcarà la continuïtat de Barcelona com un node estratègic a la Mediterrània. Recuperar l'impuls i potenciar la centralitat a la Mediterrània vol dir recuperar i potenciar la centralitat a Europa, i viceversa.

Donar l'esquena al mar no és una opció. El llegat de Pasqual Maragall ens demostra que els reptes de la Mediterrània són els reptes de Barcelona. És obrint-se al mar que s'ha construït la Barcelona oberta i diversa que coneixem avui.

DEMOCRÀCIA LOCAL I COMBAT PER LA PAU

L'acció internacional a la Mediterrània ha demostrat l'abast, però també els límits, de la cooperació tècnica. La reflexió sobre les experiències de la cooperació directa i de l'acció internacional de la ciutat de Barcelona demostra la importància de tenir objectius a llarg termini, una mirada estratègica i una idea de fons, però també el coratge d'obrir i d'experimentar amb noves possibilitats.

Malgrat que els objectius no sempre han assolit els resultats esperats i que les condicions a la Mediterrània no han millorat, l'experiència de Barcelona i el discurs de Pasqual Maragall ens deixen una sèrie d'elements i de principis que ens permeten pensar en diverses formes d'afrontar els reptes del Mediterrani i pensar-ne l'acció i l'estratègia.

A la Mediterrània, la democràcia local i la construcció de la pau continuen essent dos marcs d'acció que permeten treballar i desenvolupar una sèrie d'idees que, d'una manera o altra, podem veure reflectides en les

experiències que hem analitzat.

Els drets humans i la justícia social són un corrent de fons continu en molts dels elements que hem tractat. Una acció a la Mediterrània avui hauria de tenir com a objectiu principal afrontar la gran divergència econòmica i les enormes desigualtats socials fent una atenció especial a la dimensió de gènere, com també lluitar contra les desigualtats i revertir les polítiques neoliberals que han predominat en les agendes de les darreres dècades (Pérez Casado, 2020). Situar la vida de les persones al centre implica treballar en sistemes de protecció i de desenvolupament que donin resposta a les necessitats bàsiques de les persones, com a garantia de benestar. La COVID-19 ha demostrat més que mai la importància de no deixar a ningú enrere.

Així doncs, només podem concebre la Mediterrània definint uns processos d'inclusió que posin al centre el reconeixement de la igualtat dels drets de totes les persones nouvingudes, com a base per construir unes societats heterogènies, que defensin la diversitat i la pluralitat com la seva principal riquesa. La capacitat de teixir ponts en moments adversos i amb realitats diferents és segurament una de les lliçons més importants de l'acció política de Pasqual Maragall. Les experiències de Sarajevo, Istanbul i Gaza parteixen d'aquest convenciment. En un moment en què les desigualtats i els conflictes armats posen en qüestió els sistemes de protecció dels drets humans i del dret internacional, és imprescindible actuar des d'aquests principis i potenciar nous instruments i estratègies de defensa, protecció i extensió.

La defensa de la pluralitat i la diversitat són també la base per a la innovació i la creativitat, dos factors clau de desenvolupament. La capacitat de buscar noves respostes, d'innovar, de pensar i de crear augmenta quan ho fem des de visions, tradicions i punts de vista diferents.²⁴⁹ Les ciutats diverses i connectades ofereixen millors oportunitats. La cooperació en aquests àmbits és imprescindible per desenvolupar una Mediterrània més pròspera i sostenible, en què la prioritat sigui el benestar col·lectiu. La visió de l'economia urbana defineix, en bona part, el pensament i

249 Soler i Lecha (2020) desenvolupa un seguit d'indicacions en aquest sentit.

l'acció de Pasqual Maragall. Darrere l'articulació dels sistemes de ciutats, hi podem definir també la importància de vincular les ciutats amb noves àrees capaces de cooperar per competir, en un marc global que s'articula en lògiques de cooperació i diversificació.

La profunda fragmentació i la brutalització en què estem sotmesos a la Mediterrània ens deshumanitza. En aquest sentit, la solidaritat és un principi humanitzador. La implicació de Barcelona amb Sarajevo és la defensa d'una idea d'Europa i d'uns valors determinats que es concentren en la ciutat assetjada. L'obligació d'actuar davant la passivitat és una reivindicació de la solidaritat com a principi motor de la política. La construcció de la pau potser no figura entre les competències dels governs locals, però sí que és incumbència de les ciutats. Així, la construcció de la pau requereix posar les bases per a la reconstrucció social, política, econòmica i urbana, i treballar per la reconciliació i pel reconeixement. La diplomàcia local, com hem vist, ens obre un munt de possibilitats; ampliar i aprofundir aquestes experiències i treballar perquè els estats acompanyin aquests processos és un altre dels llegats de la reflexió d'aquesta recerca i segurament un dels reptes de futur més importants: construir les relacions internacionals des d'una dimensió més humana.

La cooperació euromediterrània, com hem vist, va començar amb el medi ambient. Els reptes de la contaminació ambiental i marítima no tan sols continuen presents, malgrat les intervencions realitzades, sinó que els problemes s'han multiplicat i s'estan complint les pitjors prediccions. L'emergència climàtica és una obligació i una oportunitat per impulsar un espai cohesionat de prosperitat i benestar. La interdependència dels factors que afecten el conjunt de la Mediterrània ens obliga a afrontar aquests reptes de forma col·lectiva per al conjunt de la regió. La protecció del medi ambient, la justícia ambiental i l'ètica ecològica són principis bàsics per repensar i actuar sobre el desenvolupament sostenible a la Mediterrània, per pensar de forma col·lectiva la transició ecològica, i per consolidar, dotar de continguts i liderar els marcs de treball de la cooperació regional. D'aquesta manera, es poden establir nous nexes positius entre l'energia, l'aigua i els aliments, i superar el nexa negatiu entre el canvi climàtic, els conflictes violents i les migracions forçoses

(Scheffran, 2020). La cooperació entre tots els actors és clau, però les ciutats han de ser un actor de referència, especialment en aquesta qüestió.

Enfortir les xarxes de cooperació i l'acció internacional a la Mediterrània obliga a pensar en les formes d'articular aquestes relacions i els espais de governança. En aquest sentit, la democràcia local i el dret a la ciutat són dos principis des dels quals podem fer que els marcs de cooperació arribin a la ciutadania i la influeixin directament. El principi polític de la subsidiarietat, consistent a articular les respostes i a aplicar les solucions des de l'àmbit més proper a la ciutadania, és una reivindicació i una constant del pensament polític de Pasqual Maragall que continua essent molt útil per pensar i definir la importància del municipalisme a escala global. Com hem vist, proximitat, diàleg i convivència són tres idees molt lligades i cabdals en els processos de construcció i de democratització de les societats, que estan molt presents en el discurs polític de Pasqual Maragall.

Avui, els Objectius de Desenvolupament Sostenible i l'Agenda 2030 són un bon punt de partida, àmpliament consensuat, des d'on treballar tots aquests principis i impulsar aliances, estratègies i accions de lideratge i de cooperació en l'acció a la Mediterrània.

LES CIUTATS: EL MUNICIPALISME COM A PEDRA ANGULAR

L'experiència de Barcelona i un dels llegats –per no dir el més important– de Pasqual Maragall és la demostració que les ciutats són actors imprescindibles en l'esfera internacional i que han d'acomplir un paper cabdal per encarar els reptes de la Mediterrània.

El municipalisme és avui una resposta necessària. Les ciutats tornen a ser a l'agenda global. Vivim en un període en què la ciutat torna a estar al centre del debat. Avui més que mai, les ciutats reben els majors impactes i és on es materialitzen els problemes de la globalització, i, al mateix temps, en tenen les respostes.

La Mediterrània és, com hem vist, el context més proper on es materialitzen els grans reptes globals, i Barcelona no en queda al marge.

El Mediterrani de les ciutats, com l'Europa de les ciutats, no es només una forma d'entendre la importància d'articular les respostes globals des de les ciutats, per la seva capacitat més gran d'afrontar els problemes i de trobar-hi solucions, sinó que també des de les ciutats es pot respondre millor a la barbàrie del neoliberalisme i fer front a les derives autoritàries i xenòfobes que impregnen el món d'avui. L'experiència d'una Barcelona que mirava enfora, que volia obrir-se i connectar-se al món, afrontar els problemes globals i intervenir-hi, ens n'ensenya el camí.

Avui, com ja hem dit, disposem de més marcs d'actuació, de més xarxes. Als anys noranta, Pasqual Maragall va ser pioner en situar les ciutats més enllà dels seus límits, aconseguir-ne el reconeixement en l'esfera internacional i fer-los un espai dins del marc del multilateralisme i dels seus marcs d'entesa. Avui les ciutats tornen a ser al centre dels moviments de capital i dels sistemes extractivistes. La governança és, doncs, una qüestió central per recuperar un paper eficaç en l'esfera internacional, com apunta Oriol Barba (2020): “Reforçar el paper de les administracions locals perquè col·laborin amb èxit amb actors econòmics i socials és cabdal per aconseguir un desenvolupament sòlid i sostenible a la regió. [...] Sense abordar la lluita per la governança, les ciutats seran incapaces de posar-se d'acord en un programa sostenible per al desenvolupament a nivell local, al servei del benestar dels seus ciutadans i ciutadanes.”

Es tracta, doncs, d'enfortir les xarxes i avançar cap a una major cooperació, reforçar sinèrgies, millorar-ne el funcionament i coordinar-se en estratègies amb més incidència política, visibilitat i força transformadora, recuperar la centralitat i la capacitat del municipalisme d'intervenir en l'agenda internacional i, en definitiva, posar la vida de la ciutadania el centre. Com comenta Agustí Fernández de Losada (2019), les ciutats i els governs locals no només han de buscar reconeixement, sinó també transcendir els marcs simbòlics i marcar l'agenda política, per impulsar els processos de transformació, amb el suport dels estats i dels organismes internacionals. Les ciutats i tot el municipalisme, és a dir, el conjunt d'actors que viuen, participen i formen la ciutat, han de ser la pedra angular que articuli les solucions als grans reptes globals. A la Mediterrània, on el pes dels estats encara és molt fort, aquest repte és

enorme, però potser és també una oportunitat per impulsar les relacions euromediterrànies des de les organitzacions socials, des de la societat civil, des de les persones. És a dir, treballar per convertir la gran bretxa del Mediterrani en una gran xarxa de ponts, de connexions, d'intercanvis de persones, de ciutats, amb el desig que el mateix Maragall reivindicava ja l'any 2003:

“Ojalá (*Inshallah*, en árabe) que esos ojos atónitos hayan comprendido, como parece ser que ha ocurrido, que otro mundo es no solo necesario, sino posible. Ahora nosotros tenemos la palabra. Nuestros hijos y nietos la tendrán dentro de unos años. Si alguna recomendación les podremos hacer es que se fijen en la importancia que va a tener la construcción desde abajo, desde los ciudadanos y las ciudades, de puentes de entendimiento.” (Maragall, 2003)

Bibliografia

- A. V. (2005): *Mediterráneo, el mar que une y separa*. Vanguardia Dossier, 17.
- A.V. (2008): *Barcelona. Vocación Euromediterránea*. Ajuntament de Barcelona. Gobierno de España. Generalitat de Catalunya.
- Abdullah, H. (ed.) (2019): *Cities in World Politics. Local Responses to Global Challenges*. Barcelona: CIDOB.
- Aguilar, L. F. (2007): “El aporte de la Política Pública y de la Nueva Gestión Pública a la gobernanza”. *Revista del CLAD Reforma y Democracia*, 39, p. 5-32.
- AHDR (2004): *Arab Human Development Report. 2004. Towards Freedom in the Arab World*. PNUD.
- Aixalà, A. (2015): *Ciudadans d'Europa, unim-nos! La contribució de Pasqual Maragall a l'impuls i projecció d'un moviment europeu de ciutats*. Working Paper, 2. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.
- Ajuntament de Barcelona (2020): *Barcelona, Ciutat Global. Pla Director de Relacions Internacionals 2020-2023*. Mesura de govern. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Alba, Ana (2002): “Tancar el cercle”. A: Barranco, A. (ed.), *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Albarracín, J. (coord.) (2021): “The Challenges of the Mediterranean Urban Agenda: The importance of an innovative urban planning, social inclusiveness and private-public partnerships development”.
- Papers IEMed*, 17. European Institute of the Mediterranean.
- Aquilué Junyent, I. (2014): “Reflexiones urbanas sobre un conflicto: el paisaje de la memoria en los espacios colectivos de la ciudad de Sarajevo”. A: *VI Seminario Internacional de Investigación en Urbanismo, Barcelona-Bogotá*. Barcelona: Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori, Universitat Politècnica de Catalunya.

Arregui, J. (2017): *Ganadores y Perdedores en el Proceso de Integración: Repensando la Unión desde una Perspectiva de Ciudadanía Europea*. Treball guanyador de la sisena edició del Premi Catalunya Europa Segle XXI-2017. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.

Bagnasco, A.; Le Galès, P. (ed.) (2000): *Cities in Contemporary Europe*. Cambridge University Press.

Ballart, X.; Noferini, A. (2015): *Pasqual Maragall. Lideratge i gestió estratègica*. Working Paper, 1. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.

Balta, Paul (2005); *El Euromediterráneo. Desafíos y propuestas*. Madrid: Ediciones del Oriente y del Mediterráneo.

Barba, O. (2020): “Vers una agenda urbana mediterrània. La lluita per la governança”. *Idees*, 51.

Barbé, E. (1996): “The Barcelona Conference: Launching Pad of a Process”. *Mediterranean Politics*, 1(1): 25-42.

Barbé, E. (1999): “Turbulencia en el Mediterráneo: desafíos globales, conflictos locales y espacios regionales”. *Derecho Internacional y Relaciones Internacionales en el Mundo Mediterráneo. Actas de las XVII Jornadas de la AEPDI y Relaciones Internacionales*. Madrid: Boletín Oficial del Estado.

Barbé, E. (2009): “La Unión por el Mediterráneo: De la europeización de la política exterior a la descomunitarización de la política mediterránea”. *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, 32 (gener-abril), p. 11-48.

Barbé, E.; Mestres, L.; Soler, E. (2007): “La política mediterránea de España: Entre el Proceso de Barcelona y la Política Europea de Vecindad.” *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, 12, p. 35-51.

Barbé, E.; Soler i Lecha, E. (2005): “Barcelona +10: Spain’s Relaunch of the Euro-Mediterranean Partnership”. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 40(2): 85-98.

Barbeito, C. (2008): *Eines i iniciatives de les ciutats europees. Pràctiques de diplomàcia de ciutats*. Col·lecció Documents de Treball. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Barkey, H. J. (2018): “Turkey: Climbing the Ladder of Authoritarianism”.

Mediterranean Yearbook. Barcelona: IEMed.

Barranco, A. (ed.) (2002): *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Barzelay, M. (2003): *La nueva gestión pública: un acercamiento a la investigación y al debate de las políticas*. Fondo de Cultura Económica.

Belil, M. (coord.) (1994): *Barcelona. Al Món, en el mundo, in the world*. Ajuntament de Barcelona.

Belil, M. (2012): “La ciudad, clave del siglo XXI”. A: Belil, M.; Borja, J.; Corti, M. (ed.) (2012): *Las ciudades, una ecuación imposible*. Barcelona: Icaria.

Belil, M.; Borja, J.; Corti, M. (ed.) (2012): *Las ciudades, una ecuación imposible*. Barcelona: Icaria.

Bicchi, F. (2009): “Democracy Assistance in the Mediterranean: An Overview”. *Mediterranean Politics*, 14(1): 61-78.

Blanco, I. (2009): “Does a ‘Barcelona Model’ Really Exist? Periods, Territories and Actors in the Process of Urban Transformation”. *Local Government Studies*, 35(3): 355-369.

Bollens, S. (2008): “Urbanism, Political Uncertainty and Democratisation”. *Urban Studies*, 45(5-6): 1255-1289.

Borja, J. (2003): *La ciudad conquistada*. Madrid: Alianza Editorial.

Borja, J. (2010): *Llums i ombres de l'urbanisme de Barcelona*. Barcelona: Empúries.

Borja, J.; Castells, M. (1998): *Local y global: la gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.

Borja, J.; Castells, M. (2000): “La ciudad multicultural”. A: *Laberintos urbanos en América Latina*, p. 35-56. Quito: Abya-Yala.

Borja, J.; Corti, H. (2018): *Derecho a la ciudad: conquista política y renovación jurídica*. Buenos Aires: Jusbaire.

Calvet, E. (2017): “Retos de la ayuda humanitaria en conflictos armados prolongados: el rol creciente de los agentes locales”. *Revista Española de Derecho Internacional*, 69(1): 245-270.

Cappellini, R. (1999): “Les xarxes de ciutats a Europa i el desenvolupament d’una política urbana per a la cohesió europea”. A: Maragall, P. (ed.) (1999): *Europa pròxima: Europa, regions y ciudades*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya.

Capmany, M. A.; Maragall, P. (1983): *M. Aurèlia Capmany i Pasqual Maragall: caminant junts per la ciutat*. Conversa transcrita per X. Febrés. Barcelona: Laia.

Caramés, E.; Pina, A. (coord.) (2006): *BCNINTL. Barcelona en el mundo, 1995-2004*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Cardarello, A.; Rodríguez, J. (2006): “Redes de ciudades, una herramienta privilegiada para la gestión de cooperación descentralizada”. A: *II Anuario de la Cooperación Descentralizada*. Barcelona: Observatorio de la Cooperación Descentralizada Unión Europea y América Latina.

Carrillo, M. (2019): *Volver a pisar las calles. Internacionalismo, cooperación y justicia global para el siglo XXI*. Barcelona: Icaria.

Casanova, J. (2020): *Una violencia indómita. El siglo XX europeo*. Barcelona: Crítica.

Casás; R. (1954): “El mar en la obra de Maragall”. *Revista Hispánica Moderna*. Any 20, núm. 1-2 (gener-abril), p. 58-66.

Castells, M. (1995): *La ciudad informacional. Tecnologías de la información, estructuración económica y el proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza Editorial.

Castells, M. (1996-98): *La era de la información*. 3 vol. Madrid: Alianza Editorial.

Castells, M.; Pflieger, G. (2006). *De la ville aux réseaux : dialogues avec Manuel Castells*. Presses polytechniques et universitaires romandes.

Casassas, J.; Mayayo, A.; Segura, A. (2001): “La interculturalitat: aproximació al cas català”. A: *Els reptes de la interculturalitat a la*

Mediterrània, p. 75-80. Barcelona: Proa.

Cathey, A.; Zamora, E. (2019): “La acción internacional de gobiernos locales. Consideraciones generales sobre potencialidades locales para una diplomacia alternativa”. A: Enríquez, F. (coord.): *Paradiplomacia y desarrollo territorial*. Serie Territorios en Debate, 9. Quito: AbyYala, p. 147-176.

Cejudo, G. M. (2011): *Nueva gestión pública*. Siglo Veintiuno Editores.

Chadwick F. Alger (2011): “Searching for Democratic Potential in Emerging Global Governance: What Are the Implications of Regional and Global Involvements of Local Governments?” *International Journal of Peace Studies*, 16(2): 1-24.

CIDOB (2015): *Mediterranean Trends and Urban Challenges*. Article preparat pel CIDOB en vista de la Conferència Anual de *MedCities*. CIDOB *Policy Brief*, 11.

Claret, A.; Vidal, L. (2005): “Entrevista a Pasqual Maragall”. *Afkar/Ideas*, 7 (estiu).

Claret, J. (coord.) (2017): *Pasqual Maragall: pensament i acció*. Barcelona: La Magrana.

Claudio N. (2006): “Mezzogiorno e partenariato euromediterraneo: sviluppo storico-istituzionale e cooperazione decentrata”. *Rivista giuridica del Mezzogiorno*, 1, p. 145-178.

Cobeta, E. (1997): “CIDEU, Centro Iberoamericano de Desarrollo Estratégico Urbano (Barcelona)”. *Ar@cne. Recursos en Internet para las Ciencias Sociales*, 27. Barcelona: Departament de Geografia Humana, Universitat de Barcelona.

Collantes, G. (2007): “La contribución del concepto de seguridad humana a los Balcanes Occidentales”. *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, 76, (*Seguridad humana: conceptos, experiencias y propuestas*), p. 97-121.

Conferència Mediterrània Alternativa (1995): *Hacia un mar común. Crónica de un encuentro*. Barcelona: Icaria.

Costa, Oriol (2010): “Convergence on the Fringe: The Environmental

Dimension of Euro-Mediterranean Cooperation”. *Mediterranean Politics*, 15(2): 149-168.

CREMed (2020): “Convergencias y divergencias económicas de los países del sur del Mediterráneo con la Unión Europea”. *Mediterranean Yearbook 2009*. Barcelona: IEMed.

De Lucas, Javier (2015): *Mediterráneo: el naufragio de Europa*. València: Tirant lo Blanch.

De Moragas, M.; Rivenburgh, N.; Garcia, N. (1995): “Television and the construction of identity: Barcelona, Olympic host”. A: De Moragas, M.; Botella, M., *The Keys to Success: The social, sporting, economic and communications impact of Barcelona '92*. Barcelona: Servei de Publicacions de la UAB, p. 76-106.

De Moragas, M.; Rivenburgh, N.; Garcia, N. (1996): *Television and the construction of identity: Barcelona, Olympic host*. Bellaterra: Centre d'Estudis Olímpics (CEO-UAB).

Derisbourg, Jean-Pierre (1997): “The Euro-Mediterranean Partnership since Barcelona”. *Mediterranean Politics*, 2(1): 9-11.

Diputació de Barcelona (2008a): “Cooperació municipal per la pau”. *Idees per a construir la pau. Iniciatives dels governs locals per construir la pau*, 4.

Diputació de Barcelona (2008b): “Cooperar amb municipis israelians i palestins”. *Idees per a construir la pau. Iniciatives dels governs locals per construir la pau*, 3. Versió castellana disponible a: http://ddd.uab.cat/pub/ideconpaz/ideconpaz_a2008m9n3.pdf

Diputació de Barcelona (2010a): “Ciutats dividides murs i ponts”. *Idees per a construir la pau. Iniciatives dels governs locals per construir la pau*, 7.

Diputació de Barcelona (2010b): “La diplomàcia de via 2 des dels municipis”. *Idees per a construir la pau. Iniciatives dels governs locals per construir la pau*, 10.

Diputació de Barcelona (2011): “Urbicidi i rehabilitació postbèl·lica”. *Idees per a construir la pau. Iniciatives dels governs locals per construir la pau*, 11.

Divjak, Jovan (2002): “2 i 3 de maig de 1992: dies decisius”. A: Barranco,

A. (ed.), *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Echagüe, A.; Youngs, R. (2005): "Reports: Democracy and Human Rights in the Barcelona Process: Conclusions of a Workshop at FRIDE, Madrid, 14-16 January 2005". *Mediterranean Politics*, 10(2): 233-237.

Eley, G. (2010): "Imperial Imaginary, Colonial Effect: Writing the Colony and the Metropole Together". A: Hall, Catherine; McClelland, Keith (ed.), *Race, Nation and Empire: Making Histories, 1750 to the Present*. Manchester: Manchester University Press, p. 227.

Enríquez, F. (coord.) (2019) : *Paradiplomacia y desarrollo territorial*. Serie Territorios en Debate, 9. Quito: AbyYala.

Fakhoury, T. (2020): "La Mediterrània: una línia contínua d'interseccions i fissures". *Idees*, 51 (*Una nova visió per a la Mediterrània*).

Febrés, X. (1986): *El mediterrani ciutat*. Barcelona: Edicions 62.

Fernández de Losada, A. (2019): *Rethinking the Ecosystem of International City Networks. Challenges and Opportunities*. Barcelona: CIDOB.

Fernández de Losada, A. (2020): *40 Anys de Política Internacional de l'Ajuntament de Barcelona*. Informe. Llegat Pasqual Maragall. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.

Fernández de Losada, A.; García, E. (2018): "Repensar las ciudades globales desde el municipalismo internacional y el derecho a la ciudad". *Anuario Internacional CIDOB*, p. 41-49.

Fernández Güell, J. M. (2006): *Planificación estratégica de ciudades: Nuevos instrumentos y procesos*. Barcelona: Editorial Reverté.

Florensa, S. (2009): "From Classic Barcelona to the Union for the Mediterranean: The Consolidation of the Partnership". *Mediterranean Yearbook 2009*. Barcelona: IEMed.

Florensa, S. (2010): "Union for the Mediterranean: Challenges and Ambitions". *Mediterranean Yearbook 2010*. Barcelona: IEMed.

Fontana, J. (2011): *Por el bien del imperio. Una historia del mundo desde*

1945. Barcelona: Ediciones de Pasado y Presente.

Freixa, F. (2002): “Un model de cooperació singular”. A: Barranco, A. (ed.), *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Galeotti, M. (2020): “The Economic Impacts of Climate Change in the Mediterranean”. *Mediterranean Yearbook 2020*. Barcelona: IEMed.

Galtung, J. (2000): “Local Authorities as Peace Factors”. *Journal of World-Systems Research*, 6(3): 860.

García, J. I. (2015): “El diálogo 5+5 y la iniciativa 5+5 de defensa”. *Revista UNISCI / UNISCI Journal*, 39, p. 273-286.

Giacinti, K.; Venturi, B. (2009): *La cooperazione internazionale nelle aree di crisi: esiste un contributo specifico ai processi di pace dell'approccio decentrato?* Discussion Paper. Centro interuniversitario di ricerca per la pace, l'analisi e la mediazione dei conflitti.

Gillespie, R. (1996): “Spain and the Mediterranean: Southern sensitivity, European aspirations”. *Mediterranean Politics*, 1(2): 193-211.

Gillespie, R. (1997): “Spanish Protagonismo and the euro-med partnership initiative”. *Mediterranean Politics*, 2(1): 33-48.

González Medina, M. (2013): “La europeización urbana a través de la política de cohesión”. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 104 (*Ciudades y espacios urbanos en la política internacional*), p. 133-156.

Grasa, R. (2006): “La evolución del sistema internacional: el tiempo de las redes globales y de las ciudades interconectadas”. A: Caramés, E.; Pina, A. (coord.), *BCNINTL. Barcelona en el mundo, 1995-2004*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Grasa, R.; Sánchez, J. (2013): “Acción internacional y en red de los gobiernos locales: el caso de la ayuda para el desarrollo”. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 104 (*Ciudades y espacios urbanos en la política internacional*), p. 83-105.

Guirao, F. (2007): “L'evolució de la integració europea des de l'adhesió d'Espanya a la Comunitat fins a la Unió Europea d'avui (1986-2007). Una

reflexió crítica”. *Nota d’Economia* 88 (2n quadrimestre), p. 41-57.

Guirao, F.; Gavín, V. (2010): “La Comunidad Europea y la transición española (1975-1977)”. A: Blanco-Sío López, Cristina; Muñoz, Susana (ed.), *Converging Pathways: Spain and the European Integration Process*, p. 159-197. Bèlgica: Peter Lang.

Hall, C.; Rose, S. (2006): *At Home with the Empire: Metropolitan Culture and the Imperial World*. Cambridge, Cambridge University Press.

Halliday, F. (2005): *Middle East in International Relations: Power, Politics, and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Halliday, F. (2008): *The Mediterranean in an Age of Globalization*. IBEI Working Papers, 17. Barcelona: Institut Barcelona d’Estudis Internacionals.

Harvey, D. (2007): *Espacios del capital: hacia una geografía crítica*. Madrid: Akal.

Hernando de Larramendi, M. (2011): “España y su política exterior hacia el Mediterráneo”. A: Beneyto, J. M.; Pereira J. C. (dir.), *Política exterior española: Un balance de futuro*. Madrid: Instituto Universitario de Estudios Europeos, Universidad CEU San Pablo.

Hernando de Larramendi, M. (2009): “The Mediterranean Policy of Spain”. A: Schäfer, I.; Henry, J. R. (ed.), *Mediterranean Policies from Above and Below*. Nomos.

IEMed (2010): *10 Papers for Barcelona 2010*. IEMed, 2009-2010. Disponible a: https://www.europeansources.info/eso_tax_series_titles/10-papers-for-barcelona-2010/

IEMed: *Anuaris IEMed de la Mediterrània*. 2003-2020. Disponible a: <https://www.iemed.org/med-yearbook/iemed-mediterranean-yearbook-2020/>

Judt, T. (2006): *Una historia de Europa desde 1945*. Madrid: Taurus.

Jünemann, A. (ed.) (2004): *Euro-Mediterranean Relations after September 11. International, Regional and Domestic Dynamics*. Londres: Frank Cass.

Keating, M. (2001): *Paradiplomacia: las relaciones internacionales de las*

regiones. Madrid: Marcial Pons.

Khader, B. (1995): *Europa y el Mediterráneo: Del paternalismo a la asociación*. Barcelona: Icaria.

Khader, B. (2009a): *Europa por el Mediterráneo: de Barcelona a Barcelona (1995-2009)*. Barcelona: Icaria.

Khader, B. (2009b): “The economic, social and political impact of the Euro-Mediterranean Partnership”. A: Maresceau, Marc; Lannon, Erwan (ed.), *The EU's Enlargement and Mediterranean Strategies*. Londres: Palgrave Macmillan, p. 269-282.

Khader, B.; Amirah-Fernández, H. (2020):

Thirty Years of EU-Mediterranean Policies (1989-2019): An Assessment. Working Paper 8/2020. Elcano Royal Institute.

Kissack, R. (2013): “Introducción: Ciudades y espacios urbanos en la política internacional / Introduction: Cities and urban spaces in global politics”. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 104 (*Ciudades y espacios urbanos en la política internacional*), p. 7-18.

Lange, M. A. (2020): “Climate Change in the Mediterranean: Environmental Impacts and Extreme Events”. *Mediterranean Yearbook 2020*. Barcelona: IEMed.

Llistar, D. (2009): *Anticooperación*. Barcelona: Icaria.

Lo Cascio, P. (2008): *Nacionalisme i autogovern. Catalunya, 1980-2003*. Barcelona: Afers.

Maestro, I.; Martínez, J. (2012): “La cooperación al desarrollo como parte de la estructura económica del capitalismo global”. *Estudios de economía aplicada*, 30(3): 811-836.

Mahjoub, Azzam (2005): “La politique européenne de voisinage: un dépassement du Partenariat euro-méditerranéen”. *Politique Étrangère*, 3, p. 535-544.

Maloouf, A. (2019): *El naufragio de las civilizaciones*. Madrid: Alianza Editorial.

- Maragall, Airy (2002): “El far de Sarajevo”. A: Barranco, A. (ed.), *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Maragall, P. (1986): “Pròleg”. A: Febrés, X., *El mediterrani ciutat*. Barcelona: Edicions 62.
- Maragall, P. (1991): *La ciutat retrobada*. Barcelona: Edicions 62.
- Maragall, P. (ed.) (1999): *Europa pròxima: Europa, regiones y ciudades*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Politècnica de Catalunya.
- Maragall, P. (2002): “Sarajevo i després”. A: Barranco, A. (ed.), *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Maragall, P. (2008): *Oda inacabada. Memòries*. Barcelona: La Magrana.
- Martín i Uceda, J. (2018a): *Europa en l'horitzó: Barcelona i Catalunya en l'articulació i la construcció europea. Les relacions transfrontereres en el pensament i acció de govern de Pasqual Maragall*. Working Paper, 5. Fundació Catalunya Europa.
- Martín i Uceda, J. (2018b): “Catalunya, actor en la cooperació transfronterera: quinze anys de perspectiva, processos i resultats”. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 64/3, p. 551-565.
- Martín Muñoz, G. (1999): *El Estado árabe. Crisis de legitimidad y contestación islamista*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.
- Martínez Dalmau, Rubén (ed.) (2006): *Europa y el Mediterráneo. Perspectivas del diálogo euromediterráneo*. Universitat de València.
- Marx, V. (2008): “Las ciudades como actores políticos en las relaciones internacionales”. Tesi doctoral (director: Joaquim Brugué). Bellaterra: Departament de Ciència Política i de Dret Públic, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Matvejević, Predrag (1987): *Breviario Mediterráneo*. Barcelona: Anagrama.
- Mauri, L.; Uría, Ll. (1998): *La gota malaia. Una biografia de Pasqual*

Maragall. Barcelona: Edicions 62.

Mayayo, Andreu (2008): “La democràcia arriba als ajuntaments”. A: Solé Sabaté, Josep Maria; Vilarroya, Joan (coord.), *La transició a Catalunya (1975-1984)*, vol. 4: *La lluita per la democràcia i l'autogovern (1969-1980)*. Barcelona: Edicions 62.

McNeil, D. (2001): “Embodying a Europe of the Cities: Geographies of Mayoral Leadership”. *Area*, 33(4): 353-359.

Modood, T. (2013): *Multiculturalism*. John Wiley & Sons.

Monclús, F. J. (2000): “Barcelona’s planning strategies: from ‘Paris of the South’ to the ‘Capital of West Mediterranean’”. *GeoJournal*, vol. 51, n. 1-2: European Capital Cities, p. 57-63.

Monterde, O. (2019): *El Pròxim Oriente en el mundo actual*. Madrid: Salvat.

Montobbio, M. (2011): “Els Balcans i la construcció internacional de la Mediterrània”. *Anuari IEMed*.

Morata, F. (2002): “La gobernanza multinivel europea”. A: *VII Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública*. Lisboa (Portugal).

Morata, F. (2006): *20 anys de Catalunya a la Unió Europea: 1986-2006*. Barcelona: Institut Universitari d’Estudis Europeus.

Morata, F. (2010): “Euroregions i integració europea”. *Documents d’Anàlisi Geogràfica*, vol. 56(1): 41-56.

Nash, Mery; Marre, Diana (ed.) (2001): *Multiculturalismos y género: perspectivas interdisciplinarias*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Nel·lo, O. (2001): *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d’urbanització a Catalunya*. Barcelona: Editorial Empúries.

Nel·lo, O. (2017): “La ciutat de Pasqual Maragall”. A: Claret, J. (ed.), *Pasqual Maragall. Pensament i acció*. Barcelona: La Magrana.

Núñez, J. A. (2000): “The Mediterranean: A firm priority of Spanish

foreign policy?” *Mediterranean Politics*, 5(2): 129-147.

Oddone, C. N.; Martín López, M. (2010): *Las ciudades y los poderes locales en las relaciones internacionales contemporáneas*. Granada: Unión Iberoamericana de Municipalistas.

Orduña, E. (2005): *Historia del Municipalismo Español*. Madrid: Iustel.

Paquin, S. (2004): *Paradiplomatie et relations internationales*. Brussel·les: PIE-Peter Lang.

Payre, R. (2010): “The Importance of Being Connected. City Networks and Urban Government: Lyon and Eurocities (1990-2005)”. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34(2): 260-280.

Pérez Casado, R. (1998): “Una mirada sobre Bosnia y la antigua Yugoslavia”. *Ayer*, 31 (*España: la mirada del otro*), p. 279-286.

Pérez Casado, Ricard (2013): *Viaje de ida. Memorias políticas, 1977-2007*. València: Universitat de València.

Pérez Casado, Ricard (2020): *Las desigualdades mediterráneas, reto del siglo XXI*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Pfieger, G.; Rozenblat, C. (2010): “Urban Networks and Network Theory: The City as the Connector of Multiple Networks”. *Urban Studies*, vol. 47, n. 13 (*Special Issue: Urban Networks and Network Theory*), p. 2723-2735.

Pierini, M. (2016): “The Changed Regional Environment since the Barcelona Conference of 1995. Dossier: Barcelona +20: An Assessment”. *Mediterranean Yearbook 2015*. Barcelona: IEMed.

Poitout, Ch. (2009): “*MedCities*: partenariat méditerranéen de villes pour un développement urbain durable. Une expérience réussie”. A: Oddone, C. N.; Martín López, M. A. (coord.), *Las ciudades y los poderes locales en las relaciones internacionales contemporáneas*. Granada: Unión Iberoamericana de Municipalistas.

Ponce, E. (2011): “Historia y actualidad de la acción exterior de los gobiernos locales”. *Trabajos de Investigación en Paradiplomacia*, 1.

Pradel, M. (2016): *Catalunya, xarxa de ciutats. El municipalisme de Pasqual*

Maragall i la seva influència en la governança de Catalunya. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.

Prat, E. (ed.) (2007): *El moviment per la pau a Catalunya: passat, present i futur*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Universitat Autònoma de Barcelona.

Ribot, M. (2019): “La comunicación ritual. El caso de la ceremonia inaugural de los Juegos Olímpicos de Barcelona ‘92”. Tesis doctoral (director: Jordi Busquet Duran). Barcelona: Universitat Ramon Llull.

Ripoll, S. (2017): “La question urbaine au prisme des Nations Unies. Retour sur la conférence «Habitat III»”. *Revue internationale des études du développement*, 232(4): 141-162.

Ripoll, S. (2019): “L’émergence d’un monde méditerranéen de la réforme urbaine. Réseaux de villes et organisations internationales dans la méditerranée des années 1980-1990”. *Congrès AFSP Bordeaux 2019. ST 39 « Sociologie de l’action publique transnationale »*.

Romeva, R. (2003): “Construir la paz en Bosnia-Herzegovina. Retos, límites y oportunidades de la rehabilitación posbélica”. *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, 60, p. 93-101.

Ruiz, V. (2009): “Barcelona +10: nuevas relaciones, viejos paradigmas”. Tesis doctoral (director: Antoni Segura). Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Russeil, S.; Healy, A. (2015): “Quelles expertises urbaines pour une Europe des villes? Le réseau Eurocities et ses experts”. *Politique européenne*, 49(3): 54-83.

Sabartés, A. (2013): “La Internacional Urbana”. A: UCGL (ed.), *Testimonies. 1913-2013*. Barcelona: UCGL, p. 76-77.

Said, Edward [1997] (2002): *Orientalismo*. Barcelona: Mondadori.

Salomón, M. (2018): “La política municipal de cooperación al desarrollo de Barcelona”. *Monções: Revista de Relações Internacionais da UFGD, Dourados*, 7(13): 314-337.

Salomón, M.; Sánchez, J. (2008): “The United Nations System and the

Process of Political Articulation of Local Authorities as a Global Actor”. *Brazilian Political Science Review*, 2(1): 127-147.

Sanahuja, R.; Dionís, A. (coord.) (2010): *Barcelona Solidària. 15 anys de cooperació internacional*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Sans, G. (1988).”3e université Barcelone-Méditerranée”, *Cités Unies*, n°132. p.30.

Santonja, P. (2007): “La cooperación del mundo local español en el espacio euromediterráneo”. *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, 79-80 (*La política árabe y mediterránea de España*), p. 265-283.

Sassen, S. [1991] (1999): *La ciudad global: Nueva York, Londres, Tokio*. Buenos Aires: Eudeba.

Sassen, S. (ed.) (2002): *Global Networks, Linked Cities*. Nova York: Routledge.

Sassen, S. (2004): “The Global City: Introducing a Concept”. *The Brown Journal of World Affairs*, 11, p. 27.

Saunier, P. Y.; Payre, R. (2008): “A City in the World of Cities: Lyon and Municipal Associations in the 20th Century”. A: Ewen, Shane; Saunier, Pierre-Yves (ed.), *Another Global City. Historical Explorations into the Transnational Municipal Moment 1850-2000*. Palgrave Macmillan, p. 69-85.

Scheffran, J. (2020): “The Geopolitical Impact of Climate Change in the Mediterranean Region: Climate Change as a Trigger of Conflict and Migration”. *Mediterranean Yearbook 2020*. Barcelona: IEMed.

Segura, A. (1996): “La construcció de l’espai mediterrani”. *El Contemporani: Revista d’Història*, 10, p. 14-18.

Segura, A. (2001): *Más allá del islam. Política y conflictos actuales en el mundo musulmán*. Madrid: Alianza Editorial.

Segura, A. (2002): *La cesta cultural y social de la Declaración de Barcelona*. Documentos CIDOB. Diálogos Mediterráneos, 4.

Segura, A. (2004): “Entre Hobbes i Kant: el futur de les relacions

internacionals i del sistema de poder mundial”. *FRC Revista de Debat Polític*, 9.

Segura, A. (2013a): *Estados Unidos, el Islam y el nuevo orden mundial de la crisis de los rehenes de 1979 a la primavera árabe*. Madrid: Alianza Editorial.

Segura, A. (2013b): “From Cold War to Asymmetric Conflicts: Players, Values and Characteristics of Wars in the Second Half of 20th Century (1945-2012)”. A: Lo Cascio, Paolo; Pellegrini, Alberto; Segura i Mas, Antoni (ed.), *Soldiers, Bombs and Rifles. Military History of the 20th Century*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, p. 89-120.

Segura, A. (2016): “La crisi dels refugiats i els nous conflictes armats”. (*Un*) *protected*. Working Paper. CEHI-UB.

Segura, A.; Monterde, O. (2018): *El interminable conflicto en Israel y Palestina*. Madrid: Editorial Síntesis.

Sempere, J. (1994): “La guerra de la ex-Yugoslavia y el derecho de injerencia: un tema polémico”. *Mientras Tanto*, 57, p. 19-23.

Sennett, R. (1997): *Carne y piedra. El cuerpo y la ciudad en la civilización occidental*. Madrid: Alianza Editorial.

Sinha, M. (2004): “Nations in an Imperial Crucible”. A: Levine, Philippa (ed.), *Gender and Empire*. Oxford: Oxford University Press.

Solé Tura, Jordi; Subirats, Joan (1994): *La organización de los Juegos Olímpicos de Barcelona’92: un ejemplo de economía mixta o de sociedad pública-privada*. Barcelona: Centre d’Estudis Olímpics (CEO-UAB).

Soler i Lecha, E. (2006a): *El Mediterráneo tras la cumbre de Barcelona: la necesidad de una voluntad política ampliada*. Documentos CIDOB Diálogos Mediterráneos, 5.

Soler i Lecha, E. (2006b): *1983-2006: nous temps, noves mirades. La Mediterrània, del segle XX al segle XXI. Canvis i continuïtats en una regió convulsa*. DCIDOB, 100.

Soler i Lecha, E. (2020): *Barcelona y el Mediterráneo, una segunda oportunidad*. CIDOB Notes Internacionals, 224.

Soler i Lecha, E.; Vaquer, J. (2010): “The Mediterranean in the EU’s Spanish Presidency: A Priority in Turbulent Times”. *Mediterranean Politics*, 15(1): 73-79.

Spencer, C. (1997): “Building confidence in the Mediterranean”. *Mediterranean Politics*, 2(2): 23-48.

Stavridis, S. (2008): “The Euro-Mediterranean Partnership (EMP): Perspectives from the Mediterranean EU Countries (Rethimno, Crete, 25-27 October 2007)”. *Mediterranean Politics*, 13(1): 103-107.

Tassara, C. (2012): “Relaciones internacionales y cooperación al desarrollo: políticas, actores y paradigmas”. A: Agudelo Taborda, Jairo (ed.), *Debates sobre cooperación internacional para el desarrollo*, p. 15-81. Bogotá: Escuela Latinoamericana de Cooperación y Desarrollo.

Tebbal, F. (s. a.): *Challenges of Mediterranean cities*. Medcités; IEC.

Terrón, Anna (2002): “El procés Euromed: de Barcelona a València”. *FRC Revista de Debat Polític*, 4.

Tiana, X. (2015): “Profesionalizar la acción exterior del gobierno local: el caso del Área Metropolitana de Barcelona”. *Revista Mexicana de Política Exterior*, 104, p. 129-146.

Tiana, X. (2019): *MedCities: The network of Mediterranean cities and metropolitan areas working for urban sustainable development*. Monografias CIDOB, 72. Barcelona: CIDOB.

Tiana, Xavier (2020): “El segle de les ciutats”. A: Sabaté F. (ed.), *Ciutats mediterrànies: l'espai i el territori*. Barcelona: IEC, p. 341-343.

Tomàs, M. (2017): *Governar la Barcelona real. Pasqual Maragall i el dret a la ciutat metropolitana*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.

Torrell, J. (1992): “¿Europa? (De Sarajevo a Maastricht)”. *Mientras Tanto*, 51, p. 41-49.

Torres, G. (2020): *La virilitat d'Espanya a l'Àfrica. Nació i masculinitat al colonialisme espanyol al Marroc*. Catarroja: Afers. Institució Alfons el Magnànim.

UCGL (ed.) (2013): *Testimonies. 1913-2013*. Barcelona: UCLG.

Vaner, S. (2005): “Una visión turca. Cruces y malentendidos”. *Mediterráneo, el mar que une y separa*. Vanguardia Dossier, 17.

Veiga, F. (2011): *La fábrica de las fronteras. Guerras de secesión yugoslavas, 1991-2001*. Madrid: Alianza Editorial.

Vila, M. (2002): “De ciutat a ciutat, de família a família”. A: Barranco, A. (ed.), *Zivjelo. Sarajevo! La ciutat en la nostra memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Woertz, E. (ed.) (2018): “*Wise Cities*” in the Mediterranean? *Challenges of Urban Sustainability*. Barcelona: CIDOB.

Youngs, R. (2007): “Europa y la promoción de la democracia en el sur del Mediterráneo”. A: Barbé, E.; Herranz, A. (ed.), *Política exterior y Parlamento Europeo: hacia el equilibrio entre eficacia y democracia*. Barcelona: Oficina del Parlamento Europeo en Barcelona.

Zamorano, M.; Rodríguez, A. (2014): “The cultural paradiplomacy of Barcelona since the 1980s: Understanding transformations in local cultural paradiplomacy”. *International Journal of Cultural Policy*, 21(5): 554-576.

Zweig, S. (2003): *El legado de Europa*. Barcelona: Quaderns Crema.

Documentació citada

ARXIU DIGITAL PASQUAL MARAGALL

Amat, Jordi (2018): “Pasqual Maragall pensa Europa”. *La Vanguardia*, 31 de març. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2730> [data de consulta: 7 de març del 2021]

FCE. ADPM. Testimonis. Enric Juliana. Disponible a: <https://www.catalunyaeuropa.net/ca/pasqual-maragall/testimonis/57/enric-juliana-i-ricart.html>

Maragall, Pasqual, 1941-: “Barcelona, abierta al mar”. *La Vanguardia*, 28 d'agost del 1985. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/678> [data de consulta: 7 de març del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “Andonis Tritsis y Bagdad”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/864> [data de consulta: 10 de febrer del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “Paraules cloenda de la conferència del Sr. Pérez de Cuéllar, president de les Nacions Unides”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1025> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “La ciutat en la construcció europea” / Conferència inaugural del curs 1992-1993 de la UPC. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1291> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “Discurs del President de la CMRE a l'Assemblea de Praga”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1292> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “Nacions unides i ciutats unides”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1455> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “Transcripció del discurs de l’alcalde d’inauguració de l’Ambaixada per a la Democràcia Local”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/1480> [data de consulta: 7 de març del 2021]

Maragall, Pasqual, 1941-: “Barcelona, capital metropolitana”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2573> [data de consulta: 8 de febrer del 2021]

Muñoz, Josep M.; Vila, Manel: “Testimoni Llegat Pasqual Maragall: Manel Vila”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://www.arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2629> [data de consulta: 13 de març del 2021]

Muñoz, Josep M.; Roig Giménez, Xavier: “Testimoni Llegat Pasqual Maragall: Xavier Roig”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://www.arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2639> [data de consulta: 13 de març del 2021]

Muñoz, Josep M.; Obiols Llandrich, Margarita: “Testimoni Llegat Pasqual Maragall: Margarita Obiols i Llandrich”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://www.arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2642> [data de consulta: 13 de març del 2021]

Muñoz, Josep M.; Borja Sebastià, Jordi: “Testimoni Llegat Pasqual Maragall: Jordi Borja Sebastià”. Arxiu Digital Pasqual Maragall. Disponible a: <https://www.arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2643> [data de consulta: 13 de març del 2021]

ARXIU PASQUAL MARAGALL. FUNDACIÓ CATALUNYA EUROPA

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 4834. 31/01/1992. “La ciutat i la Mediterrània”. Conferència a la Societat Cercle Artístic de Ciutadella.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 4820. 28/10/1993. “Europa: los desafíos de la democracia urbana”. Dins la VI Conferència d’Eurociutats.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 4826. 11/11/1993. Conferència: “Estratègies econòmiques de la ciutat”.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 4892. 01/03/1991. Paraules de cloenda de l'alcalde de Barcelona, Sr. Pasqual Maragall, a la conferència de l'alcalde de París, Sr. Jacques Chirac, "L'avenir de l'Europe, et la vocation méditerranéenne de la Communauté".

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 4903. 09/05/199. Paraules de l'Excm. Sr. Alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, davant els còsols dels estats membres de la Comunitat Europea amb motiu del Dia d'Europa.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5072. 03/06/1988. Paraules de l'Excm. Sr. Alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, de presentació de Claude Cheysson amb motiu de la seva conferència "Espanya, Europa i la Mediterrània" al Col·legi de Periodistes.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5145. 23/06/1987. Conferència Aspen Institute sobre la Mediterrània – Cloenda.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5222. 04/06/1986. Jornades dels Grans Municipis del Mediterrani Occidental davant la Droga.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5226. 07/07/1986. Inauguració del I Col·loqui Barcelona–Mediterrània.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5284. 10/06/1985. Lliçó inaugural de la I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5301. 11/12/1985. Inauguració del Seminari Internacional de la Regió Mediterrània.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5340. 25/08/1983. "Barcelona, capital mediterrània" / Conferència a la Universidad Internacional Menéndez Pelayo.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5603. 08/03/199. Cloenda del Congrés PSE.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5604. 09/03/1995. Cloenda de la Conferència de Ciutats del Mediterrani.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5651. 07/02/1996. Intervenció al seminari "Barcelona: The Gateway to Southern Europe".

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5716. 22/03/1997. Conferència sobre l'experiència de desenvolupament urbà de Barcelona.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 5727. 18/08/1997. Conferència: "Poder local y cambios políticos en la Europa del sur".

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 7785. 20/10/1995. Acte de lliurament del Premi Internacional Alfonso Comín.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 9425. 18/07/1992. El nostre nord/sud: cooperació i seguretat a la Mediterrània.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 9432. 15/09/1994. Discurso de Pasqual Maragall, presidente del CMRE y alcalde de Barcelona. Sesión inaugural de la II Conferencia Euroárabe de Ciudades. València, 15 de setembre del 1994.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Discursos. N. 4912. 08/10/1991. Acte de cloenda de la conferència "El repte mediterrani i la resposta europea".

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 5629. 27/11/1995. Recepció oferta per l'Ajuntament als assistents a la Conferència Euromediterrània.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 6432. 26/07/1992. Recepció oferta als alcaldes i delegacions.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 6435. 24/07/1992. Conferència de premsa amb el president del COI.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 6461. 08/07/1992. Reunió amb el cos consular acreditat a Barcelona. Salutació abans dels Jocs.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 6473. 02/07/1992. Conferència de premsa.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 6559. 25/11/1993. Comitè Ciutadà de Solidaritat amb Sarajevo i representants de les ONG.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 6759. 28/06/1993. Concessió del Premi Internacional Alfonso Comín 1993.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 7089. 10/11/1994. Acte d'entrega

del telèfon satèl·lit a Sarajevo.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 7094. 8/11/1994. Inauguració de la Fira d'Organitzacions No Governamentals.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 8148. 9/02/1995. Intervenció a l'acte de lliurament dels Premis Ciutat de Barcelona 1994.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 8151. 07/02/1995. Entrevista amb l'ambaixador d'Israel, Excm. Sr. Yaacov Cohen.

Arxiu PM. FCE. Alcalde. Guions. N. 8388. 20/09/1996. Entrevista amb l'ambaixador d'Espanya a Israel, Miguel Ángel Moratinos.

Arxiu PM. FCE. Presidència. Acte de constitució de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània. "L'Euroregió, un futur compartit". Barcelona, 29 d'octubre del 2004.

Arxiu PM. FCE. President. Proposta d'intervenció del MHP a la sessió conjunta de la Conferència Regional Euromed Barcelona+10 i a la Conferència Euromed de Ciutats Barcelona+10. Palau de la Generalitat, 26 de novembre del 2005.

Arxiu PM. FCE. President. Viatges. Alger, setembre del 2004.

Arxiu PM. FCE. President. Viatges. Marroc, maig del 2004.

Arxiu PM. FCE. President. Viatges. Turquia, abril del 2005.

Arxiu PM. FCE. President. Viatges. Jordània-Israel, Palestina, maig del 2005.

Arxiu PM. FCE. President. Viatges. Jordània-Israel, Palestina, maig del 2005. Nota de situació genèrica. Secretaria de Relacions Internacionals. 19-22 de maig del 2005. Argumentari genèric del viatge a l'Orient Mitjà.

Arxiu PM. FCE. President. Viatges. Turquia. *Public address by the President of the Government of Catalonia. Barcelona +10: "Towards a Common Euro-Mediterranean Future"*. Istanbul, 14 d'abril del 2005.

ARXIU CONTEMPORANI DE BARCELONA

ACB. H139. 47.1995.

ACB. A144. Memoràndums. Pasqual Maragall i Mira. 1986-1990.

ACB. A144. 65.1991. 18-91. Memoràndums. Gener del 1991. Mandat Pasqual Maragall i Mira.

ACB. A144. 68.1991. 18-91. Memoràndums. Gener del 1991. Mandat Pasqual Maragall i Mira.

ACB. A144. 1983-1997. Memoràndums. Mandat Pasqual Maragall i Mira.

AJUNTAMENT DE BARCELONA

Ajuntament de Barcelona. Pregons. 1995. Pregó de la Mercè de Tarik Kupusović. Disponible a: <https://www.barcelona.cat/lamerce/es/tarik-kupusovic-alcaldede-sarajevo>.

Ajuntament de Barcelona. Gabinet de Relacions Internacionals. 1995. Conferència de Ciutats del Mediterrani.

Ajuntament de Barcelona. Gabinet de Relacions Internacionals. 1996. Conferència de Ciutats del Mediterrani. Secretariat. Barcelona, 27 i 28 de novembre de 1995.

Ajuntament de Barcelona. 1999. “Barcelona reconstrueix Sarajevo”. Audiovisual. Disponible a: <http://hdl.handle.net/11703/96691>

AMB. *Pla director de cooperació internacional 2020-2023*.

Ajuntament de Barcelona. *Barcelona, Ciutat Global. Pla Director de Relacions Internacionals 2020-2023*.

“Barcelona, ciutat refugi”. Disponible a: <https://ciutatrefugi.barcelona/ca/el-pla>.

Direcció de Justícia Global i Cooperació Internacional. 2020. *Pla Anual 2021 de Cooperació per a la Justícia Global de Barcelona*.

Repositori Obert de l'Ajuntament de Barcelona. 1999. "Barcelona reconstrueix Sarajevo". D08013.mp4. Disponible a: <http://hdl.handle.net/11703/96691>

ARXIU MEDCITIES

Proceedings of the launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991. Cités Unies, Ajuntament de Barcelona.

Launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991. Basic Information on the MedCities network. World Bank, UNDP, Commission of European Communities.

Launching meeting of MedCities network. Barcelona. 23-25 November 1991. Towns and the protection of the environment in the Mediterranean basin. World Bank, UNDP, Commission of European Communities.

Reseau MedCites. Propositions d'action 1994-1996. November 1993. World Bank, UNDP, Commission of European Communities.

Cooperació bilateral entre ciutats en temes mediambientals. Direcció de Serveis de Planejament, Estudis i Programes Especials. AMB. Juny del 1995.

ALTRES

Arxiu Audiovisual de les Arts Escèniques de Catalunya. "Mediterrani, Mar Olímpic". Cerimònia inaugural dels Jocs Olímpics de Barcelona '92. Disponible a: http://aaaec.institutdelteatre.cat/media_objects/avalon:300.

PREMSA

Colau, A.; Hidalgo, A.; Galinos, S. (2015): "Nosaltres, les ciutats d'Europa". *El País*, 12 de setembre.

Maragall, P. (2005): "Más Mediterráneo, más Europa". *La Vanguardia*, 28 de novembre.

Maragall, P. (2005): "El día de Europa, la hora del Mediterráneo". *La Vanguardia*, 9 de maig.

Maragall, P. (2008): “Barcelona, capital del Mediterráneo”. *El País*, 25 de noviembre.

Martí Font, J. M. (2004): “El IEMed potenciará la eurorregión del arco mediterráneo”. *El País*, 3 de maig. Disponible a: https://elpais.com/diario/2004/05/03/catalunya/1083546448_850215.html

Vázquez, Cristina (2004): “La competencia cooperativa”. *El País*, 12 de gener. Reportatge. Disponible a: https://elpais.com/diario/2004/01/12/cvalenciana/1073938686_850215.html

“Las ciudades ribereñas debatirán sobre la contaminación en el Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 21 de noviembre del 1981.

“Las ciudades ribereñas quieren mejorar la salud del Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 28 de noviembre del 1981.

“Salvar el Mediterráneo pasa por Barcelona”. *La Vanguardia*, 1 de diciembre del 1981.

“Los jóvenes debaten la necesidad de la paz”. *La Vanguardia*, 20 de juliol del 1982.

“Maragall, a favor de aplicar y desarrollar tecnología punta en el Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 11 de juny del 1985.

“Termina el seminario sobre planificación en las grandes ciudades del Mediterráneo”. *La Vanguardia*, 13 de diciembre del 1985.

“Las grandes ciudades del mundo diseñan su futuro en Barcelona”. *La Vanguardia*, 19 de maig del 1986.

“Técnicos municipales abordan en Barcelona los problemas de las ciudades mediterráneas”. *La Vanguardia*, 8 de juliol del 1986.

“Preocupación por el desequilibrio del área mediterránea”. *La Vanguardia*, 24 de juny del 1987.

“El Rey inaugurará el lunes la CSCE en Palma de Mallorca”. *El País*, 21 de setembre del 1990.

“Sarajevo podrá comunicarse por teléfono con el resto del mundo a través

de Barcelona”. *La Vanguardia*, 11 de novembre del 1994.

“Sarajevo recuerda sus mil días de asedio con una oración ecuménica”. *La Vanguardia*, 28 de gener del 1995.

“Barcelona prestará ayuda a Sarajevo para restablecer sus servicios de agua y teléfono”. *La Vanguardia*, 30 de gener del 1995.

“Barcelona se manifiesta con lazos blancos en apoyo al pueblo bosnio y contra la agresión de los serbios”. *La Vanguardia*, 22 de juliol del 1995.

“Barcelona impulsará la reconstrucción de la villa olímpica de Sarajevo”. *La Vanguardia*, 14 d’octubre del 1995.

“Barcelona ofrece su experiencia a la torturada ciudad de Argel”. *La Vanguardia*, 23 de març del 1997.

Entrevistes

A continuació, s'enumeren les persones entrevistades amb qui s'han tingut converses a través de diferents canals. A causa de la situació de la COVID-19, moltes entrevistes s'han hagut de fer de forma telemàtica per videoconferència, per telèfon o per correu electrònic.

Agustí Fernández de Losada	Director del programa Ciutats Globals. CIDOB	10/02/2021
Airy Maragall	Filla de Pasqual Maragall. Associació DIA (Dialogue)	21/01/2021
Albert Solé	Associació DIA (Dialogue)	28/01/2021
Alonso Barranco	Tècnic de Cooperació de l'Ajuntament de Barcelona	07/07/2020
Antònia Sabartés	Direcció de Relacions Internacionals de l'Ajuntament de Barcelona. Secretària general de l'Agrupació Europea de Cooperació Territorial (AECT). Pirineus-Mediterrani. Secretariat de CGLU	18/02/2020
Carles Casamor	Arquitecte i excap de Projectes Urbans de l'Ajuntament de Barcelona	24/11/2020
Carme Gual	Tècnica internacional de l'Ajuntament de Barcelona. Direcció de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD)	27/07/2020

David Llistar	Director de Justícia Global i Cooperació Internacional de l'Ajuntament de Barcelona	16/07/2020
Ernest Maragall	Regidor de l'Ajuntament de Barcelona, 1995-2004. Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB)	27/01/2021
Francesc Freixa	Direcció de Cooperació Internacional de l'Ajuntament de Barcelona	18/02/2020 25/02/2020
Jasmina Mujezinović	Fundació per a la Democràcia Local (FDL)	30/06/2020
Joan Parpal	Director de <i>MedCities</i> . Delegat de programes de Desenvolupament Urbà de l'AMB	31/03/2020
Jordi Borja	Tinent d'alcalde i responsable de Relacions Internacionals, 1983-1993	18/05/2021
Jordi Cortés	Direcció de Justícia Global i Cooperació Internacional de l'Ajuntament de Barcelona	11/02/2020
Julian Artacho	Extècnic de Cooperació de l'Ajuntament de Barcelona i excoordinador de l'ACCD	20/11/2020
Manel Vila	Director de Cooperació de l'Ajuntament de Barcelona. Director de Cooperació de la Generalitat de Catalunya	01/07/2020

Margarita Obiols	Directora de Relacions Internacionals de l'Ajuntament de Barcelona, 1993-2003. Secretària de Relacions Internacionals del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, 2004-2006	25/02/2020
Miguel Ángel Moratinos	Ambaixador d'Espanya a Israel. Ministre d'Afers Exteriors. Alt representant per l'Aliança de Civilitzacions de les Nacions Unides (UNAOC)	19/02/2021
Oriol Barba	Director de <i>MedCities</i>	10/03/2020
Tarik Kupusović	Alcalde de Sarajevo, 1994-1996	15/08/2020
Xavier Casanovas	President de RehabiMed	30/12/2020
Xavier Tiana	Cap de Relacions Internacionals de l'AMB	25/03/2020
Ricard Pérez Casado	Alcalde de València. Administrador a Mostar. President de la Comissió Delegada de l'Institut Europeu de la Mediterrània (IEMed)	26/01/2020

Col·lecció Recerca - Llegat Pasqual Maragall

La col·lecció presenta les recerques desenvolupades gràcies als Ajuts de Recerca que concedeix anualment, des de l'any 2014, la Fundació Catalunya Europa per analitzar el pensament i l'acció política de Pasqual Maragall en el marc del Programa Llegat Pasqual Maragall i amb el finançament del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. Aquesta col·lecció vol contribuir a l'anàlisi i difusió dels aspectes socials i polítics vinculats a Pasqual Maragall i al desenvolupament polític i institucional de la Catalunya contemporània.

ALTRES TÍTOLS DE LA COL·LECCIÓ:

01. *Catalunya, xarxa de ciutats*. Marc Pradel.
02. *Governar la Barcelona real*. Mariona Tomàs Fornés.
03. *Estructura urbana i segregació: un segle a Barcelona*. Miquel-Àngel Garcia López - Rosella Nicolini - José Luis Roig Sabaté
04. *Partidismo y (des)lealtad federal en el Estado autonómico español*. Javier Martínez Cantó

Recerca per al programa Llegat Pasqual Maragall
de la Fundació Catalunya Europa

Barcelona Capital del Mediterrani, estudia l'acció internacional de Barcelona a la regió mediterrània durant el període de l'alcaldia de Pasqual Maragall i la situa dins del context històric i polític regional.

El llibre analitza les principals fites aconseguides des de tres àmbits fonamentals: les xarxes de ciutats, la diplomàcia local en els grans conflictes armats, i la política mediterrània en l'àmbit de la construcció europea, i que han erigit Barcelona com una capital mediterrània. La recerca traça com es plasmen les idees de Pasqual Maragall sobre l'acció internacional de les ciutats al Mediterrani, com aquesta és també una de les qüestions fonamentals del seu pensament polític, així com les herències i les lliçons que ens ha deixat per pensar la relació entre Barcelona i la Mediterrània actual.

AMB EL SUPORT DE:

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

Ajuntament
de Barcelona

ÒSCAR MONTERDE MATEO és doctor en Història Contemporània per la Universitat de Barcelona. Especialitzat en la regió mediterrània, conflictes armats i desplaçaments forçosos. Ha realitzat estades de recerca al *Center for Palestine Studies* de la *Columbia University* a Nova York, al *Center on Conflict, Development and Peacebuilding* del *Graduate Institute of International and Development Studies*, a Ginebra, i al *Institute Français du Proche Orient* a Amman. Actualment és professor associat del Departament d'Història Econòmica, Institucions, Política i Economia Mundial i investigador del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona. Recentment ha publicat *El interminable conflicto en Israel y Palestina* - juntament amb el doctor Antoni Segura i Mas- i el *Próximo Oriente en el mundo actual. Estados postcoloniales y penetración occidental*.